

Şəngülüm, Şüngülüm, Məngülüm

Biri varmış, biri yoxmuş, bir keçi varmış. Keçinin üç balası varmış. Birinin adı Şəngülüm, birinin adı Şüngülüm, o birinin də adı Məngülüm.

Bu keçi hər gün gedib meşədə və çöldə otlayar, geri qayıdanda buynuzunda ot, ağzında su, döşlərində süd gətirmiş. Astanada dayanıb qapını döyərmiş, Şəngülüm, Şüngülüm, Məngülüm atıla-atıla, dingildəyə-dingildəyə qapının dalına gəlib soruşarmış:

-Kimdir?

-Şəngülüm, Şüngülüm, Məngülüm!

Açın qapını, mən gəlim!

Ağzımda su gətirmişəm,

Döşümdə süd gətirmişəm,

Buynumuzda ot gətirmişəm.

Şəngülüm, Şüngülüm, Məngülüm sevinib tez qapını açarmış. Keçi içəri girib onların otunu, suyunu verərmiş. Yedilər, içirər, yatırdarmış. Sabah örüşə gedəndə yenə də hər gün üçünün üzündən öpüb tapşırırmış, Şəngülüm, Şüngülüm, Məngülüm, qurd sizi aldadar, aparar yeyər, ha. Hər kim qapını döydü, mən deyən sözləri eşidməmiş açmayın.

Günlərin bir günü Qurd özünə söz verdi ki, Şəngülüm, Şüngülüm, Məngülümü yeyəcəm. Keçinin qapısının ağzına gəldi. Yavaş-yavaş qapını döyməyə başladı. Şəngülüm, Şüngülüm, Məngülüm dingildəyə-dingildəyə qapının dalına gəlib səsləndilər:

-Kimdir?

Qurd dedi:

-Mənəm, Keçiyəm, balalarım, açın qapını.

Şəngülüm, Şüngülüm, Məngülüm o saat bilirlər ki, qapını döyən anaları deyil, Qurddur, onlara kələk gəlir. Qurd nə qədər yalvardı, qapını açmadılar. Qurd qapını sındırmaq istəyirdi, bir də gördü ki, Keçi gəlir. Qaçıb bir kolun dalına girdi. Orda gizləndi ki, görsün Keçi qapını necə açır. O, biri tərəfdən Keçi gəlib qapını döyə-döyə dedi:

-Şəngülüm, Şüngülüm, Məngülüm!

Açın qapını, mən gəlim!

Ağzımda su gətirmişəm,

Döşümdə süd gətirmişəm,

Buynumuzda ot gətirmişəm.

Şəngülüm, Şüngülüm, Məngülüm oynaya-oynaya gəlib qapını açdılar. Keçi içəri girdi. Həmişəki kimi onlara su, ot, süd verdi. Bir az ordan-burdan söhbət elədilər. Balaları qapını döyüldüyünü söylədilər. Keçi dedi:

-O xain Qurddur.

Sonra balaların üzündən öpüb getdi.

İndi sizə xəbər verim Qurddan. Keçinin sözlərini Qurd öyrənmişdi. Koldan çıxıb bir az gözlədi. Sonra yavaş-yavaş gedib qapını döyməyə başladı. Çəpişlər oynaya-oynaya qapının dalına gəlib soruşdular:

-Kimdir?

Qurd səsini Keçinin səsinə oxşadıb dedi:

-Şəngülüm, Şüngülüm, Məngülüm !

Açın qapını, mən gəlim!

Ağzımda su gətirmişəm,

Döşümdə süd gətirmişəm,

Buynumuzda ot gətirmişəm.

Balaları elə bilir ki, bunları çağırən analarıdır. Cəld qapını açdılar. Qurd o saat Məngülümü yedi, Şəngülüm, Şüngülüm qaçıb gizləndilər. Qurd çox axtardı, onları tapmadı. Keçinin qorxusundan qaçıb getdi. Elə ki, Qurd getdi, Şəngülüm, Şüngülüm gizləndikləri yerdən çıxıb qapını bağladılar. Bir küncə oturub ağlamağa başladılar. Axşam düşdü. Keçi örüşdən qayıdıb qapını nə qədər döydü, ona cavab verən olmadı. Çəpişlər elə bildilər ki, yenə də Qurddur. Ona görə cavab vermədilər. Keçi geri çəkilib qapıya bir buynuz ilişdirtdi. Dalbadal bir buynuz, iki buynuz Şəngülümlə Şüngülüm gördü ki, qapını sındıracaq, gəlib qulaq verdilər, balaca deşikdən baxdılar ki, analarıdır. Qapını açdılar. Keçi onlardan soruşdu:

-Bəs, Məngülüm hanı?

Onlar başladılar ağlamağa. Əhvalatı analarına danışdılar. Keçi hirsələnib dedi:

-Yaxşı, Qurdlə mənimki qalsın, siz qapını bağlayın, evdə oturun.

Bəli, Keçi düşdü yolun ağzına. Az getdi, çox getdi, gəlib bir damın üstünə çıxdı. Ayaqlarını yerə döyməyə başladı. İçəridən səs gəldi:

-O kimdi, damın üstə.

Tappır-tuppur döyür

Ayağın damın üstə.

Keçi dedi:

-Balamı sən yemisən?

Tülkü dedi:

-Yox, mən yeməmişəm, get Qurddan soruş.

Keçi ordan dəmirçinin yanına gəlib dedi:

-Dəmirçi qardaş, mənim buynuzlarımı qılınc kimi iti elə, nizə kimi şiş. Sənə bir kasa qaymaq, bir kasa da süd verəcəyəm.

Dəmirçi razı oldu. Bir azdan Keçinin buynuzları qılıncdan da iti oldu. Keçi onun qaymağını, südünü verdi. Keçi getdi çıxdı Qurdu damının üstünə. Bu vaxt qurd da bir qazan aş asmışdı, ocağın üstə bişirirdi. Keçi damı döyəndə bunun aşının içinə torpaq töküldü. Onda qurd çağırırdı:

-O kimdir damım üstə,

Toz tökər şamım üstə?

Aşımı şor eylədi,

Gözümü kor eylədi?

Keçi cavab verdi:

-Mənəm, mənəm, canavar

Buynuzum qoşa-qoşa.

Balamı sən yemisən

Gəl girək bir savaşa.

Qurd cavab verdi:

-Çox gözəl, gəl savaşa, elə mən səni axtarırdım.

Qurd sözünü tamam elədi. Dişlərini qıçırtdı, istədi Keçini yesin. Keçi ona aman vermədi. Geri çəkilib irəli gəldi, ona elə bir buynuz vurdu ki, buynuzlar iki qarış onun döşünə işlədi. Qurd bərkdən ulayıb yerə yıxıldı. Keçi o saat onun qarnını yırtıb Məngülümü çıxartdı, bağına basdı, gözlərindən öpdü. Qurd qışqırıb dedi:

-Vay qarnım, vay.

Keçi dedi:

-Məngülümü yeməyəydin!

Vay qursağım deməyəydin!

Xain Qurd öldü. Keçi balası Məngülümü götürüb evə yollandı. Şəngülüm, Şüngülüm Məngülümü görəndə çox sevindilər. Onun üzündən-gözündən öpdülər, şadlıq elədilər.

Əsrəf

Hacı Səməd şam namazını yenicə qılıb qurtarmışdı. Məhəmməd və Fatma da yemək yemək otağında nazik və həzin bir səslə "Mən bir türkəm, elim-obam uludur" mahnısını oxuyurdular. Hacı Səməd bir müddət onlara qulaq asıb, sonra içəri girdi. Uşaqlar dərhal səslərini kəsib, qalxdılar. Hacı Səməd dedi:

-Nə gözəl mahnıdır! Nə gözəl sözlərdir: "İsan olan vətəninin quludur!..." Bu mahnı, övladlarım, bir gözəl qəhrəman çocuğun hekayəsini yadıma saldı.

Uşaqlar atalarından bunu eşitcək cəld dedilər:

-Ata, təvəqqe edirik bu hekayəni bizə söyləyəsən!...

-Yaxşı, övladlarım, söylərəm, çünki söyləməli bir hekayədir. - Hacı Səmədin arvadı çay töküüb, onun qabağına qoydu. Hacı Səməd də çaydan bir neçə qurtum içib başladı: - Otuz sənə bundan əqdəm Qara dəniz kənarında yapılmış bir şəhərdə Hacı Kazım namında bir tacir sakin idi. Bu tacir İstanbul ilə güclü xəlçə alış-verişi edirdi. Hacı Kazımın çox övladı təvəllüd etmiş idisə də, cümləsi qırılıb, tək bircə on səkkiz yaşında Əlimərdan adlı oğlu qalmışdı. Əlimərdan çox gözəl oğlan idi. Ancaq alış-veriş etməyi sevməyirdi bə bir də çox pul tələf edərdi. Atası ha istəyirdi ki, onu evləndirsin, amma Əlimərdan bu əmrdən boyun qaçırırdı. Atası çox təkid edib deyəndə ki, oğlum, evimiz arvad tərəfindən sahibsiz qalmışdır, anan öləndən sonra nökrə-qulluqçu ümidinə qalmışsın, evlən, evimiz qaydaya düşsün...

Əlimərdan onun sözünü kəsmək üçün deyərdi:

-Yaxşı, ata, evlənməyə hazırım, ancaq gərək evləndiyim qız tərbiyəli, oxumuş ola, hərgah şəhərimizdə belə qız varsa bu saat nigahını oxut.

Bunu dediktə, Əlimərdan yaxşı bilirdi ki, şəhərlərdə belə qız yoxdur. Ancaq bu cür hiylə ilə atasını sakit etmək istəyirdi. Hacı Kazım özü də bilirdi ki, bu söz oğlu tərəfindən bir bəhanədir, çünki Əlimərdanın özü elmsiz bir cavan idi. Üç-dörd il məktəbdə oxuyub, ancaq ana dilində bir az savad qazanmış idi. Hacı Səməd oğlunun bu barədə də sözünü kəsmək üçün oxumuş qız arayırdı. Həmin şəhərdə Hacı Kazım ilə həmsinn Cəmaləddin ismidə bir mülkədar yaşayırdı. Cəmaləddin nəcib şəxslərin biri idi. Onun ata-babası öz zamanlarında böyük bir mülkə sahib olmuşdular, ancaq kiyaz Cəmaləddinin vaxtında o böyük mülk tələf olub, bir cüzi hissəsi qalmışdı ki, onun ilə də kiyaz özünü və övrətini bir tövr ilə saxlayırdı. Kiyazın övrəti Kamilə xanım anatollu Tofiq Paşanın qızı idi. Kamilə xanımın ana tərəfindən Cəmaləddinə qohumluq çatırdı.

Hacı Kazım ilə kiyaz Cəmaləddin cavanlıqdan bir-birilə dost idilər. İndi isə dostluqları daha da möhkəmlənmişdi. Hacı Kazım oğlunun, guya tərbiyəli qız tapmamaq səbəbinə evlənməkdən baş qaçirtmasını dostu Cəmaləddinə söyləmişdi. O da Əlimərdan istədiyi qızı tapmağa söz vermişdi. Amma buna Hacı Kazımın ümidi yox idi, çünki uşaqdan böyüyə kimi şəhərlərinin hamı adamlarını tanıyırdı: oğlu istədiyi qız orada yox idi, amma bu xeyir işə bir ittifaq səbəb oldu: üç gün idi ki, Kamilə xanımın bacısı Nəcibə xanım ona qonaq gəlmişdi. Kamilə və Nəcibədən başqa Tofiq paşanın üç oğlu və iki qızı da var idi. Bu böyük külfəti ancaq öz təqaüdü ilə dolandırırdı və onlara lazımınca tərbiyə vermişdi.

Kamilə xanım atasının qocalığını və qardaşlarının körpəliyini mülahizə edib Əlimərdana getməyini Nəcibəyə təklif etdi, o da bu təklifi qəbul etdi. Atasının razılığına Kamilənin şübhəsi yox idi. Məktub vasitəsilə yazıb, Nəcibənin izini istədi.

Hacı Kazım bu işə artıq dərəcədə şad idi və oğlunun da belə nəcib şəhslər ilə qohum olmağa razı olmasına şübhəsi yox idi. Bu səfər Hacı Kazımın zənni düz oldu: Əlimərdan bu əmrə şadlıqla razı oldu. Tezliklə Nəcibə xanımın atasından da razılıq məktubu gəldi. Hacı Kazım çox böyük cah-cəlal ilə oğlunun toyunu etdi.

Nəcibə on yeddi yaşında qayət, gözəl bir anatollu qızı idi. Gözəlliyi dərəcəsinə də elm və tərbiyə almışdı.

Nami qoyulmuş "Nəcibə"liyi, hər bir əsərindən aşkar olurdu. Əlimərdan Nəcibəni ürəkdən sevib onun təsir göstərməyi ilə bir az müddətdə cəmi fəna əməllərini bilmərrə tərk etdi. Bu iki cavanın bir-biri ilə olan gözəl rəftarı və dolanacaqları şəhər cavanları üçün dərs olmuşdu.

Tarix hicrinin 1303-də, baharın əvvəlində, Nəcibədən hekayəmizin qəhrəmanı Əşrəf təvəllüd etdi.

Əşrəfin dünyaya gəlməsi babası Hacı Kazımın qəflətən vəfat etməsinə səbəb oldu. Belə ki, Hacı Kazımın, Həsən adında bir qoca xidmətçisi vardı. Bu xidmətçi Əlimərdana lələlik etməyinə görə hamı ona lələ nami verib çağırırdı. Həsən lələ Əlimərdanı çox istəyirdi və onun böyüyüb, indi evli kişi olmasını əsla nəzərə almayıb, yenə də lələlik vəzifəsindən əl götürməyirdi. Hacı Kazım Həsən lələyə demişdi ki, hərgah Əlimərdanın oğlu olsa, ona da lələ olacaqsan. Bu da Həsən lələni nəhayət dərəcədə şad etmişdi. O idi ki, Həsən lələ hamıdan tez Nəcibə xanımın oğlan doğmasını bilib Hacı Kazıma müjdə verməyə qaçdı. O zaman Hacı Kazım bazardan evə gəlirdi. Qapıya çatdıqda Həsən lələ tənəffüs bu xəbəri ona verdi. Hacı Kazımın bu şadlıq xəbərindən ürəyi çatlayıb öldü və intizarını çəkdiyi nəvəsini görmədi. Bu ittifaq cümləni, ələxüsüs Həsən lələni məyus edib, şadlıqdan qoydu, o özünü bu barədə müqəssir hesab edib deyirdi:

-Hərgah, mən bu şadlıq xəbəri ona verməsə idim, onun bağı çatlayıb ölməzdi.

Atasının vəfatından sonra Əlimərdan ticarət işini baş xadimi Əzimə tapşırıb, özü gününün çoxunu evdə keçirməyə başladı.

Əşrəf böyüyüb, yaşı altıya yaxınlaşdı. Bu çox gözəl, sağlam və sevimli bir uşaq idi. Nəcibə xanımın elm tərbiyə verməkdə nə dərəcədə qabilə və ustad bir ana olmağı oğlunun gözəl hüsnü və əxlaqından görünürdü. Əşrəf izinsiz heç bir şeyə əl vurmazdı, söyüş kimi fəna xasiyyətlər əsla onda yox idi. Dili qayət şirin idi. Sağ yanağında böyük bir xalı var idi, gülən zaman bu xal üzünün çuxuruna düşüb, ona xeyli məlahət verirdi. Ata-anası Əşrəfi çox istəyirdi. Hər gün ona cürbəcür libas geyindirib gəzdirirdilər. Atası onun üçün balaca ikitəkərli fayton və bir eşşək almışdı. Həsən lələ eşşəyi faytona qoşub, gündə Əşrəfi şəhərdə gəzdirərdi. Şəhər əhlinin əksəri onu tanıyıb əzizlərdi. Əlimərdan tanışlarına gülə-gülə deyirdi:

-Şəhər uşaqları arasında mən bir məşhur adam olmuşam: onlar harada mənə görsələr, "Odur Əşrəfin atası gedir" deyib bir-birlərinə göstərirlər.

Həsən lələyə gəldikdə xalqın Əşrəfə boylə diqqətlə baxıb nəzər yetirdiyinə və tərif edib, "Nə gözəl uşaqdır!" dediklərinə çox acığı tutardı.

-Axırda birinin uşağa gözü dəyəcəkdir, deyib Nəcibə xanıma şikayət edərdi. O da gülüb deyərdi:

-Göz dəyməkdən qorxma, Həsən lələ, onlar yanlış sözlərdir, ancaq Əşrəfi fəna xasiyyətli uşaqların yoldaşlığından, tərəkə-dəb əsərlərindən mühafizə et.

-Yox, xanım, siz bəd gözün təsirinə inanın. Mən çox ittifaqlar bilirəm, - deyər Həsən lələ cavab verərdi.

Nəcibə xanım Həsən lələnin çox rəhmdil, saf və sadə bir qoca olmasını vəzərə alıb, onun köhnə adətlər tərəfdarı olmasını adi bir təbiət sayırdı, ona görə də bu barədə onun ilə artıq bəhs etməyirdi, o idi ki, bir gecə Əşrəfi soyunduranda onun boynunda bir parçaya tikilmiş bir heykəl görüb dedi:

-Oğlum, bunu kim sənin boynundan asmışdır?

Əşrəf dodaqlarında təbəssüm, iri və qara gözlərini şivə ilə kiçildib, xeyli nəzakətlə dedi:

-Heç kəsə deməzsən ki?

-Yox, oğlum, heç kəsə demərəm, de!

-Bunu Həsən lələ asmışdır, demişdir ki, heç kəsə demə, bunu assan sənə göz dəyməz.

Bu, Nəcibə xanımın oğluna verdiyi tərbiyəyə müğayir (zidd) idisə də, bir tərəfdən lələnin Əşrəfə olan məhəbbətini və digər tərəfdən də onun "belə olmasa ona göz dəyər!" dediyi ilə izzirabda olduğunu nəzərdə tutub, duanı oğlunun boynundan çıxartmadı.

Atasının vəfatından sonra Əlimərdanın ticarət işi tənəzzül etməyə başladı. Buna da ümdə səbəb o idi ki, Əlimərdan dükanda əyləşib, ticarət etməyi əsla sevməyirdi. Uşaqılıqda dənizi çox sevib, gəmiçiliyi arzu edirdi. Atasının sağlığında ticarət işini irəli aparmaq üçün tez-tez İstambula səfər edirdi. Bu isə onun dənizə məhəbbətini daha da artırırdı. İndi işi belə görəndə, əsla sevmədiyini xəlçə alış-verişindən bilmərrə əl çəkib, arzusunu çəkdiyi gəmiçilik fikrinə düşdü, ona görə də dükanın bütün malını satıb, bir gəmi aldı və gəmiçiliklə məşğul oldu. Əlimərdan bu işə çox şad idi. Amma Nəcibə xanım həmişə qorxuda olub, əsla rahat olmayırdı. Biçarə arvad hər dəfə dənizin fırtınası qalxanda sübhə kimi yatmayıb, dua edərdi. Belə qorxuda vaxt keçirmək Nəcibə xanıma təsir edib, onu gündən-günə arıqladırdı. Nə qədər ərinə yalvarıb, bu sənətdən əl çəkməsini təvəqqe edirdisə də əri qəbul etməyib rədd edirdi və deyirdi:

-Nəcibə, ölüm gələn vaxt hər yerdə olsa aparasıdır, istər rahat evdə və istərsə də dənizdə olsun.

Nəcibə deyirdi:

-Mənim rahatlığım üçün səndən təvəqqe edirəm ki, dənizə özün getməyəsən. Sən xidmətçilərini göndər, özün də hesaba baxarsan.

-Yox, əzizim, belə olmaz. İş sahibi gərək işinin üstündə olsun. Görmədinmi istəkli və baş xidmətçimiz Əzim işi nə yerə yetirdi?! Qorxma, inşallah mənə heç şey olmaz.

Bu sözlər Nəcibə xanımı rahat etməyirdi.

Əlimərdanın evi dənizin kənarında tikilmişdi. Buradan dənizin üzünü göz sürdükcə aydın görünürdü. Əlimərdan səfərdə olan zaman ana və oğlu tez-tez eyvana çıxıb, durbinlə dənizə baxırdılar ki, görsünlər gəmiləri görünürmü. Əlimərdanın dənizə

olan məhəbbəti oğlu Əşrəfə də sirayət etmişdi. Hətta oyun şeyləri içində gəmi, lodka, qayıq və başqa dəniz şeylərini qeyrilərindən artıq sevirdi. Bağçalarında balaca bir göl var idi. Burada Əşrəf lodkada əyləşib, lələsi ilə gəzirdi. Gah-gah bu göldə balıq tuturdular və çimirdilər. Əlimərdan hər dəfə dənizdən çıxıb, evinə gələn zaman, Nəcibənin qorxusundan dənizin möhnət və zəhmətindən əsla danışmayıb, hər yerdə onun tərifini və gözəlliyini söyləyirdi. Bu nağıllar həmişə Əşrəfə böyük təsir edir və öz ürəyində dənizə olan məhəbbətini daha da artırır. Hətta Həsən lələnin də nağılları içində dəniz xüsusunda olanlarını artıq sevirdi. Bu məhəbbət Nəcibə xanımı qorxudurdu. Odur ki, deyirdi:

-Əşrəf, səni fırtınalı və dəhşətli dənizə buraxmaram! Səni İstambula aparıb "Məktəbi-hərbiyyə"yə verəcəyəm ki, oradan baban kimi "Paşa" çıxsın!

-Yox, anacığım! Mən onu istəməyirəm, mən oxuyub "kapitan" olacağam! Özümün gəyim olacaq və Həsən lələni də orada "matros" edəcəyəm - Əşrəf anasına bu yol ilə cavab verərdi.

Oğlunun belə cavabından Əlimərdan fərəhlənib, Nəcibəyə deyərdi:

-Nahaq yerə, əzizim, zəhmət çəkmə, oğul gərək atasının yolu ilə getsin.

Əlimərdanın gəmiçilikdə də baxtı gətirmədi. Gah gəmişi dumana düşüb, başqa gəmilərə toqqaşır və sınıb onu xeyli zərərə salırdı, gah daşdığı mala zəfər yetirdiyi üçün onun cəriməsini verirdi. Getdikcə Əlimərdan borca düşürdü, bu səbəbə onu fikir alırdı; ancaq işinin boylə dolaşmaq olmasını Nəcibədən gizli saxlardı ki, onu təşvişə salıb rahatsız etməsin. Həmişə Nəcibənin yanında Əlimərdan özünü şad saxlayırdı. Nəcibə isə bunu duyurdu və bunun üçün də kefi açılmayırdı. Əlimərdana tez-tez yalvarırdı ki, bu sənətdən əl götürsün. İndi Əlimərdan özü də bu fikrə gəlmişdi. Ona görə Nəcibəyə dedi: "Nəcibə, sənə söz verirəm ki, işlərimi bir qaydaya salan kimi bu sənətdən əl götürəcəyəm". Nəcibə ərinin verdiyi bu vədəsindən nihayətdə şad oldu.

Payızın son ayı idi. Qara dənizin ən fırtınalı bir zamanı idi. Üç gün idi ki, dənizin nərilti və gurultusuna adət etməmiş şəhər əhli yata bilməyirdi. Qara dənizin boylə adətdən xaric nəriltisini qoca, kişilər də görmədiklərini söyləyirdilər. Əlimərdanın gələn vaxtı idi. Fəqət gəlib çıxmadığı Nəcibə xanımı çox təşvişə salırdı. Gecələr yatmayıb namaz qılır və Əlimərdanın salamat olması üçün allaha dua edirdi. Gündüzlər də durbinlə dənizə baxıb, təşvişdə idi. Qara dənizin zəhmi balaca Əşrəfi də almışdı. O, Həsən lələsinə deyirdi: "Həsən lələ! Daha mən kapitan olmağı istəmirəm!" Nəcibənin təşvişi getdikcə artırırdı.

-Həsən lələ, görəsən bu necə işdir. Əlimərdan necə oldu? Üç gün bundan qabaq gəlib çıxması idi. Bu barədə sən nə fikir edirsən?

-Qorxma xanım, allah kərimdir. Heç şey olmaz! Gəminin kapitanı təcrübəli adamdır. Qara dənizi öz əlinin içi kimi tanıyır.

Nəcibə xanım artıq dərəcədə təşvişdə idi. Hansı gəmiçidən oruşurdularsa, gördüm deyən yox idi. Nəhayət, "Trapezund" şəhərinə mal apardığını soraq verən tapıldı. Həsən lələ hər gəmi gələn kimi körpüdə hazır olurdu ki, ağasından bir

xəbər bilsin. Bir axşam Həsən lələ xeyli qəmgin evə qayıtdı. Nəcibə xanım onu görüb, artıq təşvişlə soruşdu:

-Həsən lələ, nə xəbər bildin?

-Xanım, bir yaxşı xəbər bilməmişəm, ağa nə səbəbdən isə "N" şəhərindən gəmidən mal verdiyi zaman divan tərəfindən tutulub dustaq olmuşdur və gəminin bəzi malları da zəbt edilmişdir. Ancaq nə səbəbə? Nə üçün? Burasını dürüst xəbər verən yoxdur.

Bu xəbərdən biçarə Nəcibə xanım bitab olub, özündən getdi. Bu ittifaqdan üç gün keçmiş Əlimərdan gəmisi ilə bərabər gəlib, öz şəhərinə çıxdı. Fəqət, şəhərə çatan kimi onunla gələn divan əhli onu, kimsə ilə görüşməmiş, həbsxanaya apırdılar və bir müddət heç kəsi onun yanına qoymadılar.

Zavallı Nəcibə bu ittifaqdan xəstə olub yatırdı. Axırda Nəcibə xanıma əri ilə görüşməyə izin verdilər. Əlimərdan arvadı ilə görüşdükdə dedi:

-Nəcibə, öz təqsirimdir ki çəkirəm. Axır vaxtlar işlərim çox dolaşmışdı, borclarım həddən aşmışdı. Ancaq həqiqəti səndən gizləyirdim. Bir cuhud məni yoldan çıxartdı. Çox artıq kirayə verməklə Osmanlı torpağından Rusiyaya gənimə "kontraband" qaçaq malı yığdı. Gəlib "N" şəhərinə çıxdıq. Sahibi getdi ki, axşam gəlib malını gəmidən çıxartsın. Mən də yük vurduğum qeyri malları gəmidən çıxardırdım. Divan əhli gəlib gəmini axtardı. "Kontraband" malları tutdu. Cuhud da yox oldu. Təqsiri boynuma qoyub məni dustaq etdilər. Ancaq, Nəcibə, qəm etmə, allah kərimdir. Get Əşrəfdən də muğayat ol.

Əlimərdanı altı ay həbsdə saxlayan sonra məhkəmədə işinə baxdılar və onu müqəssir edib, beş il vaxta Sibirdə, Tomsk quberniyaya göndərməyə qərar verdilər və iki həftə möhlət verdilər ki, bütün işlərini sərəncam etsin. Əlimərdan hər şeyini satıb borclarını verdi və özünə də bir qədər pul qaldı. Əlimərdanın fikri sibirliyini çəkib qurtarınca Nəcibə və Əşrəfi Kamilə xanımın yanında qoymaq idi. Amma vəfalı arvad ərindən ayrılmaq istəmədi. Kamilə xanım və əri nə qədər yalvardılar isə də mümkün olmadı. Axırda Əlimərdan əlacsız qalıb, razı oldu. Həsən lələ də bunlardan ayrılmaq istəmədi və dedi: mən çox dünya görmüşəm və özüm də rusca bilirəm. Siz isə heç biriniz bilməyirsiniz, mənsiz necə dolanarsınız? Mənim sizə xeyirdən başqa nə zərərim ola bilər? Həsən lələ bu sözdən sonra Əlimərdandan getməyə izin istədi və onu razı elədi.

Yayın əvvəlində, yağışlı bir gündə Əlimərdan, Nəcibə, Əşrəf və Həsən lələ gözü yaşlı, qohum-əqrəbalarından və gözəl vətənlərindən ayrılıb, vaqon ilə yola düşdülər. Vaqon axırıncı fitini verib, tərpnəndə stansiyada bir övrət qışqıraraq ürəyi getdi. Bu övrət Kamilə xanım idi. Bacısının Sibir kimi yad və dəhşətli bir ölkəyə getməsinə zavallı arvad səbir edə bilməyirdi. Vaqonun dəmir pəncərəsindən baxan Nəcibə xanım da bacısını öylə gördükdə bitab olub, yerə yıxıldı. Əlimərdana gəldikdə, onun ürəyində olan qəm və qüssə bir mərtəbəyə çatmış idi ki, saatlarla gözünü bir nöqtəyə dikib, harada olduğunu hiss edə bilməyirdi. Və onu da belə fikrə salan arvadı və oğlu idi. O fikir edirdi ki, Sibir kimi soyuq bir vilayətdə, cənub qönçəsi Nəcibə və Qafqaz çiçəyi Əşrəf necə dolanacaqlar?!

Əşrəf ata-anası kimi qəmgin deyildi. Çünki Həsən lələnin deməsi ilə Əşrəf öylə bilirdi ki, özgə vilayətə köçürlər və orada atasını dustaq etməyib, azad edəcəklər. Bunların vaqonu özgə vaqonlar kimi deyildi. Pəncərələri dəmirdən olub,

qapılarında da əsgər dayanırdı. Bu əsgər həmişə Əşrəfi görəndə nə isə bir söz deyirdi və gülümsünürdü. Əşrəf rusca bilmədiyi üçün onun dediyini başa düşməyirdi. Amma Həsən lələ əsgərlə rusca danışırdı. Həsən lələ tez-tez stansiyalarda düşüb, Əşrəf üçün yeməli şeylər alırdı. Və bəzən Əşrəfin özünü də düşürdü, gəzdirirdi. Səfərin altıncı günü gəlib böyük bir stansiyaya çıxdılar. Bu zaman Həsən lələ bir sibirli müsəlmanla təzəcə tanış olmuşdu. Onunla şirin söhbətdə ikən, Əşrəf qeyri adamlarla bərabər vaqondan stansiyaya düşdü. Həsən lələnin bundan xəbəri olmadı. Bayram günü olduğuna görə stansiyada və onun ətrafında çox adam var idi. Bir dəstə adam ney çalıb, oynayırdılar, bir dəstə də, çinli bir oyunçunun cürbəcür oyun göstərməsinə tamaşa edirdi. Vaqondan düşdükdə Əşrəfin nəzəri bu oyunbaza sataşdı və irəli gedib ona tamaşa etməyə başladı. Bir azdan sonra vaqon fit verib, hərəkət etdi. Əşrəfin bundan xəbəri olmadı. Həsən lələnin də başı söhbətə qarışıb, Əşrəfin stansiyada qalmasından xəbəri olmadı. Çinli oyunbaz oyunu qurtarıb, pul yığmağa başladı. Adamlar yavaş-yavaş dağılışdılar. Əşrəf də geri qayıdıb, gördü ki, vaqonları yoxdur, getmişdir.

Əşrəf vaqonları getmiş görüb, ağlamağa başladı. Adamlar onun başına yığışib, onun kim olduğunu və burada nə qayırdığını xəbər aldırsa, Əşrəf cavab verə bilmədi, çünki rus dilini bilməyirdi. Onlar Əşrəfin çəkəzi libasından duydular ki, bu bir müsəlman uşağıdır və anladılar ki, bu ata-anasından izincis vaqondan düşüb, burada qalmışdır. Onlar Əşrəfin halına çox yandılar. Onlardan biri gedib "jandarm" çağırırdı ki, Əşrəfi ona tapşırınsızlar. Əşrəf silahlı jandarmı görüb qorxudan qışqırdı və özünü bir qoca övrətin üstünə atdı, qoca arvad Əşrəfin başını sıgallayıb öpdü. Zavallı çocuq arvadın qucağında qorxusundan tir-tir əsirdi. O, öylə bilirdi ki, jandarmı ona tənbeh etmək üçün çağırıbmışdılar. Rəhmdil arvad Əşrəfin halına nəhayət yanırırdı. Bu qoca arvadın adı Sofiya Aleksandrovna idi. Nikolay İvanoviç ilə Samara şəhərinə gedirdilər. Bunun əri orada edadi məktəbində ümumi təbiyyət müəllimi idi. İndi bu stansiyada vaqon gözləyirdilər ki, yola düşsünlər. Əşrəf jandarmın qorxusundan səsini kəsib, Sofiya Aleksandrovnanın qucağında sıxılmışdı. Bu halda Nikolay İvanoviç gəlib çıxdı. Əhvalatdan xəbərdar olandan sonra Nikolay İvanoviç jandarma dedi:

-Yəqin ki, bu müsəlman uşağı Sibirə gedən vaqondan düşüb qalmışdır. Siz gedib stansiya nazirinə məlum edin ki, bu barədə o biri stansiyaya teleqram vursun. Qoy uşaq da bizim yanımızda qalsın. Buyur, bu da mənim "Kart-vizitim"dir! Jandarm "Kart-viziti" alıb oxudu: - "Nikolay İvanoviç Barsov Samara edadi məktəbinin ümumi təbiyyət müəllimi". Jandarm buna razı olub getdi. Adamlar da dağılışdılar.

İki rəhmdil qocanın səyi ilə Əşrəf ağlamağını kəsib könlü açıldı. Nikolay İvanoviç Əşrəfin adını bilmək üçün böylə bir dərs başladı. Barmağı ilə arvadını göstərib dedi: "Sofiya", sonra özünü göstərib dedi: "Nikolay". Əşrəf onun fikrini anlayıb, hələ soruşmamış əli ilə özünü göstərib dedi: "Əşrəf". Ər və arvad Əşrəfin böylə bir zəhinli uşaq olduğu üçün başını sıgalladılar. Jandarmın stansiya nazirinə əhvalatı deməsinə görə o da teleqraf vurmuşdu. Yarım saatdan sonra xəbər çıxdı ki, ikinci stansiyanın yaxınlığında vaqon yoldan çıxıb çox ölən və yaralı vardır. Bu stansiyadan kömək istəyirlər. Bu halda Samaraya gedən vaqon gəlib çıxdı. Nikolay

İvanoviç stansiya nazirindən təvəqqe etdi ki, Əşrəfi özü ilə Samaraya aparmağa izin versin. Bu barədə öz dilindən iltizam kağızı verməyə hazırdır ki, hər vaxt uşağın ata-anası çıxsın, öz xərci ilə haraya istəsələr, göndərsin. Stansiya naziri buna razı olub iltizam kağızını və adresini ondan aldı. Nikolay İvanoviç Əşrəfi götürüb, özü ilə Samaraya apardı.

Nəcibə xanım gözlərini açıb, vaqonda özünü yorğan-döşək içində gördü. Biçarə övrət, oylə zəif düşmüş idi ki, üzvlərini də tərpətməyə qüdrəti yox idi: iki gün idi ki, bihuşluğu davam edirdi. Nəcibə xanımın özünə gəlməyinə Əlimərdan çox şad oldu. Lakin qorxusundan danışdıra bilmədi. Bu halda vaqonun qapısı açıldı. Nəcibə xanımın gözləri silahlı əsgərə sataşdı. Əlimərdan durub qapını örtüdü. Nəcibə zəif səslə dedi:

-Nə fəna yuxu gördüm!.. Vaqon dağılmayıbmış...

Əlimərdan arvadının fikri özünə dürüst gəlmədiyini və vaqonun dağılmasını yuxu bildiyini görüb dedi:

-Əzizim, azarlı olmağınə görə həkim bir müddət danışmayıb, rahat olmağınə əmr etmişdir. İki gündür ki, acesən, al bir az süd iç! Əlimərdan Nəcibə xanıma bir qədər südlə bulka yedirdi. Bir azdan sonra Nəcibə xanım yuxuya getdi. Əlimərdan isə onun yanında qəmgin və məyus əyləşib fiktə getdi. "Bir müddətdən sonra Nəcibə yaxşı özünə gələrsə və Əşrəfin hanı deyib sorarsa, nə cavab verəcəyəm, xudaya?"

O zaman Əşrəf Nikolay İvanoviç və Sofiya Aleksandrovna ilə gəlib, Samara şəhərinə çatdılar. Vaqonda Əşrəf bir-iki dəfə ağladısa da axırda Nikolay İvanoviçin səyi ilə sakit oldu. Samaraya çatanda Əşrəf, Ədil (Volqa) çayında üzən gəmiləri görüb, yenə vətənləri yadına düşdü. Lakin bu səfər ağlamayıb, əli ilə gəmiləri göstərərəkən, Sofiya Aleksandrovnaya dedi:

-Bax, bizim də böylə gəميمiz var idi. Mənim özümün "lodka" m da var idi. Həsən lələmlə minib gəzirdik.

Sofiya Aleksandrovna "lodka" sözündən başqa bu danışığından heç bir şey anlaya bilmədi. Əşrəfi qucağına alıb dedi:

-Dözəl, Əşrəfim! Qoy evimizə çataq, sənə bazardan bir yaxşı lodka alacağam. Ondan başqa çoxlu oyun şeyləri də alacağam. - Əşrəf də bu danışığından ancaq "lodka" sözünü başa düşdü.

Barsov aldığı ev, Volqa çayının kənarında tikilmişdi. Bu evin eyvanından çox gözəl mənzərə açılırdı. Səhərdən axşama kimi cürbəcür gəmilər Volqa çayının üzərində ağzıyuxarı-aşağı üzürdülər. Əşrəf buradan tamaşa etməyi çox sevərdi.

Bir tərəfdən yolun əziyyətindən, bir tərəfdən də lazımınca müqəyyəd olunmamaqdan Nəcibə xanımın azarı getdikcə şiddət edirdi. Həsən lələyə gəldikdə, o da ağır yaraların zərbindən həmişə (böhran) içində olub, danışmağa qadir deyildi. Həsən lələni azarlılara məxsus olan ayrı bir vaqonda aparırdılar. Əlimərdan Həsən lələsiz çox əziyyət çəkirdi, çünki rus dilini bilməyirdi, bir şey lazım olanda məəttəl qalırdı. Uzun səfərdən sonra axırda gəlib, hökumət tərəfindən təyin olunan Sibir Tomsk şəhərinə çatdılar. Bu şəhərdə divan tərəfindən polisə tapşırılıb azad olundular. Həsən lələ isə Nəcibə naxoş olduqları üçün, bunları xəstəxanaya almağı

hökumət, mütərcim vasitəsilə Əlimərdana təklif etdi: ancaq bunu Əlimərdan qəbul etmədi və mütərcim müsəlmandan təvəqqe etdi ki, onun ilə bərabər şəhərdə mənzil axtarsınlar, o da razı olub, öz evində kirayəyə oturmalarını təklif etdi. Əlimərdan çox şadlıqla bunu qəbul etdi. Bu adam Həbibulla adlı tomsklı cavan bir oğlan idi ki, polisədə yazıçılıq edirdi. Həbibulla yazıçılıq və evlərinin bir hissəsini kirayə verməklə arvadı Gülsüm ilə bərabər mənsəət edirdi.

Əlimərdan Həbibulladan üç otaq kirayə edib, burada qaldı. Gülsüm Nəcibə xanıma ürəkdən qulluq edirdi. Bunun belə ürəkdən çalışmasına görə Nəcibə xanım yavaş-yavaş sağalmağa başladı. Həsən lələ də sağalmağa üz qoyurdu. Əlimərdan Həbibullanın gözəl xasiyyətini və onlarla etdiyi yaxşı rəftarı görüb, onu qardaşı kimi sevirdi. Onların əksəri Əlimərdan kimi Sibirə sürgün göndərilmədilər. Bunlardan bəzilərinin vaxtı tamam olmuşdusa da, buraya öyrəşib, daha öz yerlərinə qayıtmaq istəmirdilər.

Tomskdə qarlı və çovğunlu bir gün idi. Nəcibə xanım otaqda sandalya üstündə əyləşib, qəmgin-qəmgin bayıra baxırdı. Külək qarı qaldırıb, oraya-buraya çırpırdı: bacanın gurultusu Nəcibə xanımın qəmini daha da artırırdı. Şimal qışının bu dəhşətli mənzərəsinə baxır idisə də xəyalı öz yerlərinin gözəl mənzərələrində idi.

Əlimərdan və Həsən lələ də bu otaqda idilər, onlar da çölün gurultu və şaqqıltısına tamaşa edirdilər. Birdən Nəcibə xanım dönüb Həsən lələdən soruşdu:

-Həsən lələ, vaqon dağılan zaman Əşrəf hansı çuxasını geymişdi?

Həsən lələ cavab verməyib, başını aşağı saldı. Biçarə qocanın gözlərindən yaş tökülürdü. Əlimərdan arvadına dedi:

-Nəcibə, nə üçün yenə Əşrəfin ölümünü yada salıb, Həsən lələni məyus etdin? Onsuz da yazıq kişinin o gündən bəri üzü qəm-qüssədən açılmayıb.

-Bağışla, əzizim, bu gecə də Əşrəfi yuxumda gördüyüm üçün soruşdum.

Yuxumda gördüm ki, Əşrəf mənə deyir: "Ana, qara çuxamı çıxart, ağ çuxamı geydir".

Həsən lələ birdən başını qaldırıb, nə isə demək istədi, lakin özünü saxlayıb, yenə başını aşağı saldı.

Həsən lələnin yaraları sağalıb özünə gəldiyi zaman, Əlimərdan vaqonun necə dağılmasını və Əşrəfin meyitini tapılmasını, ona söyləmişdi. Həsən lələ bir tərəfdən öz təqsirini və bir tərəfdən də Nəcibə xanımın birdəfəlik Əşrəfin ölümü xəbəri ilə sakit olmasını nəzərə alıb, onun itməyini xəbər vermədi. Bu tərəfdən də Nəcibə xanım Əşrəfi yaddan çıxartmayırdı.

Nikolay İvanoviç və ələxüsüs Sofiya Aleksandrovnanın səyi ilə Əşrəf yavaş-yavaş rusca danışmağa başladı. Buna hər iki qoca artıq şad idi. Sofiya Aleksandrovnə gününün çoxunu Əşrəfin tərbiyəsinə sərf edirdi. Hava getdikcə soyuqlaşır. Volqa nəhri donmağa başlayırdı. Cənub havasından pərvəriş tapmış Əşrəfə bu soyuq çox təsir edirdi. Bunu görüb Nikolay İvanoviç ona isti qış paltarları aldı. Sofiya Aleksandrovnə Əşrəfi geyindirib hər gün gəzməyə aparırdı. Əşrəf gəzən vaxt balaca uşaqları qar üstündə kirşə ilə sürüşən görüb, Sofiya

Aleksandrovnadan təvəqqe edirdi ki, ona da öylə kirşə alsın. Sofiya Aleksandrovna onun xahişini əmələ gətirdi. Dekabr ayı gəldi; məktəblər on beş gün qış tətili münasibətilə bağlandı. Nikolay İvanoviç dərstdən azad olub, hər gün Əşrəfi gəzməli yerlərə aparırdı. Bir dəfə Nikolay İvanoviç sirkə açılmağını qəzetdə oxuyub, arvadına dedi:

-Sofiya Aleksandrovna, bu gecə sirk açılır, yaxşı olmazmı ki, bu gecə Əşrəfi aparaq, kefi açılsın?

-Çox gözəl fikirdir, əzizim, doğrudan da bu, Əşrəf üçün böyük bir şadlıq olar.

Axşam vaxtı hər üçü geyinib, sirkə getdilər. Sirkə adamlarla dolu idi. Əşrəfi Həsən lələ bir neçə dəfə sirkə aparmışdı. Bu dəfə sirkə onun ata-anasını yadına saldı; ona görə başını Sofiya Aleksandrovnanın dizinə qoyub həzin-həzin ağlamağa başladı. Sofiya Aleksandrovna onun başını sığallayıb, soruşdu: "Nə üçün ağlayırsan, əzizim? Dayan, bu saat başlayacaqlar, görəcəksən nə qərribə şeylər göstərəcəklər..." Bu halda oyun başlandı. Yalançı pəhləvan məzhəkəni başlayıb cürbəcür oyunlar çıxarmağa şüur etdikcə, Əşrəf evlərində sirkədə gördükləri oyunları çox məharətlə təqlid edirdi. On beş gün qış tətlini Əşrəf çox şadlıqla keçirirdi. Təzə ildə Nikolay İvanoviç və Sofiya Aleksandrovna Əşrəfə yaxşı bəxşeyişlər aldılar. Qış tətili qurtardı. Nikolay İvanoviç birinci gün idi ki, dərse getmişdi. Dərstdən qayıdanda Sofiya Aleksandrovna onun qəmli olduğunu görüb bunun səbəbini soruşdu. Nikolay İvanoviç cavabında nahiyə müdiri tərəfindən aldığı kağızı uzatdı. Bu kağızda da onun Samara edadi məktəbindən Kazan məktəbinə təyin olunması yazılmışdı. Nikolay İvanoviç dedi:

-Hərçənd ki, mənim Kazan edadi məktəbinə təyin olunmağım da qulluğuma əskiklik yoxdur, biləks, Kazan daha böyük və darülfünü olan bir şəhərdir, ancaq Samarada çoxdan bəri olduğumuza görə bu şəhərə öyrənmişdik. Nikolay İvanoviç hazırlaşmışdı yanvar ayının on ikisində Samaradan köçüb, təzə qulluğuna getdi.

Nikolay İvanoviç Kazan şəhərini qabaqda da bir neçə dəfə görmüşdü. Amma arvadı birinci dəfə idi ki, bu şəhəri görürdü. Sofiya Aleksandrovna uzaqdan Kazanın mənzərəsini görüb çox bəyəndi. Nikolay İvanoviç dedi:

-Doğrudur, Kazanın görünüşü yaxşıdır, amma abi-havası, təmizliyi Samaraya çatmaz. Havasının təbiəti belədir ki, yayda çox isti və qışda çox soyuq olur. Bu şəhərin natəmizliyinə gəldikdə, Volqa nəhrinin sahilində olan şəhərlər arasında birincidir. Mən çox qorxuram ki, sən bu şəhərin abi-havasını götürməyəsən.

-İnşallah, heç şey olmaz, - deyə Sofiya Aleksandrovna ərinə cavab verdi.

Barsovlar edadi məktəbinin yaxınlığında bir ev tutub, sakin oldular. Nikolay İvanoviç qorxdığı şey başa gəldi. Belə ki, arvadı Kazanın abi-havasını götürməyib, müdam azarlı olurdu. O, arvadına deyirdi:

-Səbir et, əzizim, yay tətili başlanan kimi səni götürüb Samaranın bağlarına aparacağam. Özüm isə ərizə verib, yenə köhnə yerimi istəyəcəyəm; Hərgah verməsələr o vaxt mən də qulluqdan istefa verəcəyəm.

Sofiya Aleksandrovna azarlı olduğu üçün Əşrəfin günü qəmgin keçirdi. Tamam gün onun otağında qalıb, şəkil və oyun şeyləri ilə məşğul olurdu. Onunla oynamağa, gəzməyə getməyə yoldaşları da yox idi.

Nikolay İvanoviç dərstdən qayıdıb, bir də dərsə gedənədək, gününü azarlı arvadının yanında keçirirdi. Ancaq bir-iki dəfə arvadının təvəqqesinə görə Əşrəfi kirşəyə mindirib gəzdirmişdi.

Kazanın çovğunlu və boranlı qışı axıra yetdi. Bahar günəşi havanı, torpağı qızışdırmağa başladı. Qar əridi. Qazanka və Volqa çayları buzdan azad oldular. Ağaclar çiçəklənib, otlar göyərdi.

Sofiya Aleksandrovna azardan sağalıb, Əşrəfi tez-tez gəzməyə aparırdı. Kazan bağlarının içində "Russkaya Şvetsariya" adlı bağ Əşrəfin çox xoşuna gəlirdi, çünki bu bağ hündür ağacları ilə vətəni Qafqaza çox bənzəyirdi. Bu bağın bir tərəfində uşaqlara məxsus bir yer hazırlamışdılar ki, orada onlar oynayırdılar.

Bir dəfə Sofiya Aleksandrovna Əşrəfə Qafqaz libası geyindirib, həmin bağa apardı. Onu uşaqların içinə qoyub özü bir xanımla söhbətə məşğul oldu. Əşrəf bir skamyada oturub, qəmgin-qəmgin uşaqlara baxırdı. İki uşaq, biri oğlan, biri qız, Əşrəfi belə qəmgin görüb, onu oynamağa təklif etdilər. Amma Əşrəf istəmədi.

Bu bağ, bu oynayan uşaqlar, Əşrəfin yadına vətənlərini, ata-anasını və Həsən lələni saldı. Zavallı uşaq başını skamya üzərinə qoyub, həzin-həzin ağlamağa başladı. Uşaqlar onun ağlamağını görüb, başına yığıldılar. Birisi ona oyun şeyi verdi ki, ağlamasın, o biri uşaq əlinə konfet uzatdı. Bir balaca qız da yaylığını çıxarıb, onun gözlərini sildi. Bu uşaqların içində doqquz yaşında, üstü Avropa libaslı, amma başında ağ fəs Mustafa adlı bir müsəlman uşağı da var idi. Bu uşaq Əşrəfin paltarından onun bir müsəlman olduğunu zənn edib, onunla belə sual-cavab etdi:

-Sin müsəlmanmisen?

Əşrəf cəld başını qaldırıb, Qafqaz ləhcəsində cavab verdi:

-Hə, müsəlmanam!

-Adın nəcidir?

-Əşrəf!

-Niçi yaşın bar?

Əşrəf "niçin", "bar" ləfzələrini anlamadı isə də "yaş" sözündən sualı başa düşdü və dedi:

-Mənim yeddi yaşım var!

Mustafa da Kazan uşağı olduğundan Əşrəfin dilini yaxşı anlamıyordu, o, Əşrəfdən soruşdu:

-Sinin atan barmı?

-Yoxdur, atam ölübdür!

Sonra Mustafa Əşrəfin əlindən tutub dedi: - Yıblama, gəə, minimlən gitik! (Ağlama, dur, mənimlə gəzək!)

Əşrəf durub onunla gəzməyə getdi. Əşrəf öz başına gələni ona nəql edirdi. Mustafa onun dilini tamamilə anlamayıb, ancaq bəzi sözlərini başa düşürdü.

Mustafanın atası, Bürhanəddin adlı dövlətli bir müsəlman idi. Sənəti sövdəgərlik idi. Mustafadan başqa da bir övladı yox idi. Övladına həm ana, həm də rus dili oxudurdu. Mustafa hər gün qulluqçuları ilə gəlib, "Russkaya Şvetsariya" bağında oynayırdı. Mustafa Əşrəfə yarıtürk və yarırus dili ilə qandırmışdı ki, hər gün bu bağa gəlib oynasınlar; Əşrəf də buna razı olmuşdu. Bu vaxtdan başlayıb Əşrəf və Mustafa hər gün bu bağda görüşüb, dostlaşdılar. Sofiya Aleksandrovna mümkün

olmayan vaxt, Əşrəfi qulluqçularına qoşub, bağa gəzməyə göndərirdi. Mustafanın səyi ilə Əşrəf az vaxtda Kazan dilinə də aşına oldu. Sofiya Aleksandrovna bağda Mustafa ilə tanış olmuşdu. Onun tərbiyəli və həlim bir uşaq olduğuna görə Əşrəflə yaxınlaşmağına özü səy edirdi. Bundan əlavə Əşrəf bir müsəlman uşağı olduğunu mülahizə edib, fikir edirdi ki, divan vasitəsilə Əşrəfin ata-anası və qohum-əqrəbəsi tapılacaqdır. Mustafa Əşrəfi qonaq çağırıb, onu öz ata-anası ilə tanış etmişdi. Əşrəf onların hər ikisinə çox xoş gəlmişdi. Mustafanın anası Ayişə, hər onu görəndə bağrına basıb əzizləyirdi, öpürdü və onun halına yanırırdı. Əşrəfin də Ayişə çox xoşuna gəlirdi. Hər onu görəndə qucağına atılıb, onu öpərdi, çünki onun bir suyu anasına oxşayırdı. Əşrəfin vasitəsilə Barsovalar da onlar ilə tanış olub, gedib gəlirlərdi. Bu iki külfət bir-birini sevib dost oldular. Sofiya Aleksandrovna Kazanın abi-havasını götürməyib təzədən azarladı və bir aya qədər naxoş olub, may ayının axırında vəfat etdi. Onun ölümü vəfalı ərini çox qəmgin etmişdir. O idi ki, yay tətili başlanan kimi qəmini dağıtmaq üçün Avropa səyahəti fikrinə düşdü. Əşrəfin özü ilə səyahətə aparmağı məsləhət bilməyib, onu müvəqqəti Bürhanəddingildə qoydu; onlar isə Əşrəfi çox şadlıq ilə qəbul etdilər. Yay tətili qurtardı. Nikolay İvanoviç gəlib çıxmadı. Bürhanəddin bu barədə edadi məktəbindən xəbər bilmək üçün nazirin yanına getdi. O da Nikolay İvanoviçin Parij şəhərində vəfat etdiyini xəbər verdi. Bu xəbər hamı külfəti qəmgin etdi. Əşrəf Burhanəddingildə qalıb, Mustafa ilə bərabər yaşamağa başladı.

Səhənd

Balaca qara balıq

Çillə axşamı idi. Qoca Balıq dəryanın dibində nəvə-nəticələrini ətrafına toplayıb onlara nağıl danışdı:

–Biri var idi, biri yox idi, bir Balaca Qara Balıq var idi. O anası ilə birlikdə kiçik bir arxda yaşayırdı. Arxın suyu dərəyə axırdı. Balaca Qara Balıqla anasının bir qara daşın dalında, yosunların arasında evləri var idi. Ana və bala səhərdən axşama qədər bir-birinin dalına düşüb üzür, hərdən başqa balıqlara qoşulub sür'ətlə balaca bir yerdə gəzişir və geri qayıdırdılar. Qara Balıq anasının bircəsi idi.

Bir neçə gün idi ki, o, fikrə dalır, az danışdı. Könülsüz və tənbel- tənbel o tərəf-bu-tərəfə gedir, geri qayıdırdı. Çox vaxt anasından xeyli geri qalırdı. Anası əvvəlcə elə bilirdi ki, sadəcə olaraq balasının kefi yoxdur, bu kefsizlik tezliklə keçib gedəcəkdir. Lakin... Demə, Balaca Balığın dərdi varımış...

Bir gün səhər tezdən, günəş doğmamış, Balaca Balıq anasını yuxudan oyadıb:

–Anacan, –dedi, sənə bir neçə kələmə sözüm var.

–Eh, sən də vaxt tapdın! Danışmağı sonraya saxla. Yaxşı olar ki, gəzməyə çıxmaq, –deyə AnaBalıq gözlərini ovuşdurdu və əsnədi.

–Yox, anacan, mən daha belə gəzməyi istəmirəm. Gərək burdan gedəm, –deyə Balaca Balıq e'tiraz etdi.

Anası heyrətlə ona baxıb soruşdu:

–Doğurdan getmək istəyirsən?

–Bəli, anacan, hökmən getməliyəm!

–Axı, alaqaranlıqda hara getmək istəyirsən?

–İstəyirəm, gedim görüm, arx harada qurtarır. Bilirsənmi, anacan, uzun müddətdir ki, fikirləşirəm, görəsən arx harada qurtarır? Amma indiyə qədər bir nəticəyə gələ bilməmişəm.

Dünən gecədən gözümlü yummayıb hər şeyi götür- qoy etmişəm. belə qərarə gəlmişəm ki, özüm gedib arxın qurtaracağını tapım. Bilmək istəyirəm başqa yerlərdə nə var, nə yox...

–Mən də uşaq olanda belə fikirlərə düşmüşəm, balacan! Arxın nə əvvəli var, nə axırı. Elə gördüyün nə varsa odur. Arx həmişə axır və qurtarmır.

–Yox anacan, belə deyil. Hər şeyin axırı var.

Məsələn, gecə sona çatır, həftə, ay, il... Məgər bunların sonu olmur?

Balaca Qara Balığın qızışdığını və dil ağıza qoymayıb danışdığını görəndə ana Balıq dedi:

–Boş-boş sözləri bir kənara qoy, dur gəzməyə çıxmaq. İndi danışmaq yox, gəzib dolanmaq vaxtıdır.

–Yox, ana, mən belə gəzintilərdən yorulmuşam. Burdan uzaqlaşmaq və başqa yerlərdə nələr olduğunu bilmək istəyirəm. Birdən elə bilərsən ki, bunları mənə kimsə öyrədib, yox, ana, çoxdan bu fikrə düşmüşəm. Əlbəttə, ondan-bundan çox şeylər öyrənmişəm. Məsələn, bunu başa düşmüşəm ki, balıqların çoxu həyatlarını boş-boşuna keçirdiklərindən gileylənirlər. Daim ah-nalə edir, hər şeydən

şikayətlənirlər. Bilmək istəyirəm görüm həyat elə bir qarış yerdə o yan-bu yana gedib qayıtmaqdanmı, qocalıb heç nə görməməkdənmi ibarətdir, yoxsa başqa dünya da mövcuddur?

–Balaca, dəli olubsan? Dünya! Dünya! O başqa dünya nə deməkdir? Dünya elə həmin dünyadır ki, biz yaşırıq, həyat da ki, elə gördüyün yaşayışdan ibarətdir! Bu zaman iri bir balıq onların evinə yaxınlaşdı :

–Qonşu, –dedi,–uşaqla nəyin üstündə belə höcətləşirsən? Deyəsən, bu gün gəzmək fikriniz yoxdur?

Ana Balıq qonşunun səsini eşidib cavab verdi:

–Gör, zəmanə necə dəyişib?! Uşaqlar öz analarına cib-cib öyrətməyə başlayıblar.

–Necə məgər? –deyə qonşu iri Balıq soruşdu.

–Gör bu cırıtdan haralara getmək istəyir?! Hey deyir ki, istəyirəm gedim görüm dünyada nələr olur? nə bilim, axmaq - axmaq sözlər!

Qonşu iri Balıq:

–Balaca,–dedi,–de görüm sən nə vaxtan belə filosof və alim olubsan ki, bizim xəbərimiz yoxdur?

Balaca Balıq dedi:

–Xanım mən bilmirəm siz alim, filosof nəyə deyirsiniz? Hərgün təkrar olunan cansıxıcı gəzintilərdən cana doymuşam. Belə yorucu həyatı daha davam etdirmək istəmirəm. İstəmirəm ki, bir də gözümlü açanda görüm sizin kimi qocalmışam, özü də göz qulaqları bağlı balıqlar kimi qalmışam.

Qonşu Balıq:

–Vay,–dedi,–gör bu nələr danışır ?!

Ana Balıq dilləndi :

–Heç düşünməzdim ki, bir dənə uşağım ola, o da belə çıxa! Bilmirəm, balamın qulağını kim doldurub...

Balca Balıq dedi:

–Heç kəs mənim qulağımı doldurmayıb. Anlamaq üçün mənim özümün aqlım, görmək üçün də gözümlü var!

Qonşu Balıq Balaca Balığın anasına dedi:

–Bacı o pıç-pıç danışan İlbiz yadımdadırımı?–Yaxşı yadıma saldın, yadımdadır! Tez-tez uşağımın yanına gələrdi. Görüm onu gorbəgor olsun!

Balca Balıq dedi:

–Bəsdir, ana! O, mənim dostom idi!

–Balıqla İlbizin dostluğunu eşidməmişdik, bunu da eşitdik!

Balca Balıq :

–Mən də balıqlarla İlbizin düşmənçiliyini eşidməmişdim! Amma siz o biçarənin başını yediniz!–dedi.

Qonşu dilləndi:

–Bu, keçmişin söhbətidir

–Keçmişsiz özünüz yada saldınız!

Anası dedi:

Elə ölməli idi! Məgər oturub-durub nələr danışdıqları yadımdan çıxıb?!

–Onda məni də öldürün! Çunki mən də onun dediklərini deyirəm,–deyə Balca Balıq gileyləndi.

Axır ki, nə başınızı ağrıdım, səs-küyün sədası başqa balıqları da oraya çəkib gətirdi. Balca Balığın sözləri hamını əsəbiləşdirmişdi. Qoca balıqlar bir-bir söhbətə qarışıb Balca Balığa acıqlandılar:

–Elə düşünürsən ki, sənə rəhm edərik?!

–Bir qulaqburması bəsdir!

Balca Qara Balığın anası onlara müqavimət göstərdi:

–Kənara çəkilin! Uşağıma toxunmayın!

Bu zaman balıqlardan bir başqası Balca Balığın anasına dedi:

–Xanım, uşağını lazımcıca tərbiyələndirmədiyən üçün əzab çəkməlisən!

Qonşu Balıq sözə başladı:

–Sizlə qonşu olduğuma xəcalət çəkirəm!

Başqa bir balıq dilləndi:

–Nə qədər ki, bu məl'unun işi... Göndərək qoca İlbizin yanına.

Balıqlar Balca Balığı tutmaq istədilər. Dostları onu təhlükədən uzaqlaşdırdılar.

Anası baş gözünə döyür, ağlayır və deyirdi:

–Allah, sən saxla! Uşağım əlimdən gedir. nə edim?Başıma haranın daşını salım.?

Balca Balıq dedi:

–Anacan, mənim üçün ağlama, geridə galmış bu qoca balıqların halına ağla.

Balıqlar yerbəyerdən çığırdılar:

–Təhqir eləmə!

–Get! sonra peşman olsan, daha bizdən incimə!

–Bunlar cavanlıq əlamətidir. Getmə!

–Buraların nəyi pisdir?!

–Başqa dünya yoxdur! Dünya elə gördüyün bu dünyadan ibarətdir. Qayıt!

–Ağlını başına yığıb getməkdən imtina etsən, onda bilərik ki, doğurdan da başa düşən bir balıqsan!

–Biz sənə öyrəşmişik, getmə!

Ana Balıq doluxsunaraq dilləndi:

Mənə rəhmin gəlsin, bala! getmə!

Balca Balıq onların dediklərinə e'tina etmədən uzaqlaşdı. Həmyaşıdlarından bir neçəsi onu arxın gölməçəyə tökülən yerinə qədər ötürüb geri döndülər. Balca Balıq dostlarından ayrılarkən dedi:

–Görüşənə qədər, dostlar! məni unutmayın!

Dostlar:

–Heç unudaraqmı? sən bizi qəflət yuxusundan oyatdın. Bizə elə şeylər öyrətdin ki, heç yuxumuza da girməzdi. Görüşünə qədər, ağılı və cəsur dost!–dedilər.

Balca Balıq şırınnan aşağı sürüşüb arxa nisbətən suyu çox olan gölməçəyə düşdü. Əvvəlcə özünü itirdi. Sonra üzməyə və gölməçədə dolanmağa başladı. Balca Balıq bu vaxtdək bu qədər suyun bir yerə yığışdığını görməmişdi. Suda minlərlə çömçəquyruq gəzirşirdi. Balca Balığı görəndə kimi onu məsxərəyə goydular:

–Bir bunun təhər-tövrünə bax! Sən nə məxluqsan?!

Balca Balıq ani olaraq fikirləşib:

–Xahiş edirəm təhqir etməyin,–dedi,–mənim adım Balca Balıqdır. Siz də adınızı deyin, tanış olaq!

Çömçəbalıqlardan biri dedi:

–Biz bir-birrimizi " Çömçəquyruq " çağırırıq.

O biriləri yerdən dedilər:

–Əslimiz, nəcabətimiz var.

–Dünyada bizdən gözəli tapılmaz!

Sənin kimi yöndəmsiz deyilik!

Balaca Balıq onlara belə cavab verdi:

–Sizin bu qədər xudpəsənd olduğunuzu bilmirdim. Amma nadanlıq üzündən belə danışıdığınız üçün sizi bağışlayıram.

Çömçəquyruqlar səsləndilər:

–Deməli biz nadanıq?

–Nadan olmasaydınız başa düşərdiniz ki, hər kəs üçün öz təhər-tövrü xoşdur.

Allaha şükür, sizin heç adınız da özünüzünkü deyil.

Çömçəquyruqlar əvvəl əsəbiləşdilər. Sonra Balaca Balığın haqlı olduğunu görüb sözlərini dəyişdilər.

–Sən özünü nahaq yerə yorusan,–dedilər,–biz səhərdən axşama qədər dünyanı gəzirik, amma özümüzdən, ata və anamızdan, saysız-hesabsız balaca qurdlardan, bəcəklərdən başqa heç kəsi görmürük.

Balaca Balıq soruşdu:

–Siz ki, gölməçədən qıraqa çıxma bilmirsiniz, dünyanı gəzib dolanmaqdan necə dəm vura bilirsiniz?

Çömçəquyruqlar təəccübləndilər:

–Məgər gölməçədən başqa da özgə dünya var?

Bəs necə? özünüz fikirləşin, görün yaşadığınız su hardan axıb və sudan kənarında nələr var?

–Sudan qıraqda da yer olar? Biz indiyə qədər sudan başqa heç yeri görməmişik.

Ha, ha, ha! sən dəli olubsan, nədir?!

Balaca Qara Balığı da gülmək tutdu. Fikirləşdi ki, çömçəquyruqları başa salmadan çıxıb getsin . Sonra belə qərarə gəldi ki, onların anaları ilə də bir-iki kələmə danışsın.

–Ananız haradadır?

Bu zaman Qurbağanın gur səsi onu diksindirdi. Qurbağa gölməçənin qırağındakı, iri daşın üstündə ötürmüşdü. Suya baş vurdu, gəlib Balığın qarşısında dayandı:

–Mən buradayam, –dedi, –qulluq?!

–Möhtərəm xanım salam!

–Ey əsl-nəcabətsiz vücut! Nə əllaməlik edirsən? Bunları uşaq görüb axmaq-axmaq danışırısan? Bir belə ömr eləmişəm, görmüşəm ki, dünya elə bu gölməçədən ibarətdir.

Yaxşı olar ki, işinin dalısınca gedəsən, mənim uşaqlarımı yoldan çıxarmayasan.

–Yuz ildə ömr eləsən, yenə geri qalmış, nadan qurbağa kimi qalacaqsan!

Qurbağa hirsələndi və Balaca Qara Balığın üstünə cumdu. Bu zaman gölməçənin dibi bir-birinə qarışdı. Balaca Balıq aldığı təkandan dığırlandı, özünü dərədən axan enli arxda gördü. Dərə əyri-üyrü idi. Dağın başından baxanda dərənin suyunu enli, ağ ipə oxşatmaq olardı. Dərənin bir yerində dağdan qopub arxa düşmüş iri bir daş suyu iki yerə bölürdü. İri bir kərtənkələ də qarnını daşa söykəmişdi. Günəşin

hərərətindən ləzzət alır, suyun təkində ovladığı qurbağanı yeyən iri, yumuru Xərçəngə tamaşa edirdi. Elə bu an oradan üzüb keçmək istəyən Balaca Balığın gözləri xərçəngə sataşdı. O, bərk qorxdu və uzaqdan xərçəngə salam verdi. xərçəng Balaca Balığı görüncə:

–Nə ədəbli Balıqsan, –dedi, –gəl qabağa. Balaca, gabağa gəl!

Balaca Balıq:

–mən dünyanı gəzməyə gedirəm,–deyə xərçəngə cavab verdi, canabınızın yeminə çevirilmək istəmirəm!

–Niyə belə bədbinsən, qorxaqsan, Balaca Balıq?

–Nə bədbinəm, nə də qorxaq. Gördüklərimi deyirəm.

Çox yaxşı, indi de görüm gözlərin nə gördü və əqlin nə kəsdi ki, səni ovlayacağımı xəyalına gətirdin?

–Özünü bilməməzliyə vurma!

–Bilirəm, Qurbağanın hərəkətlərinə işarə edirsən. Lap uşaqsanmış ki, baba!

Qurbağalarla aram olmadığı üçün onları ovlayıram. Onlar elə xəyal edirlər ki, dünyanın yeganə məxluqlarıdır və hamıdan xoşbəxtlər. İstəyirəm onları başa salam ki, dünya kimin əlindədir. Sən isə qorxma, qadası! Gəl qabağa. Qorxma, gəl! Xərçəng bu sözləri deyib yanlarını basa-basa Balaca Balığa tərəf yeridi.

Xərçəng elə gülməli yeri yirdi ki, Balığı ixtiyarsız olaraq gülmək tutdu.

–Ay yazıq,–dedi,–sən heç yeriməyi də bacarmırsan. Hardan bilirsən dünya kimin əlindədir?!

Balaca Balıq xərçəngdən aralandı. Bu zaman suyun üzərinə kölgə düşdü.

Gözlənilməz zərbədən xərçəng səndələyə-səndələyə suyun dibinə batdı. Xərçəngi bu halını gören Kərtənkələni gülmək elə tutdu ki, az qaldı sürüşüb suya düşsün.

Xərçəng isə artıq suyun üzünə çıxma bilmədi.

Balaca Balıq gördü ki, suyun kənarında balaca bir çoban dayanıb ona və Xərçəngə tamaşa edir. Qoyun-keçi sürüsü də suya yaxınlaşdı. "Mə-mə! Bə-bə!" səsləri dərəni başlarına götürdü.

Balaca Balıq sürünü su içib qurtarana qədər gözlədi. Sürü gedəndən sonra kərtənkələni səsləyin:

–Kərtənkələcan,–dedi,–mən arxın qurtaracağımı axtarmağa gedən Balaca Qara Balıgam. Sən bilikli, zəkali heyvasan. Buna görə də səndən bə'zi şeyləri soruşmaq istəyirəm.

–Xətrin hər nə istəyir, soruş.

–Yolda mənə nəərə balıqla, saqqa quşu ilə, Balıqdan quşla çox qorxudublar. Bunlar haqqında bir şey bilirsənsə mənə de!

Kərtənkələ dedi:

–Nərə balıqlar və Balıqdanlar bu tərəflərdə tapılmazlar. Xüsusilə Nərə balıqlar. Çünki onlar dənizdə yaşayırlar. Amma saqqa quşuna elə bu həndəvərdə rast gəlmək olar. Məbada aldanıb kisəsinin içərisinə girərsən.

Kisə nədir? –Balaca Balıq onun sözünü kəsib soruşdu.

–Saqqa quşunun boğazının altında xeyli sututan kisə var. Bə'zən təcrübəsiz, xam balıqlar suda üzən quşun kisəsinə girib birbaşa qarnına gedirlər. Saqqa quşu tox olanda balıqları kisəsində ehtiyat saxlayır.

–Deməli, onun qarnına gedəndən sonra xilas olmaq üçün çarə yolu yoxdur?

–Yoxdur. kisəni parçalamaqdan başqa heç bir yol yoxdur. Sənə bir xəncər verərəm. Saqqa quşunun çənginə düşən dediyim kimi edərsən.

Kərtənkələ qayadakı yarığa sürünüb xəncərlə qayıdı. Balaca Balıq xəncəri alıb dedi:

–Kərtənkələ, sən çox mehribansan, bilmirəm sənə necə təşəkkür edim?

–Canım təşəkkür nəyə lazımdır, mənim belə xəncərim çoxdur, sənin kimi ağıllı balıqlara bağışlayıram.

–Məgər məndən qabaq da buradan keçən olub?

—Çoxları keçib. İndi onlar özləri üçün böyük dəstə düzəldiblər...

Kərtənkələ bunları deyib qulağını daşdakı yarığa dayadı:

–Di, sağ ol,—dedi,—balalarım yuxudan ayıldığı üçün getməliyəm.

Kərtənkələ yarığa girdi. Balaca Balaca Balıq isə çarəsiz qalıb yola düşdü. Hey öz-özünə sual verirdi: "Doğurdanmı arx dənizə tökülür? Saqqa quşun gücü elə mənə çatsın?! Balıqdan quşun bizimlə nə düşmənçiliyi var? "

Balaca Balıq üzə-üzə gedir və fikirləşirdi. Yolboyu təzə şeylər görür, öyrənirdi. Şəlalənin başı üstə axmasından həzz alır, yenidən üzürdü. Kürəyində günəşin hərarətini hiss edir və möhkəmlənirdi.

O, sonra elə bir yerə çatdı ki, burada dərə enlənir, su isə kolların arasından axıb gedirdi. Balaca Balıq suyun çoxlamasından ləzzət alırdı. Xeyli gedəndən sonra o, çoxlu balığa rast gəldi. Anasından ayrılandan bəri balıq görməmişdi. Bir neçə Rizə balıq onu dövrəyə aldı və soruşdu:

–Elə bil qəribsiniz?

–Bəli, qəribəm. Uzaq yerdən gəlirəm.

Rizə balıqlar dedilər:

Hara getmək fikrindəsən?

–Arxın qurtardığı yeri tapmağa gedirəm.

Hansı arxın?

–Biz buna arx yox, çay deyirik.

Balaca Balıq heç nə demədi. Rizə balıqlardan biri dilləndi:

–Xəbərin var ki, Saqqa quşu yolu kəsib?

–Xəbərim var bilirəm...

Başqa bir rizə balıq soruşdu:

–Onu da bilirsən ki, Saqqa quşunun nə geniş kəsəsi var?

–Onu da bilirəm.

–Bunları bilə-bilə yenə getmək fikrindəsən?

–Bəli, bütün bunları bilirəm və getməliyəm.

Balıqlar arasında səs yayıldı ki, uzaq yollardan gəlmiş Balaca Qara Balıq çayın qurtaracağını tapmaq istəyir və Saqqa quşundan da qorxmur.

Rizə balıqlardan bir neçəsi Balaca Qara Balıqla getmək istədi, lakin böyüklərin qorxusundan səslərini çıxartmadılar. Hətta onların bir neçəsi Balaca Qara balığa yanaşib qımıldandı.

–Saqqa quşu olmasaydı biz də səninlə gedərdik...

Çayın qırağında bir kənd var idi. Kəndin qadınları və qızları çayın içində qab-qacaq və paltar yuyurdular. Balaca Balıq onların səs-küyünə bir xeyli qulaq asdı və

uşaqların islanmışbədənlərinə tamaşa etdi, sonra yola düzəldi. O qədər getdi ki, axşam oldu. Balaca bir daşın altına girib yatdı. Gecəyarı ayıldı və gördü ki, Ay suya düşüb, hər yeri işıqlandırır.

Balaca Balıq ayı çox istəyirdi. Gecələr Ay suya düşəndə yuvadan çıxıb onunla bir neçə kələmə danışmaq həsrətindəydi. Amma hər dəfə anası ayılıb onu yuvasına darta və yenidən yatırdı. Bu dəfə Balaca Balıq Ayın qarşısına çıxdı:

–Salam, ey mənim göyçək ayım!

Ay da Balaca Qara Balığı mehribanlıqla qarşıladi:

–Salam, mənim Balaca Qara Balığım! Sən hara, bura hara?

–Dünyanı səyahətə çıxmışam.

–Dünya çox böyükdür, sən hər yeri gəzə bilməsən.

–Eybi yoxdur, bacardığım yerə qədər gedəcəyəm.

–ürəyim çox istəyirdi ki, səhərə qədər yanında qalam, amma böyük bir qara bulud mənə tərəf gəlir. Qorxuram işığının qabağını kəssin.

–Ey qəşəng Ay, sənin işığını çox sevirəm. ürəyim istəyir ki, nurun həmişə yoluma işıq saçsın.

–Mənim Balığım, düzünü axtarsan mənim işığım yoxdur, işığı mənə Günəş verir, Mən də onu yerə Saçıram.

Bilirsənmi ki, adamlar yaxın gələcəkdə uçmaq, gəlib mənim üzərimə düşmək arzusundadırlar?

–Bu mümkün deyil!

–Düzdür, bu çox çətin işdir, ancaq insan öz istədiyinə...

Ay sözünü qurtara bilmədi. Qara bulud gəlib onun üzünü örtüdü, yerə qaranlıq çökdü. Qara balıq yenə də tək-tənha qaldı. Bir neçə dəqiqə heyrət içərisinə qaranlığa baxdı. Sonra daşın altına çəkilib yatdı...Sub tezdən ayılında başının üstündə piç-piçlə danışan bir neçə Rizə balıq gördü. Onlar Qara Balığın yuxudan ayıldığını görüb dedilər:

–Sabahın xeyir!

Qara Balıq onları tanıdı:

–Sabahınız xeyir olsun!–dedi. Nəhayət, ardımca gəlib, mən diyən yola düşdünüz?

Rizə balıqlardan biri:

–Bəli,–dedi,–ancaq hələ də qorxu canımızdan çıxmayıb.

Bir başqa balıq :

–Saqqqa quşunun fikri bizi rahat buraxmır,–deyə diləndi.

Balaca Qara Balıq:

Siz çox fikirləşirsiniz. Hər şeyə fikirləşmək, özü də bir dəfəyə fikirləşmək düz deyil. Yola düşən kimi qorxu bizi tərk edəcəkdir,–deyə cavab verdi.

Birlikdə yola düşmək istədilər. Gördülər ki, dövrələrindəki su yuxarı qaxdı, başları üzərinə örtük çəkildi. Hər yer qaranlıqlaşdı, qaçmağa imkan qalmadı. Balaca Qara Balıq o saat başa düşdü ki, Saqqqa quşunun kissəsinə düşübdür.

Balaca Qara Balıq dedi:

–Dostlar, biz Saqqqa quşunun kissəsinə düşmüşük, lakın xilas olmaq üçün yol var.

Rizə balıqlar ağlayıb ah-zar etməyə başladılar.

Artıq bizim qaçmağa yolumuz yoxdur! Təqsir səndədir. Bizi yoldan çıxardın!

–İndi bizim hamımızı " qurt " eləyib udacaq.

Qorxunc bir qəhqəhə səsi eşidildi. Bu Saqqa quşu idi, gülürdü və gülə-gülə deyirdi: Rizə balıqlar necə də girimə geçib! Ha! Ha! Ha! Ha! Sizin halınıza yanırım, heç ürəyim gəlmir, sizi " qurt " eləyib udum. Ha! Ha! Ha! Ha!

Rizə balıqlar yalvarmağa başladılar:

–Həzrəti-ağayi Saqqa quşu, sənin tə'rifini çoxdan eşidmişik, lütf edib mübark dimdiyinizi bir qədər aralaysaydınız buradan xilas olub mübark vücudunuza duaçı olardıq.

Saqqa quşu dedi:

–Mən hələ bu satt sizi " qurt " eləyib udmaq fikrində dəyiləm. Kisəmdə ehtiyat balıqlar var, bir qarnımın altına baxın.

Kisənin aşağı hissəsində iylənmiş bir neçə Rizə balıq var idi.

Rizə balıqlar bir səslə dedylər:

–Həzrət-ağayi Saqqa quşu, bizim günahımız yoxdur, bu Balaca Qara Balıq bizi yoldan çıxardıb...

Balaca Balıq:

–Qorxaqlar!–dedi. –Siz elə xiyal edirsiniz ki, yalvarmaqla bu hiyləgər rəhmdilik edib sizi buraxacaq?

Rizə balıqlar qorxuya düşüb dedilər:

–Heç, nə danşdığımı da bilmirsən. İndi görəsən ki, həzrəti-ağayi Saqqa quşu bizi necə bağışlayacaq və səni necə " qurt " eləyəcəkdir!

Saqqa quşu dilləndi:

–Doğurdur, sizi bağışlayram, ancaq bir şərtlə!

–şərtinizi buyurun, qurban!

–Azadlığınızı bu boşboğaz balıqı öldürməklə əldə edə bilərsiniz.

Balaca Qara Balıq bir qədər dalı çəkilib Rizə balıqlara:

–İnnanmayın,–dedi,–bu hiləgər bizi bir-birimizin canına salmaq istəyi, mənim başqa fikrim var!...

Rizə balıqlar azadlığa çıxmaq istəyi ilə Balaca Qara Balığın dediklərinə qulaq asmadılar, qalxıb onun üstünə düşdülər. Balaca Balıq yavaş-yavaş arxaya çəkilib:

–Qorxaqlar!–dedi,–Hər halda girə düşmüsünüz, qaçmağa da yolunuz yoxdur. Mənə də ki, gügünüz çatmaz!

–Biz azadlığa çıxmaq istəyirik, onun üçün də səni öldürməliyik!

–Ağlınızı başınıza yığın! Məni öldürsəniz də qaçmaq üçün yol tapa bilməyəcəksiniz. Hiləgər quşa inanmayın!

–Sən əsla bizim fikrimizi çəkmirsən, bu sözləri öz canını qurtarmaq üçün deyirsən!

–Elə isə qulaq asın, sizə nəcat yolu göstərim. Mən özümü ölüyü vurub ölü

balıqların içərisində gizlənəcəyəm. Görək Saqqa quşu sizi azad edəcəkdirmi?!

Əgər sözümə qulaq asmasanız bu xəncərlə hamınızı qıraraq, quşun da kissəsini parçalayıb çıxaram. Siz isə ...

Rizə balıqlardan biri onun sözün kəsib:

–Daha bəsdir!–dedi,–mən bu sözlərə inanmaq istəmirəm. –O, bu sözləri deyə-deyə ağlamağa başladı.

Balaca Qara Balıq onun ağladığını görüb dedi:

–Bu anasının naz-naz balasını niyə yanınıza salıb gətiribsiniz?

O, xəncərini çıxarıb balıqların üstünə cumdu. Rizə balıqlar çarəsiz qalıb Balaca Qara Balığın təklifini qəbul etdilər. Yalandan bir-birləri ilə dalaşmağa başladılar. Balaca Qara Balıq özünü ölümlüyə vurub uzandıqda onlar yuxarı qalxdılar:

–Həzrəti-ağayı Saqqa quşu,–dedilər,–füzül Qara Balığı öldürdük.

Quş güldü:

–Çox yaxşı iş gördünüz,–dedi,–bunun əvəzinə sizin hamınızı diri-diri udacağam, qarnımda istədiyiniz qədər gəzərsiniz.

Rizə balıqlar macal tapmamış bir andaca Saqqa quşu onları uddu. Qara Balıq istə cəld xəncərini çəkib mökəm zərbə ilə quşun kisəsini yırtıdı və deşikdən çıxıb qaçdı.

Saqqa quşu aldığı zərbənin ağrısından fəryad qopardı, başını suya salıb Balaca Qara Balığı yenidən tutmaq istədi. Lakin gücü çatmadı...

Günorta idi. Artıq nə dağ görünürdü, nə dərə . Çay axıb gebiş düzənikdən keçirdi. Çayın sağ-solundan tökülən kiçik çaylar onun suyunu qat-qat artırıdı. Balaca Qara Balıq suyun çoxluğundan ləzət alırdı. Birdən ayılıb gördü ki, suyun dibi görünür. O yan-bu yana baş vurdu, heç yana çıxma bilmədi. Az qala qərq olmuşdu. ürəyi istədiyi qədər üzəndən sonra da əli bir yana çatmadı. Birdən gördü ki, burnunda mirvari dişləri olan uzun bir heyvan ildirəm sür'ət ilə ona hücum edir. Balaca Qara Balıq hiss etdi ki, heyvan o satt onu parça-parça edəcəkdir. Çapalayıb tez suyun üzərinə qalxdı . Bir müddətdən sonra suyun altına endi. Yolun yarısında minlərə balıq dəstəsinə rast gəldi. Onlardan birini saxlayıb soruşdu:

–Qardaş, qəribəm , uzaq-uzaq yerlərdən gəlirəm. Deyin görüm bura haradır?

O dönüb Balaca Qara Balığa dedi :–Qardaş bizim dənizə xoş gəlibsən!

Balıqlardan biri dedi:

–Bütün çaylar və arxlar bura tökülür.

Başqa bir balıq isə:

–İndi get bir az gəz. Suyun üzünə çıxmaq istəsən Balıqudandan ehtiyatlı ol. Bu günlər o heç kəsdən qorxmur. Hər gün dörd-beş balıq ovlanmasa yaxamızdan əl çəkmir,–dedi.

Balaca Balıq dəniz balıqlarının dəstəsindən aralanıb təklildə üzməyə başladı. Az sonra dənizin üstünə çıxdı. İndi o, qızmar günəşin yandırıcı hərarətini öz kürəyində hiss edir, bundan ləzzət alırdı. Aramla üzür, öz-özünə deyirdi: << Bu saat ölüm çox asanlıqla mənim sorağıma gələ bilər. Yaşamağa qadir olduğum halda onu özümə yaxın buraxmamalıyam >>

Balaca Qara Balıq fikir və düşüncələrini sona çatdırma bilmədi. Balıqudan gəldi, onu götürüb apardı. Balaca Balıq Balıqudanın uzun dimdikləri arasında çapalasa da özünü xilas edə bilmədi. Balıqudan dimdiyi ilə onun belini elə bərk sıxırdı ki, az qala canı çıxacaqdı. Digər tərəfdən də Balaca Qara Balıq sudan qıraqda nə qədər sağ qala bilərdi? Ölümün qabağını almaq üçün lap Balıqudanın qarnına getməyə razı idi, axı, orada ki, nəmişlikdən istifadə edə bilərdi. Buna görə Balıqudana dedi:

–Nə üçün məni sağ-sağ udmursan? Mən o, balıqlardanam ki, öləndən sonra bütün bədənim zəhərə dönər.

Balıqudan heç nə deməyib fikrə getdi:

<< Ay hoqqabaz, istəyirsən məni dilləndirib aradan çıxasan? >>

Sahil getdikcə yaxınlaşırdır. Balaca Qara Balıq << quruya çatsaq daha iş bitdi>> deyə düşündü və nəhayət Balıqudana dedi:

–Bilirəm məni balaların üçün aparırsan. Amma sahilə çatana qədər öləcəyəm, bədənim zəhər kisəsinə dönəcək, balalarına niyə rəhmin gəlmir?!

Balıqdan bir anlıq fikrə getdi: << Ehtiyat yaxşı şeydir. Hər ehtimala qarşı onu özüm yerim, balalarım üçün isə başqa balıq tutum... Birdən bu, bir kələk işlədər... Yox, canım, heç bir kələk işlədə bilməz >>. Sora gördü ki, Qara Balıq sustalıb candan düşür. Öz-özünə dedi:

<< Deyəsən öldü, artıq onu özüm də yeyə bilmərəm >>. Zərif və yumuşaq balığı yeməkdən ehtiyat elədi. Ancaq yenə Qara Balığı səsleyib ölüb-ölmədiyini müəyyən etmək istədi. Düşündü ki, yarımcaandırsa yesin, ölübsə ... Dimdiklərini aralayan kimi Qara Balıq onun ağızından xilas oldu. Balıqdan aldandığını görüb, Balaca Qara Balığı tə'qib etdi. Balaca Qara Balıq havada ildırım kimi şığıyıb aşağı düşür, ağızını açıb dənizin rütübətli havasını udurdu. Nəhayət suya düşdü. Köksünə yeni nəfəs doldu. Balıqdan da ildırım sür'əti ilə şığıyıb arxasınca suya baş vurdu, aman verməyib yenə də Balığı uddu. Balaca Qara Balıq bir xeyli vaxt başına nə gəldiyini hiss etmədi. Bircə onu hiss etdi ki, hər yer qaranlıq və rütübətlidir, çıxış yolu isə yoxdur. Elə ki, gözləri qaranlığa alışdı, ağlayıb anasını istəyən bir Rizə balıq gördü. Yaxınlaşıb ona nəsihət verdi:

–Qalx ayağa, ay balaca ! Başına çarə qılmaq haqqında fikirləş, ağlamaqdan, ananı çağırmaqdan bir şey çıxmaz.

Rizə balıq soruşdu:

–Sən kimsən? Məgər görmürsən get-gedə məhv olaram? Ana... Ay ana, hardasan, imdadıma çat! Daha mən səni görə bilmiyəcəyəm, ana!

Balaca Qara Balıq:

–Daha bəsdir, canım,–dedi,–sən bütün balıqları rüsvay elədin.

Rizə balıq ağlamağına ara verən kimi Balaca Qara Balıq dedi:

–Mən balıqdanı öldürüb bütün balıqları azad etmək fikrindəyəm. Səni onun qarnından xilas edəndən sonra bunu həyata keçirmək istəyirəm.

–Sən özün ölümə əlbəyaxasan. Balıqdanı necə öldürə bilərsən?

Balaca Qara Balıq xəncərini göstərib dedi:

– Bunla onun qarnını cıracağm. Hələlik mənə qulaq as, gör nə deyirəm. Mən balıqdanın qarnında o tərəf-bu tərəfə gedib onun əsəbləri ilə oynayacağam. Bu zaman o məni məsxəriyə qoyub başlayacaq qəhqəhə çəkib gülməyə, elə ki, dimdiklərini açıb gülməyə başladı, cəls özünü bayıra at.

–Bəs sən?

–Mənim fikrimi çəkmə. Bu bədcinsi öldürməmiş bayıra çıxması deyiləm.

Balaca qara Balıq bu sözləri deyib Balıqdanın qarnında o tərəf-bu tərəfə var-gəl etməyə başladı. Rizə balıq isə onun ağızından bayıra atıldı və suya düşdü. Çox gözlədi, xilaskarından xəbər çıxmadı. Birdən gördü ki, Balıqdan havada mayallaq vurub fəryad qoparır...Nəhayət, o müvazinətini itirib şappıltı ilə suya düşdü, yenə bir qədər çapalayandan sonra taqətdən düşdü. Lakin Balaca Qara Balıqdan yenə də xəbər çıxmadı və indiyə qədər də bir səs-soraq yoxdu.

Burada Qoca Balıq nağılını bitirdi. üzünü on bir min doqquz yüz doxsan doqquz nəvə və nəticəsinə tutub dedi:

–Daha yatmaq vaxtıdır, balalarım, gedin yatın!

Nəvə-nəticələri ondan soruşdular:

–Nənəcan, axı sən Balaca Qara Balığın başına sonra nələr gəldiyini demədin?

Qoca Balıq dedi:

–O da sabahkı gecəyə qalsın, balalarım. Artıq yatmaq vaxtıdır. Gecəniz xeyrə qalsın!

On bir min doqquz yüz doxsan doqquz bala Balıq bir ağızdan: –Gecəniz xeyrə qalsın!–dedi və yatmağa getdi. Nənəni də yuxu apardı. Balaca Qızıl Balıq isə nə qədər çalışdısa yata bilmədi. Sühədək dəniz barədə fikirləşdi...

Taxta qılnc

Biri var idi, biri yox idi, bir padşahın bir oğlu, bir də arvadı var idi. Bir gün bu padşah oğlunu, vəzirini, vəkilini götürüb qoşun ilə şikarə çıxır. Xeyli ov elədikdən sonra, bir gözəl çəməndə çadır qurub, oturaq edirlər.

Padşahın oğlu həya etdiyindən, öz çadırını bir kənardə qurur. Padşah oğlunu çox istədiyindən, tez-tez onu yoxlar. Yenə də qalxıb oğlunu yoxlamağa gedir. Gəlib çadıra girdikdə, baxıb görür ki, çadırın dalından bir qızıl ilan daxil olub oğlunu çalmaq üzrədi. Tez padşah başmağının bir tayını su ilə doldurub, ilanın qabağına qoyur. İlan su içir qayıdır. Padşah oğlunu oyadıb deyir:

- İstəkli oğlum! Bir çörəyim övsanata keçdi, qalx, burada yatmaq məsləhət deyil.

Padşah əhvalatı ona söyləyərək, oğlu ilə bərabər öz çadırına qayıdır. Bir az sonra köçüb şəhərə gedirlər. Bu əhvalatdan bir neçə gün sonra, padşahın arvadı bərk naxoşluyur. Oğlunu yanına çağırır, ona belə bir vəsiyyəət edir.

- İstəkli oğlum! Bu xəstəlikdən mən qalxmıyacağam, öləcəyəm. Mən öləndən sonra atan gedib başqa-arvad alacaq. Təzə aldığı arvad səni yola aparmayacaq. Atan ilə sənin aranda zidlik düşəcək, get-gedə zidlik artacaq. Atan qeyzə gəlib səni öldürmək istəyəcək. Atanı o məqama qoyma! Baş götür bir müddət vilayətindən çıx, get! Yolda hər kəs ki, sənə yoldaş oldu, çörəyi yeyəndə, sən öz çörəyini ortaya qoy! Hərgah yoldaşın çörəyin çox hissəsini sənin qabağına qoysa onunla yoldaş ol, yox, qabağına qoymasa, onda ondan ayrıl! Bir də yoldaşınla bir çayın kənarına yetişsən, sən ona təklif elə ki, gəl dalıma min, səni sudan keçirdim. Əkər o səni dalına alıb, sudan keçirtsə, onda onunla yoldaş ol, yox, sənin dalına minsə, onunla yoldaş olma, tez ondan ayrıl!

Bu sözləri söyləyib ana vəsiyyətlərinin tamam eləyir. Oğlan ağlayıb ayağa qalxır, anasının əlindən öpüb otaqdan çıxır.

Bir neçə gündən sonra, padşahın arvadı ölür və bir müddətdən sonra, padşah gedib bir arvad alır. Bu təzə arvad nanəcib olduğundan, oğlanı yola verməyib hər nə ilə mümkündürsə atası ilə onun arasına zidlik salmağa çalışır. Odur ki, şahzadə anasının vəsiyyətinə əməl edib, baş götürür, atasının vilayətindən çıxıb gedir.

Eşit, səni deyim şahzadədən.

Şahzadə yolda həmin çadır qurduqları yerdə bir cavan oğlana rast gəlir. Oğlan ondan haraya getdiyini soruşur. Şahzadə:

- Başqa bir vilayətə - deyib cavab verir.

- Mənim adım Taxta Qılncdı. Məni özünlə bərabər götür - deyib cavan oğlan şahzadədən rica eləyir. Xülasə, yoldaş olurlar. Bir qədər yol gedəndən sonra, bir yerdə oturub çörək yemək istəyirlər. Şahzadə bir çörək çıxarıb ortaya qoyur. Oğlan çörəyi kəsib çox hissəsini şahzadənin, az hissəsini öz qabağına qoyur. Oğlan görür ki, anasının vəsiyyəət elədiyi kimi yoldaşlığa layiq bir oğlandı. Çörək yeyib yola düşürlər. Yolda bir çaya yetişirlər. Şahzadə ona təklif eləyir ki, gəl dalıma min, səni sudan keçirdim. Oğlan razı olmayıb, şahzadəni dalına alıb sudan keçirir. Bir müddət keçəndən sonra bir şəhərə yetişirlər, burda ev tutub mənzil eləyirlər. Ertəsi gün oğlan padşahın oğluna deyir ki:

- Qardaş, sən evdə otur, mən gedim qazanım, gətirim, bərabər yeyək!

Oğlan gedib, gündə qazanıb gətirirdi, bəham yeyirdilər. Bir gün belə, beş gün belə, axırda padşahın oğlu fikir eləyir ki, nə vaxta kimi bu oğlan qazanıb gətirəcək, mən də yeyib bekar evdə oturacağam. Mənim də iş görməyim lazımdı. Bu fikir ilə başmağın geyib, evdən kənara çıxır, küçələri dolanır, bir vaxt baxıb görür ki, hündür bir imarətin pəncərəsindən gözəl bir qız baxır. Qızı görüb ona aşiq olur. Demə, bu imarət padşahınkı, qız da padşahın qızı imiş. Padşahın oğlu fikirlə mənzilə qayıdır. Bir az keçir, yoldaşı gəlir. Oğlan baxıb görür ki, şahzadə çox bikeyfdi. Bundan səbəbini xəbər alır. Şahzadə əhvalatı ona danışır. Oğlan gülüb deyir:

- Elə bundan ötrə bikeyf olmusan? Bu ki, asan işdi. Yaxın bir vaxta o qızı sənə alaram.

Sabahısı gün oğlan gedib elçi daşının üstündə oturur. Padşaha xəbər gedir ki, elçi gəlib. Həmin saat adam göndərir ki, gedin görün, sözü nədi. Oğlan cavab verir ki:

Padşahın qızın qardaşım üçün istəyirəm.

Padşah xəbər göndərir ki, mənim imarətim kimi bir imarət tikdirsə, qızımı verərəm. Oğlan qəbul eləyir. Ertəsi gün xalq yuxudan oyananda baxıb görürlər ki, padşahın evin qabağında bir ev tikilib ki, padşahın evindən min dəfə artıq. Oğlan padşaha xəbər göndərir ki, ev hazırdı. Padşahın deyəcək sözü olmayıb, qızı verir. Toy olur, şahzadə qızın yanına getmək istəyəndə oğlan deyir:

- Qardaş, hələ dayan, qoy qabaqca mən gedim gəlim, sonra sən get!

Şahzadə qəbul eləyir. Oğlan qızın yanına gəlib onun ağızından üfürür. Həmin saat qızın ağızından bir-birinin ardınca on bir ilan çıxır. Hər birisi çıxdıqca istəyir ki, oğlanı vursun. Amma oğlan zirəklik edib, bir-bir on birini də öldürür. Sonra qulağını qızın ağızına qoyub, görür ki, bir ilan da qalıb. Xülasə, qayıdıb oğlanı qızın yanına göndərir.

Demə ki, bundan qabaq qızı kimə verirləmiş, əvvəlinci gecədə ilanın biri çıxıb oğlanı vurub öldürürmüş. Bununla qızı bir neçə ərə veriblər, ilanlar öldürüb. Odu ki, padşah yəqin edibmiş ki, bu oğlan da sabah salamat çıxmıyacaq.

Ertəsi gün səhər tezdən padşah bir adam göndərir ki, oğlandan bir xəbər gətirsin. Gəlib görürlər ki, oğlan sağ salamat oturub qız ilə söhbət edir. Bu xəbəri padşaha aparanda padşah əmr eləyir ki, camaat üç gün şadlıq eləsin.

Xülasə, bir müddət burada qaldıqdan sonra, şahzadə öz vilayətinə qayıtmaq fikrinə düşür. Padşahdan rüsxət istəyir, çox təkiddən sonra padşahdan izin alır. Padşah bunlara çoxlu mal, qızıl-gümüş, dövlət verib yola salır, əmr eləyir ki, üç mənzil bunları ötürsünlər. Müxtəsər, şahzadə oğlanla əvvəl görüşdükləri yerə gəlirlər. Burada oğlan şahzadəyə deyir.

- Qardaş, tay ayrılmalıyıq. Bu mal, dövləti də, qızı da bəhəm qardaşlıqda gərək yarı bölək!

Şahzadə razı olur. Hər şeyi bölürlər. Ancaq bölünməmiş bir dəvə, bir qatır, bir də padşahın qızı qalır.

Oğlan deyir:

- Bunları da yarı bölməliyik.

Qılının çəkib əvvəl dəvəni, sonra qatırı ortadan yarı bölür. Növbə qıza gəldikdə, şahzadə nə qədər yalvarırsa qızı bölməsin, oğlan razı olmur. Axırda şahzadə təklif

eləyir ki, cəmi dövlət onun olsun, ancaq qız bunun olsun. Oğlan yenə razı olmur. Sonra şahzadə təklif eləyir ki, qızı bütöv götürsün. Yenə də oğlan razı olmur, götürüb bir ağaca sarıyıb, qılıncı çəkib qaldırır, istəyir ki, qızın başın üzsün. Qız qorxusundan qusur, ağızından axırncı ilan düşür. Bundan sonra oğlan qılıncı yerə qoyub şahzadəyə deyir:

- Mənə mal, dövlət, qız lazım deyil. Məqsədim həmin ilanı qızın ağızından çıxartmaq idi. Bu çıxmasaydı, bir gün çıxıb səni həlak edəcəkdə. İndi bu malı, dövləti, qızı götürüb atanın yanına get! Bir də məlumun olsun ki, mən insan deyiləm. Mən həmin ilanam ki, atan yaxşılıq edib başmaq tayında mənə su vermişdi. İndi mən yaxşılığın borcundan çıxdım. Xudahafiz!

Bunu deyib oğlan bir ilan olub, bir deşiyə girib, gözdən itir. Bundan sonra şahzadə atasının vilayətinə gəlir. Atasını oğlunun gəlmək xəbərini eşidib pişvaza çıxır, onları cəllalla şəhərə gətirir. Təzədən toy başlanır. Onlar yeyib, içib yerə keçir, biz də yeyib, içək dövrə keçək! Göydən üç alma düşdü, biri mənim, biri nağıl deyən, biri də qulaq asanın.

Şehirli şamdan

Biri var idi, biri yox idi, bir padşah var idi. Onun gözləri neçə vaxt idi ki, kor olmuşdu. Nə qədər loğman gəlmişdisə, onu sağalda bilməmişdi. Bir dəfə bir loğman gəldi, padşahın gözlərinə baxıb dedi:

-Padşah sağ olsun, sənin gözlərinin dərmanı var, amma əlçatmaz yerdədir.

Padşah soruşdu:

-Sən yerini de, mən tapdıraram.

Loğman dedi:

-Ağ deryada bir xallı bulaq var, onun qanı gözlərinə dərmandır.

Loğman sözlərini qurtaran kimi padşah car çəkirdi, bütün balıqçıları yığdırdı. Ağ deryanın sahilinə, sonra da oğlunu çağıraraq dedi:

-Oğul, bir dəstə adam götür, həmin xallı balıq çıxana kimi nə qədər balıq varsa, hamısını tutdurub tökdür qırağına.

Oğlan balıqçılara əmr elədi ki, kim xallı balığı tutsa çoxlu bəxşiş alacaq. Balıqçılar torlarını atıb balıq tutmağa başladılar. Birdən tordan xallı balıq çıxdı. Oğlan baxıb gördü ki, bu elə qəşəng balıqdır ki, adam sağ əlini kəsməyə qıyar, amma onun ölümünə qıymaz. Oğlan heyfsilənə-heyfsilənə istədi balığın başını kəssin. Birdən balıq dilə gəlib dedi:

-Ey oğlan, məni öldürmə, vaxt gələr sənə lazım olaram.

Oğlan fikrindən keçirdi ki, atamın gözü bəlkə heç açılmadı. Bu balıq ki dil açıb belə yalvardı, yaxşısı budur, onu buraxım. Oğlan balığı atdı deryaya. Sonra üzünü balıqçılara tutub dedi:

-Əgər bu sirri bir adam açsa, başını bədənindən üzəcəyəm.

Balıqçılar and içdilər ki, bu sirri açmayacaqlar. Oğlan onların zəhmət haqqını verib yola saldı. Sonra qayıdaraq atasının yanına gəldi və dedi:

-Ata, nə qədər axtarıdığsa, xallı balığı tapa bilmədik.

Padşah bir söz demədi. Lənət mərdimazara, deyiblər, bir gün gəlib xəbər verdilər ki, ey padşah, sənin gözünün dərmanı olan xallı balığı balıqçılar tutmuşdular. Amma oğlan onu tordan açıb deryaya buraxdı. Padşah bu sözü eşidən kimi əmr elədi ki, oğlunun boynu vurulsun. Vəzir, vəkil padşaha yalvardılar ki, bir qələtdi eləyib, oğlunu öldürmə. Padşah dedi:

-Yox, gərək ölsün. O mənim ölməyimi istəyir ki, taxt-tacıma sahib olsun.

Padşah yola gəlmirdi, axırda ağsaqqal, qarasaqqal yalvardılar ki, heç olmasa oğlunun ölümündən keç, sürgün elə. Padşah bir az yumşalıb onların sözünü eşitdi. Dedi ki, onda çıxıb torpağımdan getsin.

Padşah oğlu həmin gün yola düşdü. Ağ deryanın qırağı ilə gedirdi, yolda bir oğlana rast gəldi. Oğlan soruşdu:

-Qardaş, hara belə?

Şahzadə cavab verdi:

-Heç özüm də bilmirəm. Baş götürüb gedirəm, ayağım hara, başım da ora.

Oğlan dedi:

-Elə mən də sənə kimiyəm. Gəl yoldaş olaq.

Padşah oğlu dedi:

-Yoldaş yox, lap gəl qardaş olaq.

Hər ikisi dostlaşib başladılar yol getməyə. Bir az gedəndən sonra oğlana yolda rast gələn adam dedi:

-Qardaş, soruşmaq ayıb olmasın, nə peşənin sahibisən?

Padşah oğlu dedi:

-Heç bir peşəm yoxdur.

Oğlan dedi:

-Eybi yoxdur, mən yaxşı həkiməm. Şəhərləri, kəndləri gəzərik, nə qazansam, sənənlə yarı bölərəm, dolanarıq.

Keyli yol gedib bir şəhərə çatdılar. Həmin şəhərin padşahının bir cə qızı var idi. Yeddi il idi ki, qızın dili tutulmuşdu. Padşah əhd eləyibmiş ki, hər kim qızının dilini açsa, qızı ona ərə verəcəyəm, aç bilməsə boynunu vurduracağam. Qızı almaq həvəsinə düşən həkimlər hər gün gəlirdilər, heç bir əlac eləyə bilmirdilər.

Padşahın oğlu ilə həkim də gəlib həmin şəhərə çıxdılar. Gördülər bir adamı dar ağacından asıblar. Xəbər aldılar ki, bunu niyə asıblar? Adamlar dedilər:

-Padşahın bir qızı var, yeddi ildir ki, dili tutulub. Bu həkim gəlmişdi ki, onun dilini açsın. Aç bilməyib, padşah da asdırıb.

Həkim bu sözü eşidən kimi yoldaşını da götürüb getdi padşahın yanına. Ədəblə baş endirib dedi:

-Mən gəlmişəm qızının dilini açım.

Padşah oğlanı xoşsifət götüb dedi:

-Ey cavan, indiyə kimi qırx həkim gəlib, heç biri qızının dilini aç bilməyib, hamısını öldürmüşəm. Yazıqsan, sənə heyfim gəlir. Aç bilməsən boynunu vurduraram.

Oğlan dedi:

-Padşah sağ olsun, mən o ölənlərdən artıq deyiləm ki, aç bilməsəm, öldürərsən. İzin ver, gedim qızının yanına.

Həkim yoldaşını da götürüb getdilər qızın yanına. Bu tərəfdən də padşah, vəzir, vəkil getdilər qızın evinə, başladılar xəlvətcə qulaq asmağa. Həkim qızın yanına girəndə ona heç bir söz demədi. Otaqda ləl-cəvahirata tutulmuş gözəl bir qızıl şamdan var idi. Üzünü şamdana tutub dedi:

-Salam, ay qızıl şamdan.

Bu həmin qızıl şamdan idi ki, qıza ölmüş anasından yadigar qalmışdı. Qız onu özündən artıq sevirdi. Anası öləndən sonra qız and içmişdi ki, yeddi il dinib-danışmayacaq. Ona görə də özünü lallığa vurmuşdu.

Həkim oğlan şamdana salam verəndən sonra dedi:

-Ey qızıl şamdan, bu gecə sənə qonağam. Bir nağıl söyləyəcəyəm, qulaq asıb cavab verərsən. Ay qızıl şamdan, günlərin bir günü bir dərzi, bir dülgər, bir həkim yoldaş olub yol gedirdilər. Bir qədər yol gedib meşədə axşamladılar. Gördülər yuxuları gəlir, fikirləşdilər ki, üçü də birdən yatsa gecə onları qurd-quş yeyər. Odur ki, növbə ilə yatmağı qərara aldılar. Çöp atdılar, ilk gözləmə növbəsi dülgərə düşdü. Əlinin qabiliyyətini göstərmək üçün o ülgüclə ağacdən bir qız düzəltdi. Gecədən bir xeyli keçdi. Gözləmə növbəsi dərziyə çatdı. Dərzi də əlinin qabiliyyətini göstərmək üçün bir dəst paltar tikib qızın əyninə geyindirdi. Səhərə

yaxın növbə çəkmək həkimə düşdü. O da öz bacarığını göstərmək üçün ona dərman verib cana gətirdi. Səhər açıldı, dülgər dedi:

-Bu qızı ağacdən yonub əvvəlcə mən düzəltmişəm, odur ki, qız mənimdir.
Dərzi dedi:

-Paltarını mən tikmişəm, qız mənə düşür.

Həkim dedi:

-Ona canı mən vermişəm, mənim olmalıdır.

Qızın üstündə dava düşdü. İndi ay qızıl şamdan, söylə görüm o qız üç yoldaşın hansının olmalıdır?

Qızıl şamdandan cavab çıxmadı.

Oğlan dedi:

-Ay qızıl şamdan, cavab ver, yoxsa sənə bir ağac vuracağam ki, qırıq-qırıq olacaqsan.

Şamdan yenə cavab vermədi. Oğlan geri çəkilib şamdanı vurmaq istəyəndə qız dözə bilmədi, dilə gəlib dedi:

-Ay oğlan, şamdan da danışarmı? Ona dəymə, qoy mən deyim.

Oğlan dedi:

-De görüm, düzmü tapacaqsan?

Qız dedi:

-Dülgər zəhmət çəkib dülgərlik haqqını, dərzi də paltar haqqını alsın. Qıza can verən həkimdir, canı pulla satın almaq olmaz. Deməli, qız həkimin olmalıdır.

Padşah, vəzir, vəkil, qapıdan qızın danışdığını eşitdilər. İçəri girib oğlandan razılıq elədilər. Padşah öz əhdini yerinə yetirib çoxlu cehiz, qul-qaravaşla qızını verdi oğlana. Həkim qızı götürüb dostu padşah oğluyla bərabər gəldilər həməndə dərmanın qırağına ki, orada dost olmuşdular. Bu yerlərdən keçəndə qız dedi:

-Ey həkim, siz böyük bir hiylə ilə məni danışdırıb əhdimi pozdunuz, mən bilmək istəyirəm görüm, siz kimsiniz, məni hara aparırsınız?

Həkim dedi:

-Mən balıqlar padşahının oğluyam. Hər dona girməyi bacarıram. Bir gün mən bu Ağ dərnyada üzürdüm. Balıqçılar məni tora salıb tutdular. Mənim qanımda padşahın gözünə dərman idi. Bu oğlan məni öldürməyib salamat buraxdı. İndi mən səni cehizli, qul-qaravaşlı bağışladım bu oğlana. Bu gündən sən mənim bacım, padşah oğlu da yeznəmdi. Nə vaxt sizə lazım olsa, gəlib Ağ dərnyanın qırağında məni səslərsiniz.

Oğlan bunu deyib qanından bir az şüşəyə tökdü, verdi padşah oğluna, dedi:

-Apar atanın gözünə sür, yaxşı olsun.

Həkim təzədən onlarla vidalaşib balığa döndü, özünü dərnyaya vurub gözdən itdi.

Padşah oğlu qızı götürüb gəldi atasının şəhərinə. Ata-anası ilə öpüşüb-görüşdü. Balığın qanından atasının gözlərinə sürtdü. Padşahın gözləri açıldı.

Padşah böyük bir məclis düzəldib şəhəri bəzətdi, oğlunu qırmızı geyindirib öz yerinə taxta çıxartdı. Qırx gün, qırx gecə oğluna toy elədi. Onlar xoş gün görüb, ömür keçirdilər. Siz də ömrünüzü xoş günə calayasınız.

Nar qızı

Biri vardı, biri yoxdu, bir padşahın bir oğlu vardı. Bu oğlan bir gecə yatıb yuxuda Nar qızını gördü və ona aşiq oldu. Səbh olanda vəzirı çağırıb yuxusunu ona söylədi, dedi:

- Gərək gedib Nar qızını mənə alasan.

Vəzir ərz elədi:

- Başqa hər nə əmrin varsa, söylə yerinə yetirim, amma onu gətirməyi mənə tapşırma. Onu mən bacarmaram, çünki Nar qızı devlərin içindədi.

Padşah oğlu dedi:

- Hökmən gərək gedəsən. Yoxsa boynunu vuraram.

Vəzirin əlacı kəsilib razılıq verdi. Şahzadə buna xeyli pul verib, tədarük görüb yola saldı. Vəzir gedəndə bazardan bir qır-saqqız aldı. Bir müddət yol gedəndən sonra gəlib bir evə çıxdı. İçəri girəndə baxıb gördü ki, burda bir qarı oturub ki, alt dodağı yer süpürür, üst dodağı göy süpürür. Qarı bunu görəndə sevinib dedi:

- Qadan alım, nə yaxşı gəldin, altı ay olar ki, adam əti yeməmişəm. Tez gəl, səni yeyim. Yoxsa oğlanlarım gəlib səni mənim əlimdən alıb yeyərlər, mənə bir şey verməzlər.

Bu sözləri eşidəndə vəzir qarının ağzına bir qədər qır-saqqız tulladı. Qarı saqqızı çeynəməyə başladı və yazığı gəlib bunu yemədi. Vəzir özü də sehr bilirdi. Qarının oğlanları gəlməyə yaxınlaşanda sehr oxuyub, bir çuvalduz oldu, girdi deşiyə. Bu halda oğlanlar evə gəlib analarına dedilər:

- Ana, adam-badam iyisi gəlir, yağlı badam iyisi gəlir. Qatır gələr - dırnaq salar, quş gələr - qanad salar. De görək, bura kim gəlmişdi?

Qarı cavab verdi:

- Bura kimsə gəlməyib, yəqin özünüz adam tapıb yemisiniz, iyi dişlərinizin dibindən gəlir. Hərgah bura adam gəlsə, yeyərəm, sizə də saxlıyaram.

Qarının oğlanları inanıb yatdılar. Səbh olanda genə işlərinə getdilər.

Oğlanlar gedən kimi vəzir genə də adam olub, qarıdan Nar qızının yerin soruşdu.

Qarı cavab verdi:

- Onu görmək müşküldü, bu fikirdən əl çək. Devlər səni öldürərlər.

Vəzir cavab verdi:

- Hər nə olsa, gərək gedəm, o qızı tapam.

Qarı gördü ki, əlac yoxdu, Nar qızının yerin söyləyib dedi:

- Buradan bir az uzaqda bir bağ var. O bağda nar ağacı var. Ağacın başında üç nar var. Amma ağacın ətrafında devlər keşik çəkirlər. Gərək o narları elə dərəsən ki, devlərin xəbəri olmasın.

Vəzir qarıdan Nar qızının yerini öyrənəndən sonra yola düşüb, haman bağa yetişdi. Divardan baxıb gördü ki, doğrudan da devlər keşik çəkirlər. Qorxusundan əfsun oxudu, bir milçək olub, divarın arasında gizləndi. Gecə yarısı, devlər yuxuya gedəndə xəlvətcə gedib bu üç narı üzüb geri qayıtdı. Devlərin ondan xəbərləri olmadı.

Vəzir kənara çıxan kimi dərələrdən sel kimi, təpələrdən yel kimi, badeyi-sərsər kimi gəlib öz şəhərlərinə çatdı.

Bir kənarda oturub əvvəlcə narın birini parçaladı. İçindən bir şey çıxmadı. İkincisinnən də bir şey çıxmadı. Üçüncüsünü parçalayanda içindən bir gözəl qız çıxdı. Qız nardan çıxan kimi, böyüyüb on beş yaşında bir nazənin sənəm oldu. Vəzir istədi ki, onu padşaha aparsın.

Qız dedi:

- Məni bu hal ilə aparma. Get, libas gətir geyinim. Özü də toy edin, sonra aparın. Vəzir qızı bir çinarın başında qoyub gəldi, əhvalatı evdə söylədi, həm də şahzadəyə dedi ki, toy tədarükünə başlasın. Vəzirin qulluqçusu su üçün qab götürüb, haman çinarın dibindəki quyuya tərəf gəldi. Baxıb gördü ki, suda gözəl bir qızın əksi görünür. Yuxarı baxanda gördü ki, çinarın başınla bir nazənin sənəm əyləşibdi. Qulluqçu əhvalatı bilirdi. Bu da çinarın başına çıxıb qız ilə bir az söhbət eləyəndən sonra itələyib qızı quyuya saldı, özü onun yerində oturdu. Nar qızı quyudan çıxıb, kənardə bir gül aacı oldu.

Qərəz, toy tədarükünü gördülər. Şahzadə paltar götürüb, vəzir, vəkil və xeyli qoşun ilə qızı aparmağa gəldilər. Gəlib gördülər ki, aacın başında bir qara qız əyləşib.

Şahzadə vəzirdən soruşdu:

- Bu qız niyə belə qaradı?

Vəzir təəccüb edib dedi:

- Acdır, həm də yəqin günün qabaında qalıb, odu ki qaralıb.

Xülasə, qara qızı götürüb şəhərə gəldilər. Toy edib şahzadəyə tapşırtdılar.

Vəzir çinarın dibindəki güldən bir dəstə dərib gətirdi evlərinə. Ertəsi gün bunu şahzadənin arvadı qara qıza göndərdi. Qara qız bu gülü alıb pəncərədən eşiyə atdı. Gül dönüb oldu bir çinar aacı.

Bir ildən sonra şahzadənin həməən qara qızdan bir olu oldu. Arvad şahzadəyə dedi:

- Çinarı kəsdirib uşaa beşik qayıtdırarsan.

Şahzadə çinarı kəsdirib, taxta yondurdu. Bu taxtanın birini bir qarı aparıb evində taxçaya qoydu. Hər gün bu qarı gedib bazardan yun alıb, əyirib satar, qazancı ilə dolanardı. Bir gün genə gedib, bazardan on girvənkə yun aldı, evə qoyub, getdi. Bu zaman taxta dönüb Nar qızı olub evi süpürdü, bir yaxşı plov bişirdi. Plovun üstündən bir az yeyib qalanını qarıya saxladı. Bundan sonra Nar qızı yunun hamısını darayıb cəhrədə əyirdi, genə də taxta olub, taxçada öz yerində oturdu.

Qarı evə gələndə gördü ki, ev təmiz süpürülüb, yun tamam daranıb, əyirilib. Oca baxanda gördü ki, plov da dəmdədi. Qarı bu işə təəccüb elədi. Həmin gün ipi aparıb bazarda satdı. Ertəsi gün bu əhvalat genə oldu. Belə-belə hər gün qarı hər şeyi hazır gördü. Axırda gedib əhvalatı qonşularına söylədi. Qonşuları buna məsləhət gördülər ki, evdə gizlənilib püssun. Qarı bu sözə əməl edib, ertəsi gün bazara getmək bəhanəsilə bir tərəfdə gizləndi. Bir də baxıb gördü ki, şahzadənin evindən gətirdiyi taxta dönüb bir qız oldu. Evi təmiz süpürüb, yunu daradı, əyirdi.

Sonra yaxşı bir plov bişirib üstündən bir az yedi, qalanını genə ocağın üstünə qoydu. Bu halda qarı gizləndiyi yerdən tez çıxıb qızı tutdu. Qız buna yalvarıb dedi:

- Bu sirri heç kimə söyləmə.

Qarı cavab verdi:

- Xatircəm ol, söyləməyəm. Burda mənim yanımda qal, mənə kömək et.

Qız buna razı olub, qarının yanında qaldı. Bir gün şəhərə xəbər çıxdı ki, padşahın oğlu səfərə getmək istəyir. Ona görə də bir ayın müddətində hər kəs ata yaxşı

baxsa, ona padşah çox pul verəcək. Bu xəbəri eşidəndə Nar qızı qarıya yalvarıb dedi:

- Gedib şahzadədən sən də bir at al.

Qarı cavab verdi:

- Bizim nə otumuz var, nə arpa-samanımız, nə də tövləmiz. Atı saxlaya bilmərik, daşı ətəyindən tök.

Qız dedi:

- Sən get, al gətir, sonrası mənim işimdi.

Xülasə, qarı gedib şahzadədən at istədi. Şahzadənin adamları onu başdan eləmək üçün bir arıq at verdilər. Qarı da atı evə gətirdi. Qız atı görəndə bir o tərəfə üfürdü, bir bu tərəfə üfürdü. Çoxlu arpa-saman oldu. Qız atı töyləyə çəkib, burada ona baxmağa başladı.

Ay tamam olanda atları yığdılar. Şahzadə atlara baxanda heç birisini bəyənmədi. Bu halda şahzadəyə xəbər verdilər ki, bir at da filan qarıda qalıb. Şahzadənin adamları gəlib qarının qapısını döyəndə, qarı qabağa çıxdı, baxıb gördü ki, atı aparmağa gəliblər. Gedib qıza xəbər verdi.

Qız söylədi:

- Get, atı ver aparsınlar.

Adamlar gəlib töyləyə girəndə, at bunları yanına qoymadı. Qabağa keçəni dişləyirdi, dala keçəni təpiklə vururdu. Xülasə, apara bilməyib, gedib şahzadəyə xəbər verdilər. Bu dəfə şahzadə adamları götürüb özü gəldi. Nə qədər çalışdırlarsa da, atı tövlədən çıxarda bilmədilər. Axırda qarını çağıraraq dedilər:

- Atı kim bəsləyib, gəlsin tövlədən çıxartsın.

Nar qızı bunu heç kəs tanımasın deyərək, başına bir palaz parçası salıb, gəlib tövlədən atı çıxarıb şahzadəyə verdi. Qərər, bir növlə atı apardılar.

O zaman qayda beləydi ki, şahzadələr səfərə gedəndə üstü inci-muncuq ilə tikilmiş paltar geyərlərmiş. Odu ki, şahzadə bir dəst paltar alıb əmr elədi ki, şəhərdə nə qədər inci-muncuq tikməkdə ustad arvad varsa, gəlib bunun paltarına inci-muncuq tiksinsinlər.

Bu xəbəri eşidəndə Nar qızı qarıya yalvardı ki, qarı buna da izin versin, gedib padşahın paltarına inci-muncuq tiksinsin. Qarı izin verdi.

Xülasə, arvadlar, qızlar, şahzadənin evinə toplandılar. Şahzadənin arvadı inci-muncuqları gətirib ortaya qoydu. Arvadlar da növbə ilə, oxuya-oxuya tikməyə başladılar. Növbə Nar qızına çatanda oxumağa başladı:

- Mən bir Nar qızı idim, incim, düzül, düzül!

Almadan qırmızı idim, incim, düzül, düzül!

Çıxdım ağac başına, incim, düzül, düzül!

Qız belə söyləyəndə padşahın arvadı qara qarabaş mətləbi anlayıb ölümünü gözünün qabağına gətirdi. Bir tərəfdən də padşahın oğlu gəlib pəncərənin qabağında oturub arvadların oxumasına qulaq asırdı. Qara qarabaş, arvadların utanmasını bəhanə edib, şahzadəyə dedi:

- Pəncərənin qabağından get. Arvadlar utanırlar.

Şahzadə pəncərənin qabağından çəkildi. Qız oxumağa başlayanda genə pəncərənin qabağına gedib, qulaq asdı.

Qız dedi:

- Qara qarabaş gəldi, aftafanı doldurdu, incim, düzül, düzül!

Aftafanı vurdu daşdan-daşa, incim, düzül, düzül!

Çıxdı, qondu ağac başına, incim düzül, düzül!

Qara qarabaş baxıb gördü ki, şahzadə genə pəncərədən baxır. Nə qədər elədisə şahzadəni pəncərənin qabağınan uzaqlaşdırma bilmədi. Bu halda vəzir də gəldi.

Bərabər qızın sözlərinə qulaq verdilər. Qız sözünə davam edib, dedi:

- Məni ağacdən saldı quyuya, incim, düzül, düzül!

Bitdim, oldum gül ağacı, incim, düzül, düzül!

Məndən bir dəstə gül dərdilər, incim düzül, düzül!

Məni şah evinə gətirdilər, incim, düzül, düzül!

Bu sözləri vəzir eşidəndə şahzadəyə dedi:

- Mənim gətirdiyim qız budu. Qulaq ver, görək daha nə söyləyəcək.

Qız sözünə davam edib dedi:

- Otaqdan məni tulladılar, küllüyə, incim, düzül, düzül.

Qalxdım oldum çinar ağacı, incim, düzül, düzül!

Mənim taxtamdan qarı apardı, incim, düzül, düzül!

İndi gəldim inci düzməyə, incim, düzül, düzül!

Vəzir şahzadəyə dedi:

- Yəqin, bu həmin mən gətirdiyim qızdı.

Həmin saat arvadları yola salıb, onu saxladılar. Vəzir bundan soruşdu:

- Sən Nar qızısanmı?

Qız cavab verdi:

- Bəli!

Qız üstəlik əhvalatı başdan-ayağa bunlara söylədi. Bundan sonra qırx gün, qırx gecə toy eləyib, Nar qızı şahzadəyə aldılar. Qara qarabaşı da bir xam atın quyruğuna bağlayıb, səhraya buraxdılar. At onu dağa-daşa çırpıb parça-parça eləyib öldürdü.

Nağıl qurtardı. Siz sağ, mən salamat.

Abbas və Zeynəb

Məmməd və Fatma şamdan sonra sabahkı dərslərini hazırlayıb, yazılarını yazıb oturmuşdular. Tez-tez atalarının üzünə baxırdılar. Hacı Səməd uşaqlarının fikrini duyub dedi:

-Yenə nağıl istəyirsiniz?

-Bəli, ata, - Məmməd cavab verdi.

Fatma dedi:

-Ata, bu gün müəlliməmiz bizə "Əlibaba və qırx quldur" un nağılını oxudu. Sən də bizə quldurdan söylə.

-Yaxşı, qızım, ancaq bunu bil ki, quldurlar elmsiz, tərbiyəsiz tayfadan çıxarlar. Heyvanın vəhşisi qurd, pələng və şir olan kimi insanın da vəhşisi bunlardır. Ancaq təfavütləri odur ki, quldurlar onlardan neçə qat rəhmsiz, insafsız və zalımdırlar. Qulaq as, bu nağıldan özün bilərsən.

-Qızım, bahar fəslində Dan ulduzunun parlaq bir vaxtı idi. Qayadibi adlı kəndin əhli hələ yatmışdı. Bu kənd Zaqafqaziyanın cənub tərəfində, uca dağlarla əhatələnmiş bir çay qırağında, meşə kənarında salınmışdır. Birdən azançının "allahü-əkbər" səsi ucaldı. Cütçülər bundan əvvəl oyanmışdılar, o zəhmətkeşlər zəmilərinə cüt əkməyə getdilər.

Getdikcə dan yerinin qızırtısı artırdı. Dərələrdən və çaylardan duman qalxırdı. Günəş dağın dalından ahəstə-ahəstə çıxırdı. Hələ özü görünmürdü. Amma şəfəqi qarşdakı uca dağın başına düşmüşdü. Sonra yavaş-yavaş qalxıb dağın dalından göründü və ruh verən qızıl zərrələrini aləmə dağıdıb cümlə yatmışları oyatdı. Çəmənlərdə, seyrangahlarda, çiçək qönçələrində gizlənmiş pərvanələri və ayıları oyatdı. Quşların cəh-cəhi havaya ucaldı.

Bunların xoş avazları cütçünü şura gətirdi. O da ahəstə-ahəstə cütünü sürüb öz nəğməsini oxudu. Dağ döşündə sürüsünü otaran çoban da bayatı nəğməsini tütəyində ucaltdı.

Günəş yavaş-yavaş qalxırdı. Onun qızıl şəfəqi getdikcə gümüş rənginə dönürdü. Qayadibi kəndinin əhalisi durub hərə öz işinə getdi....

-Abbas, bax, gör mən nə qədər yığmışam.

-Afərin, bacım Zeynəb, indi otur, bunları dəstə tutaq, bazarda satıb sənə çoxlu kişmiş alacağam.

-Fındıq da.

-Yaxşı, fındıq da alaram.

Bacı və qardaş ətəklərinə yığdıqları qulançarı yerə töküüb, bir təpənin üstündə oturdular və onlar dəstə tutmağa başladılar.

Bu iki uşaq atadan yetim idi və bir quru daxmadan başqa, ataları bunlara bir şey qoymamışdı. Ancaq anaları Fatma cəhrəçilik edib bir növ gündəlik çörəyini qazanırdı. Uşaqlar kiçik olduqlarından analarına bir o qədər köməkləri çatmırdı. Abbasın on yaşı, Zeynəbin yeddi yaşı vardı. Abbas ancaq bu ildən hər gün meşəyə odun qırmağa gedirdi və qırdığı odunu şələləyib, bazarda dükançılara bir az pula satırdı. İki gün bundan qabaq Abbas odun ilə bərabər bir dəstə qulançar da yığıb bazara gətirmişdi və onu bir şahı pula satıb anasına vermişdi.

Bu gün Abbas meşəyə getməyə hazırlananda Zeynəb də qulançar yığmaq həvəsilə anasından rüsxət istədi. Amma Fatma heç birini qoymaq istəmirdi, çünki quldur Səfərdən qorxurdu. Dörd il bundan əqdəm Səfərin qardaşı el davasında Qayadibi əhli tərəfindən öldürülmüşdü. Amma qatili kim olduğu mə'lum deyildi. Ona görə Səfər qardaşının qanını bütün kənddən iddia edirdi.

Bir dəfə Qayadibi camaatı Səfərdən belə dəhşətli bir sifariş adlı: "Ey qayadibilər! And içirəm mənə yaradan xaliqə. And içirəm, anamın, bacımın namusuna, ta sizin böyük-kiciyinizi, arvad-uşağınızı qırıb, o gözəl vətəninizi odlayıb tar-mar etməyincə dünyada yaşamayacağam; vaxtınıza hazır olun".

Bu xəbər hamını bərk qorxuya salmışdı, çünki Səfər dəliqanlı bir adam idi.

Bu sifarişdən çox keçməmişdi ki, Səfəri adam öldürmək üstündə Sibirə göndərdilər. Dörd il idi ki, ondan bir xəbər-ətər yox idi. Ancaq bu yaxın zamanda Səfərin Sibirdən qaçıb, başına özü kimi dəliqanlıları cəm edərək quldurluq etməyi hər yerə yayılmışdı. Qayadibi əhli də bərk qorxuda idi.

Fatma neçə gün idi ki, işsiz idi. Ona görə istər-istəməz uşaqlara izin verdi. Onlar da sevinə-sevinə meşə tərəfə üz qoydular.

Fatma ağıllı, xoşrəftar bir arvad idi. Öz uşaqlarına da yaxşı rəftarı, bir-birilə mehriban dolanmağı tərbiyə vermişdi. Uşaqlar da analarının gözəl sifətlərini və tərbiyəsini götürmüşdülər. Çox analar bu iki tifilin tərbiyəsinə həsrət çəkirdilər.

Abbas uzunboylu, nazıkbədən, ağbənizli, alagözlü, xoşsifət bir uşaq idi. Zeynəb qaraqaş, qaragöz, dolubədənli, uzunsaçlı, qırmızıyanaqlı bir qız idi. Abbas bacısını artıq dərəcədə sevirdi. Heç elə bir gün olmazdı ki, öz qazancından bacısına bir şey almayardı. Abbas üzünü bacısına çevirib dedi:

-Zeynəb, bu yığdığımız qulançar azdır, bunda heç bir şahı da verməzlər. Dur gedək, mən bir yaxşı qulançarlıq yer bilirəm. Orada qulançar yığmaq və həm də mən odun doğrayıb şələ qayırım.

-Axı, qardaş, mən yorulmuşam.

-Yavaş-yavaş gedərik, orada sən yorğunluğunu alarsan, mən özüm tək yığaram, - deyə Abbas dəhrəsini və sicimini götürüb ayağa qalxdı və bacısının da əlindən tutub dağın döşündəki meşəliyə üz qoydu.

Bir qədər meşə ilə gedəndən sonra bir gözəl və səfalı seyrəngaha çıxdılar. Bu seyrəngah yaşıl, təzə və tər otları, gözəl, ətirli, rəngli çiçəklərlə zینətlənmişdi. Rəngbərəng pərvanələr və arılar bu çiçəkdən o çiçəyə uçub, bahar günəşi ilə oynayırdılar. Hər rəngə çalan cürbəcür cücələr otlara mərcan kimi sarılmışdı. Bir tərəfdən quşların cəh-cəhi və bir tərəfdən də baharın xoş mehi insanı bihuş edirdi. Seyrəngahın bir tərəfi qayaya dirənmişdi. Bu qayadan bir bulaq axıb şırıltı ilə aşağı tökülürdü. Suyun zərrələri havada günəşin şəfəqindən almaz parçaları kimi parıldayırdı. Bu bulaq "Şırlanbulaq" adı ilə məşhur idi. Zeynəb bu gülüstanı, bu çarqat kimi sərilməmiş lalələri və çiçəkləri görərkən yorulmağını unudub - Ah nə gözəl çiçəklər var, - deyə qışqırdı və qardaşının əlini buraxıb gül yığmağa qaçdı. Abbas da ipini və dəhrəsini yerə qoyub qulançar yığmağa məşğul oldu. Zeynəb gah çiçək yığırdı və gah da qışqıra-qışqıra pərvanələri qovurdu. Bir azdan sonra yorulub bir laləzarlıqda oturdu və lalələrdən gəlin qayımağa başladı. O vaxt Abbas qulançar yığa-yığa çəməndən xeyli uzaqlaşmış bir kolluq dərəyə düşmüşdü.

Gün qalxıb günortaya yaxınlaşdı. Qəflətən dağların arasına bir gurultu düşdü. Abbas elə bildi ki, göy guruldayır, amma yuxarı baxdıqda bir bulud da görmədi. Bu gurultudan bir dəqiqə keçməmiş elə bir gurultu başladı ki, deyəsən bu saat göylər uçub yerə töküləcəkdir. Abbas başını yuxarı qaldırıb gördü ki, güllə dağların başından kəndlərinə və zəmilərdə yer əkən cütçülərin və qoyun otaran çobanların üstünə dolu kimi yağır. "Quldurlar!" – Abbas qışqırdı. Bir əvvəl istədi ki, dərədə gizlənsin. Sonra yadına düşdü ki, Zeynəb çəməndə açıq yerdə qalmışdır. Dərhal bacısına tərəf qaçdı ki, onu da götürüb Ayı kahasında gizlənsin.

Abbas özünü o vaxt yetirdi ki, Zeynəb çəməndə başı açıq, saçları döşünə tökülmüş, ovçu oxundan qaçan ceyrantək "Abbas, qardaş" - deyə o tərəf bu tərəfə qaçıb qışqırırdı və dağlardan da birəhm quldurların güllələri onun üstünə dolu kimi yağırdı. Abbas ucadan səsləndi:

-Bacı, Zeynəb, qorxma, buradayam!

Zeynəb qardaşının səsinə eşidib ona tərəf qaçdı. Lakin otuz qədəm getməmişdi ki, birdən "Ox!" deyib yerə yıxıldı. Abbas özünü bacısına yetirib gördü ki, Zeynəbin sinəsindən al qan qətrə-qətrə tökülüb, otları və çiçəkləri lalə rənginə döndərmişdir.

-Abbas, mənə su ver!

-Dur, bacım, qaçaq Şırlanbulağa.

Zeynəb istədi ki, qalxsın, amma bacarmadı, Abbas onu çox çətinliklə qucağına götürüb, bulağa tərəf aparmağa üz qoydu. Lakin on qədəm getməmişdi ki, quldurlar bunları təzədən gülləyə tutdular. Abbas özünü və bacısını bir çuxur yerə saldı ki, oranı güllə tutmurdu. Zeynəbin lalə kimi olan üzünü solub ağ zənbağa dönmüşdü.

-Abbas, yandım, mənə su ver! – deyə Zeynəb nalə edirdi.

Bacısının susuzluğu Abbasın ürəyini nəhayət dərəcədə yandırırırdı.

-Bacı, bu saat sənə su gətirəcəyəm, - deyə Abbas bulağa tərəf yüyürdü. Güllə müdam onun üstünə yağırdı.

Abbas özünü bulağa yetirdi. Araqçını su ilə doldurub qayıtdı. Bu dəfə Abbas qaça bilmirdi; qorxurdu ki suyu tökülsün. Abbas o qədər Zeynəbə yaxınlaşdı ki, onun "su" naləsini eşitdi. Birdən Abbas ufultu ilə yerə yıxıldı. Namərd güllə binəva uşağın sol böyründən dəyib dalından çıxmışdı. Abbas qalxıb yerimək istədi. Lakin üç qədəm getməmişdi ki, dübarə yıxıldı, Abbas sürünə-sürünə özünü bacısının üstünə saldı, gördü ki, gözləri yumuludur. Amma dodaqları ayrıla qalmışdır. Elə bil ki, deyir: "Qardaş, Abbas, mənə su ver".

Abbas Zeynəbi qucaqlayıb öpə-öpə deyirdi:

-Bacı, Zeynəb, gözlərini aç, gəlmişəm.

Bu hadisədən altı saat keçdi. Dəxi tufəngin gurultusu kəsilmişdi. Dağların arasını tüstü almışdı. Bu tüstü Qayadibi kəndinin yanmış evlərinin və bağlarının tüstüsü idi. Beş-altı saat bundan qabaq cənnət bağına bənzəyən Qayadibi kəndi, indi yanmış kül olmuşdu. əhalisi isə bir parası qətlə yetişib, yerdə qalanı da qaçıb dağlarda, meşələrdə gizlənməmişdi. Quldur Səfər qardaşının intiqamını belə aldı.

Gün batdı, ay çıxdı. Nağıl olunan yerlərdə bir səs çıxmırdı. Heyvanlar və quşlar insanların vəhşi hərəkətindən elə xofa düşmüşdülər ki, hələ cürət edib yuvalarından

çıxa bilmirdilər. Ay yavaş-yavaş qalxıb, qəmgin-qəmgin insanların tutduğu vəhşi əməllərə baxırdı.

Gecədən xeyli keçmiş bir arvad dağları, daşları, meşələri axtarırdı. Bu arvad Fatma və axtardığı da iki balası idi.

-Zeynəb, Abbas, gözəl balalarım, yetim balalarım, haradasınız, səs verin! - deyə Fatma nalə edirdi.

Lakin çəmən üstündə, lalələr arasında qucaq-qucağa verib qanlarına qəltan olmuş Zeynəb və Abbas - bu iki məsum anaları Fatmanın naləsini eşitmirdilər.

Əhməd və Məleykə

Qışın orta ayı idi. Soyuqdan hamı qaçıb evlərdə gizlənmişdi. Hacı Səmədin külfəti isti otaqda süfrənin başına cəm olub, yemək üçün onu gözləyirdi. O isə o biri otaqda öz işinə məşğul idi.

Hacı Səməd əlli yaşında, safürəkli, rəhmdil bir kişi idi. Hacı Səmədin külfəti qoca anasından, arvadından, doqquz yaşında bir oğlundan və bir də yeddi yaşında qızından ibarətdi.

Hacı Səməd oğlu Məmmədi ibtidai şəhər məktəbində oxuyurdu və bu ildən də qızı Fatmanı şəhər qız məktəbinə vermişdi. Hacı Səməd başqa müsəlman atalara bərəks olaraq uşaqlarının dərslərinə, ədəb və qəribiyəsinə çox fikir verərdi.

Hacı Səməd işini qurtarıb yemək otağına gəldi. O, süfrənin başında əyləşdi, yeməyə başladılar. Şam qurtardı. Hacı Səmədin xörəyin üstündən çay içmək adəti idi. Bu vaxt külfətə ya kitab, ya gündəlik qəzetlərdən oxuyardı. Bu da olmasaydı, gəzib-gördüyü vilayətlərdən danışırdı. Buna görə də gözlüyü gözüne taxıb, əlinə qəzeti götürəndə hamı sakit olub onun danışığını gözləyirdi.

Hacı Səməd isə səsini çıxartmayıb öz-özünə yavaşcadan oxumağa başladı.

Fatma bu sakitliyə davam etməyib qoca nənəsinə dedi:

-Nənə, mənə bir qorxulu nağıl söylə.

Fatmanın qardaşı Məmməd, bacısından bu sözü eşidib dedi:

-İndi ki, qorxulu nağıl istəyirsən, bəs niyə o günü nənəm Məlik Məmməd nağılını söyləyəndə, div adı gələn vaxt nənənin qucağına qısıldın?

-Yox, mən heç qorxmurdum, - deyə Fatma cavab verdi.

Bu halda Hacı Səməd qəzeti yerə qoyub dedi:

-Yaxşı, qızım, bu gecə nənənin əvəzinə mən sənə bir qorxulu nağıl söylərəm, bu şərtlə ki, qorxmayasın.

-Yox, ata, qorxmaram, söylə.

Hacı Səməd çaydan bir neçə qurtum içib başladı:

-Qızım, biri vardı, biri yoxdu, şimal-şərqdə, meşə içində, çay kənarında Tatarcıq adında bir kənd vardı. Bu kəndin əhli əkinçilik və çarvadarlıqla güzəran edərdi.

Qızım, həmin bu nağıl olunan kənddə Nürəddin adında bir kişi vardı. Bu Nürəddinin on yaşında Əhməd adlı bir oğlu, altı yaşında Məleykə adlı bir qızı və Xədicə adında bir arvadı vardı.

Nürəddinin sənəti əkinçilik idi və mal-qaradan ancaq bir atı vardı. Nağıl olunan zaman bahar və yay çox quraqlıq keçməyə görə o vilayətdə taxıl susuzluqdan yarıb tələf oldu. Çox çəkmədi ki, ətraf və əknafda aclıq başlandı. Payızın əvvəlindən Nürəddin arabasını qoşub şəhərə kirayəçiliyə getdi. Orada qazandığı pulu dörd gündən, beş gündən bir evinə göndərirdi. Külfəti də onunla güzəran edərdi.

Əhməd kənd məktəbində oxuyurdu. Atası tərəfindən gələn məktubları asanca oxuya bilirdi. Bir neçə gün bundan əqdəm Əhməd yazıb atasından özü üçün bir başlıq və bacısı üçün bir əlcək istəmişdi. Hər ikisinin şeylərin tezəcə alınmasını xahiş edirdi. Lakin beş gün keçdi, atalarından bir xəbər çıxmadı. Xədicə bərk qorxuya düşmüşdü. Evdə pul və çörək də tükənmişdi.

Bir dəfə, əziz balalarım, söz vaxtına çəkər, belə bir gecədə, qarlı çovğunun şiddətli vaxtında, Əhməd və Məleykə atalarının yolunu səbirsiz gözləyən zaman, kim isə qapını döydü. Uşaqlar cəld:

-Atam gəldi, - deyər qarıya tərəf yüyürüşdülər. Amma onun əvəzinə kürkə bürünmüş, əlləri əlcəkli, başı başlıqlı qonşuları Şəhabəddin içəri daxil oldu. O kişi Nürrədinlə bərabər arabaçılığa getmişdi. Bunu görcək Xədicənin ürəyini qorxu aldı.

Uşaqlar:

-Əmi, bəs atamız hanı? - deyər soruşduqları vaxt ondan cavab almadılar. Şəhabəddin Xədicəni bayıra çağıraraq, ərinin atlı-arabalı dərəyə uçub ölməyini xəbər verdi və onun cibindən çıxan altı manatı verib cəld getdi.

Xədicə ruhu qaçmış, nitqi tutulmuş halda içəri girdi və uşaqlarını bağrına basıb zar-zar ağladı. Bunların ah-naləsi, boranın gurultusu səsi bir-birinə qarışmışdı. Bunlar axırda sakit oldular. Əhməd anasından soruşdu:

-Ana, bu aclıq ildə atasız biz necə dolanacağıq, acından öləcəyik.

-Qorxma, oğlum, bu saçlarımı satıb sizi ac qoymaram, - deyər Xədicə oğluna təsəlli verdi, sonra hər ikisinin soyundurub yatağa uzandırdı. Bir azdan sonra uşaqlar yuxuya getdilər.

Amma o gecəni Xədicə sübhə kimi yata bilmədi. Fikir, xəyalat onu götürmüşdü. Sahibsiz arvad, yetim uşaqlar aclıq ilində necə dolansın?

Bir neçə müddət keçdi. Xədicənin pulu lap qurtardı. Yavaş-yavaş ev şeylərini satmağa başladı. Xədicə bir də baxdı gördü ki, evdə heç bir şey qalmayıbdır. Uşaqlar da acdır. Çörək üçün hansı qonşuya getdisə əliboş qayıtdı, çünki hamı bunların günündə idi.

Acından zavallı uşaqlar taqət və gücdən düşmüşdülər. Yazıq Xədicə hər yerdən ümidi kəsilməmiş, dizlərini qucaqlayıb bir küncdə mumuya kimi oturmuşdu. Gizlin ağlamaqdan gözlərini yaşı da qurumuşdu. Qızım, axşam oldu. Acından Məleykənin qırmızı yanaqları saralmışdı.

Birdən Fatma atasının qucağına atıb dedi:

-Ata, demə, demə! Qorxuram.

Hacı Səməd qızının başını sığallayaraq dedi:

-Qorxma, qızım, dalı yaxşıdır. Qulaq as, harada qaldım? Hə, Xədicə Məleykəni soyundurub yerə qoydu ki, bəlkə yuxuya gedər. Amma yazıq tifil rahat ola bilmirdi. Axırda Xədicə onu sakit etmək üçün dedi:

-Qızım, Məleykə, gözlərini yumub yat; onda gecə mələk bacamızdan sənə çörək salar.

Məleykə gözlərini yumdu. Bir azdan sonra yuxuya getdi. Amma Əhməd anası ilə oyaq qalmışdı. Gecədən xeyli keçmiş bacadan gumbultu ilə bir şey içəri düşdü. Ana və oğul diksinmiş ayağa qalxdılar ki, görsünlər o düşən nədir. Gördülər ki, ağzı bağlı bir torbadır. Xədicə əli əsə-əsə torbanın ağzını açdı. Gördülər ki, içi çörək, yemiş, cücə, yumurta və qeyri yeməli şeylərlə doludur. Bunu görcək Əhməd dedi:

-Ana, gördünmü, mələk bacamızdan bizə çörək saldı.

Xədicə heyrətdə qalıb cavab verə bilmədi. Bu halda torbanı boşaldanda içindən kağıza bükülmüş bir yumru şey çıxdı. Açanda gördülər ki, hamısı qızıl puldur.

Bunu görən ana və oğul daha da artıq təəcüb etdilər. Bu halda Əhmədin gözüne pula bükülmüş kağızda yazı sataşdı:

"Qızım Məleykə, mən bir qoca səyyaham. Yolda evinizin yanında faytonumun çarxı çıxdı, onu salınacan mən istədim ki, sizdə bir az qızınıb, rahat olam. Qapıya gəldikdə anan dediyi sözləri eşitdim. Geri qayıdıb bu şeyləri və pulu sənin üçün hazır etdim və təzədən gəlib bacarızdan atdım. Yaşa, qızım, yaşa, mənə qoca babanı da, yaddan çıxartma. Xudahafiz.

Səyyah Cəmaləddin".

-Ana, burada yazı da var, qoy görək nədir? - deyə, Əhməd kağızı oxudu.

Bu halda Məleykə oyanıb dedi:

-Ana, mələk bacarızdan çörək salmadı?

-Bəli, qızım, ancaq mələk yox, baban Cəmaləddin, - diyə Xədicə Məleykənin qabağına yeməli şeylərlə doldurdu. O gecəsi iki bala, bir ana şadlıqlarından bilmirdilər ki, nə etsinlər. Axırda hamı şad-xürrəm yığılıb yatdılar.

İndi siz də, əziz balalarım, durun yatın, səhər dərsə gedəcəksiniz.

Bu sözlərlə Hacı Səməd sözünü tamam etdi.

Süleyman Sani Axundov

Qaraca qız (povest)

Qafqaz şəhərlərinin birində usta Zeynal adlı bir sərrac (sərrac - yəhər və sair qoşqu ləvazimatı qayıran və satan.) öz arvadı Şərəfnisə ilə yaşayırdı. Bunlar İran əhli idilər, öz vilayətlərində məişətləri məşəqqət ilə keçdiyinə görə vətənlərini buraxıb buraya gəlmişdilər. Usta Zeynal sərraclıq etməklə külfətini bir tövr dolandırardı.

Usta Zeynalın övladdan yalnız altı yaşında Tutu adlı bircə qızı vardı. Tutu çox qara və çirkin idi. Anası ona körpə vaxtından "Qaraca qız" deyib əzizlədiyinə görə əsil adı unudulub, hər kəs onu bu adla çağırırdı. Qaraca qız çox nadinc idi və özü qız uşağı ikən qızlarla oynamağı sevməzdi; həmişə oğlan uşaqları ilə oynardı. Uşaqlar Qaraca qızdan qorxardılar, çünki o çox cürətli idi və yumruğunun da qabağında heç kəs dura bilməzdi. Qaraca qız həmişə zəifin tərəfini tutardı. Hər zaman anası onun nadincliyindən qonşulara şikayət edib deyərdi:

- Qaraca qızı su batırmaz, od yandırmaz.

Bununla belə, Qaraca qız çox rəhmdil və səxavətli qız idi. Hər nə əlinə düşsəydi yoldaşları ilə bölüşərdi.

Usta Zeynal yaşadığı şəhərdə tez-tez zəlzələ olardı.

Bir qış həmin şəhərdə böyük zəlzələ olub çox ev uçurtdu. Zəlzələ gecə yarısı, xalq şirin yuxuda ikən ittifaq düşdüyünə görə çox adam çökmüş evlərin altında qalıb tələf oldu. Səhər açıldıqda ətrafdan xalq tökülüb şəhər köməyə gəldi. Adamlar dəstə-dəstə olub əllərində kürək, bel, külüng ucuqları qazımağa başladılar. Ata oğulu, oğul ananı, qardaş bacını səsləyə-səsləyə daş-torpağı ayırırdılar. Bir dəstə də usta Zeynalın evini qazıyırdı. Əvvəlcə Şərəfnisanın, bunun dalınca usta Zeynalın meyiti çıxdı. Bir az da qazıyandan sonra bir deşik açıldı. Buradan çılpaq bir balaca qız çıxdı. Bu qız həmin Qaraca qız idi.

O, ata-anasının meyitlərini görüb ağlamağa başladı. Hər kəs öz qohum-əqrəbasını aramağa məşğul olub, Qaraca qızın qeydinə qalan yox idi.

Zəlzələdən iki gün qabaq, bir dəstə qaraçı bu şəhərin kənarında çadır qurub düşmüşdü. O dəstədən bir qaraçı arvadının Qaraca qıza yazığı gəlib çadırlarına apardı və orada ona yemək və paltar verib ocağın qırağında oturtdu. Qaraçılar Qaraca qızın yetim qalmağını və onun heç bir kəsi olmayıb qərib olduğunu bilib, öz yanlarında saxlamağa məcbur qaldılar.

Qaraca qızı qızlığa götürən qaraçı arvadı Yasəmən iyirmi yaşında, gözəl, yumşaq təbiətli, şad ürəkli bir qadın idi. Xasiyyətinin yaxşılığına görə Yasəmənə hamı sevərdi; amma onun əri Yusifi heç kəs sevməzdi, çünki o, çox bədxasiyyət, tündməcaz, zalım bir şəxs idi. Yasəmən qaval çalıb oxumaq və oynamaq ilə pul qazanıb dəstəyə çox mənfəət verərdi. Onun əri Yusif də qapı-qapı gəzib ayı oynadardı.

Yasəmən Qaraca qızı çadırı gətirən zaman Yusif orada yox idi, çünki dəstənin bir hissəsi onunla bərabər səhər tezdən buradan çıxıb yola düşmüşdü. Yerdə qalanı da

getməyə yığışdı. Yasəmən ərindən çox qorxurdu, çünki bilmirdi ki, o, Qaraca qızı qəbul edəcək, ya yox. Bunun üçün Yasəmən iztirabda idi.

Qaraçı dəstəsinin yerdə qalanı da yola düşdü. Yasəməninin iztirabı bihudə deyilmiş, çünki geridə qalmış dəstə gəlib yoldaşlarına çatdıqda Yusif bu işdən xəbər tutub çox acıqlandı və bir kəndə çatan kimi Qaraca qızı orada qoyub gedəcəyini söylədi. Yasəmən ərinə yalvardı ki, belə iş etməsin, lakin Yusif onu dinləmək belə istəmədi. Qaraca qız isə ürəyində bi işə şad idi, o, Yusifdən qorxurdu və qorxmağa da haqlı idi. Yusifin heybətli sifəti, qara və pırtlaq gözləri nəinki uşağı, hətta böyük adamı da qorxuya salırdı. Yasəmən ərinin tamahkarlığını bilirdi, ona görə Qaraca qızın gələcəkdə onlara böyük mənfəət verəcəyini söylədi.

- Yusif, bilirsənmi mən nə fikirdəyəm? Mən Qaraca qıza mahnı oxumaq, özüm kimi oynamaq öyrədəcəyəm və üst-başını bəzəyib kəndlərdə, şəhərlərdə oynadacağam, sənin üçün pul yığacağam.

Bu fikri Yusif bəyənib Qaraca qızın dəstədə qalmasına razı oldu.

Qaraçıların məişətini Qaraca qız çox bəyənirdi və bu gün burada, sabah bir təzə yerdə, çay qırağında, meşə kənarında mənzil edib çadır qurmaq, nağıl söyləmək - bunların hamısı Qaraca qıza çox xoş gəlirdi. Əvvəl vaxtlar Qaraca qız Yusifin ayısından qorxurdu. Amma sonralar öyrəşib onunla çox dost olmuşdu. Ayı da onunla oynamağı sevirdi.

Yasəmən Qaraca qızı ərinə söz verdiyi kimi yaxşı geyindirib oxumaq və oynamaq öyrətmişdi. Tamaşaçılar Qaraca qızın gözəl səsinə və oynamasına təəccüb edib heyrətdə qalırdılar. Qaraca qız balaca qavalını açıb tamaşaçılara tərəf tutanda, dərhal onun içi pul ilə dolurdu. Bu isə Yasəmənini artıq şad edirdi. Yusif bu barədə arvadından və Qaraca qızdan razı idisə da, yenə xasiyyətinin pisliyindən hər ikisini çox incidərdi.

Qaraca qızın təbiətində inadçılıq vardı. Bu xasiyyətinə görə Yusifdən nə qədər kətək yeyirdisə də, yenə tərsliyindən əl götürməzdi. Qaraca qız ancaq Yasəməninin sözündən çıxmazdı, çünki Yasəmən onunla mehriban dolandırdı. Yusif Qaraca qızın tərsliyinə təəccüb edib arvadına deyərdi:

- Bu zorbalıqda ayı mənim qamçımın qorxusundan hər cür oyun çıxarır, amma bu balacalıqda qızın əlində aciz qalmışam.

Yasəmən ona belə cavab verərdi:

- Bunun səbəbi odur ki, ayı heyvandır, bu isə insandır. Heyvanla edilən rəftar insanla edilməz. Heyvana yoğun çubuq lazımsa, insana mehriban rəftar, mülayim söz lazımdır.

Yusif arvadının bu doğru sözünə inanmayıb deyərdi:

- Yox, bu səbəb deyildir, sən olmasan mən onu iki günün ərzində mum kimi edərdəm.

Ərlə arvadın arasında olan belə söhbətin nəticəsi o olardı ki, Yusif Qaraca qızı daha da artıq kətəklərdi. Qaraca qız bu zülmədən xilas olmaq üçün neçə dəfə qaçmaq fikrinə düşmüşdüsə də, lakin qaçmağa heç vəchlə imkan tapa bilməmişdi.

İki ildən artıq idi ki, Qaraca qız qaraçı dəstəsində yaşayıb, mahnı oxumağı və oynamağı ilə ətrafda məşhur olmuşdu. Yusif Qaraca qızı çox incidəndə Yasəmən onu qorxudub deyərdi:

- Bu zavallı qıza nə çox əziyyət verirsən. Axır təngə gəlib qaçar və sənin də əlin belə böyük mənfəətdən çıxar.

Bu sözlər həmişə Yusifə təsir edib, Qaraca qızı döyməkdən bir müddət çəkinərdi.

Yayın orta ayı idi. Günün istisindən insanlar, heyvanlar və quşlar kölgə yer və sərin su arayırdı. Qaraçı dəstəsi bir dağ üzərindən axan çayın kənarında çadırlarını qurub mənzil etmişdi.

Günorta vaxtı idi. Qaraçılar hərəsi bir işə məşqul idi. Yusif ayısını götürüb yaxın kəndə getmişdi. Yasəmən çayın qırağında su qızdırıb paltar yuyurdu. Qaraca qız da çayda çimirdi. Çay dağ döşündən gəldiyinə görə xeyli iti və xarıldaya-xarıldaya axırdı; amma suyu az olduğundan Qaraca qız üçün qorxusu yox idi.

Yasəmən paltarı yuyub kolların üstünə qurumaq üçün sərmışdi. Özü də başını yumaq fikri ilə qara, uzun saçlarını hörükdən açıb döşünə tökdü. Yasəmən Qaraca qızı səslədi ki, gəlib onun başına su töksün. Qaraca qız iki arşın ucalıqdan tökülən şəlalənin altında durub çimdüyünə görə Yasəməninin səsinə eşitmədi. Bir azdan sonra Yasəmən yenə Qaraca qızı çağırdı. Bu dəfə də cavab almadı. Yasəmən saçlarını döşündən yığıb belinə atdı. Bu halda qulağına çay tərəfdən sel gurultusu gəldi. Bunu eşitmək Yasəmən dik atılıb çaya tərəf yüyürdü. O vaxt Qaraca qız şəlalənin altında idi. Yasəmən çayın yuxarisindən daşları və kolları yumalaya-yumalaya, gurultu və nəriltili ilə gələn seli görüb var gücü ilə qışqırdı:

- Qızım, tez ol, qaç, sel gəlir.

Qaraca qız Yasəməninin səsinə eşidib, şəlalənin altından çıxdı, ancaq bir neçə addım atmamışdı ki, sel onun üstünü cəllad kimi aldı. Yasəmən işi belə gördükdə alıcı quş kimi özünü çaya atdı. Yasəmən özünü Qaraca qıza yetirincə sel qızı götürdü və bir neçə saniyə suda itirdi. Bir azdan sonra qızın başı göründü. Yasəmən özü də bir neçə dəfə suya batıb çıxandan sonra, üzüb Qaraca qıza çatdı və saçlarından tutub çiyinə atdı. Hərçəndi Yasəmən çox üzücü idi, amma bu iti axan, daşları və böyük kolları yumalayan seldə üzmək mümkün deyildi. Qaraçılar Yasəməninin qışqırığını eşidib köməyə töküldülər. Sel getdikcə artırdı. Axırda sel bunları bir böyük daşa çırıptdı. Qaraca qız Yasəməninin əlindən çıxıb daşın üstündə qaldı. Amma Yasəmənini sel götürüb üzünü aşağı axıtdı. Qaraçılar çaya tökülüb hər ikisini sudan çıxartdılar. Onların ikisi də bihuş qalıb yerə sərilmişdi, üzlərinin rəngi ölü rəngi kimi idi. Qaraçılar xeyli çalışdıqdan sonra hər ikisini huşa gətirdilər. Qaraca qızın bədəni daşlara dəyib bir neçə yerdən qaralmışdı, amma qorxusu yox idi. Zavallı Yasəmənə gəldikdə başı bir neçə yerdən yaralanmışdı. Lakin rəhmdil arvad özünə gələn kimi yaralarını unudub, tez zəif səslə Qaraca qızı soruşdu. Qaraçılardan biri Qaraca qızı qucağına götürüb Yasəmənə göstərdi:

- Bax, Yasəmən, budur, Qaraca qız sağdır. Arxayın ol.

Yasəmən bir qədər ona baxdı, sonra yenə bihuş olub gözləri yumuldu. Qaraçılar Yasəməninin yaralarını bağlayıb Qaraca qız ilə bir yerdə çadırlarına apardılar və hər ikisinə yer salıb rahat etdilər.

Axşamçağı Yusif gəlib evə çıxdı və yoldaşlarından bu xəbəri eşidib çox qəzəbləndi və dedi:

- Mən bilirdim ki, bu uçuqdan çıxmış qız axırda bizim başımıza bir bəla gətirəcəkdir.

Qaraçılar Yusifi sakit edib dedilər:

- Qorxma, heç bir şey olmaz. İndi onlara rahatlıq lazımdır, durun bayıra çıxaq, səs-küy olmasın. Burada yalnız Yasəmən dostu Hüsniyə qalar, ona qulluq edər.

Qaraçıların hamısı Yusif ilə bərabər bayıra çıxdılar. Çadırda ancaq Hüsniyə qaldı.

Qaraca qız tamam gecəni ufultu və zarıltı ilə keçirib sübhə yaxın yuxuya getdi. Amma Yasəmən qızdırma içində bir dəqiqə rahat olmadı. Vəfalı Hüsniyə rəfiqəsinin yanını kəsdirib sübhə qədər gözlərini yummadı. Yasəmən qızdırması getdikcə artırdı. Səhər açıldıqda hərarəti 40 dərəcəyə çatdı.

Yazıq Yasəmən qızdırmanın təsirindən tora düşmüş quş kimi yerində çapalayır. Onun gözləri həmişə yumulu idi.

Gecə yağış yağdığına görə səhərin havası çox saf və təmiz idi. Dünənki bəlanı törədən çaylağın suyu indi enib əvvəlki həddinə düşmüşdü. Onun həzin şırıltısı, quşların cəhcəh və nəğməsinə qarışmışdı. Qaraca qızın sevgili şələləsi günəşin qırmızı şöləsindən parlayırdı. Axırda Yasəmən gözlərini açdı. Bıçarənin lalə kimi yanaqları solub zənbaq rənginə dönmüşdü. Yasəmən Hüsniyəni tanıdı. Zəif səsle ona dedi:

- Hüsniyə, Yusif haradadır?

- Bayırdadır, bacım, çağırımı?

- Çağır, hamını çağır...ölürəm...

- Qorxma, bacım, ölməzsən. Bu gün hardan olmuş olsa, sən üçün həkim tapıb gətirəcəyəm.

Bunu deyib Hüsniyə bayıra çıxdı və bir azdan sonra Yusif başqa qaraçılarla bərabər içəri girdi. Qaraçılar Yasəmənə ürək verirdilər. Yasəmən dedi:

- Yox, əzizlərim, mən ölürəm...Yusif, əlini mənə ver...Vəsiyyətimə qulaq as...Əmələ gətirməyə söz ver...

Bir az dayanıb yenə təzədən başladı:

- Yusif, budur dörd ildir ki, sənə arvadam. Bu vaxta kimi səndən döyüşdən-söyüşdən başqa bir şey görmədim. Cavan ömrümü çürütdüm...Mənə min cür zülm və cəfa etdin, bunların hamısını bağışlayıram. Ancaq sən də mənə söz ver ki, bundan sonra Qaraca qızla mehriban rəftar edib onu incitməyəcəksən...

Yasəmən səsini kəsdi, çadıra bir müddət sakitlik oldu. Sonra Yusif dedi:

- Yoldaşlarımla qarşısında vəsiyyətini əmələ gətirməyə söz verirəm.

Yasəmən üzündə şadlıq zühür etdi və Hüsniyəyə dedi:

- Bacım, Qaraca qızı sənə tapşırıram. Ondan muğayat ol. Ah, gözlərimə qaranlıq çökür...Məni boğurlar...Yusif...Hüsniyə... Qaraca qız....- deyər Yasəmən sayıqlaya-sayıqlaya vəfat etdi.

Yasəmən vəfatından sonra Yusif bir müddət verdiyi əhdə vəfa etdi; lakin sonralar təbiətində olan pis sifətləri yenə aşkar olmağa başladı.

Hüsniyə bacardığı qədər Qaraca qızı Yusifin zülmündən mühafizə edirdi. Ancaq iş orasında idi ki, Yusif Yasəməninin vəfatından sonra Qaraca qızla pul qazanmaq üçün hər gün səhər mənzildən çıxıb bir da axşam qayıdırdı. Hüsniyə zavallı yetimin üzünə baxdıqda sualsız da anlayırdı ki, o biçarə, Yusifdən nə qədər zülm və əziyyətlər çəkir.

Axır vaxtlarda Yusif bir pis əmələ də mürtəkib (mürtəkib - pis və yaranmaz işlər görən) olmuşdu; belə ki, əlinə düşən pulu içkiyə verib tez-tez məst olurdu.

Yusifin belə vaxtlarında Qaraca qızın günü daha da qara olurdu.

Bir dəfə Yusif və Qaraca qız yol ilə gedirdilər. Bunlar bir dəstə atlı cavan oğlanlara rast gəldilər. Bu cavanlar şəhərə toya gedirdilər. Onlar Yusifgilə təklif etdilər ki, bir az çalıb oxusunlar. Yusif razı oldu. Qaraca qızın oxuyub oynamağı cavanlara çox xoş gəldi. Onlar bir-birinin bəhsinə Qaraca qızın qavalını ağ və qara pul ilə doldurdular.

- Sağ ol, çox yaşa, Qaraca qız, -deyə cavanlar atlarını sürdülər.

Yusif sevincək Qaraca qızdan pulları alıb cibinə tökdü və dedi:

- Gəl, qızım, sən ayı ilə o kolluqda otur, zincini al, mən də gedim o görünən kənddən çörək və sənin üçün də findıq, kişmiş alım.

Bu sözdən Qaraca qız əsla şad olmadı, çünki bilirdi ki, oraya içməyə gedir. Amma, bununlar belə, bir söz demədi.

Onlar yoldan kənara çıxıb kolluğa tərəf üz qoydular. Yusif bir böyük kol seçib ayını oraya bağladı və Qaraca qıza dedi:

-Ağıllı qızım, burada otur, bu saat gələcəyəm.

Yusif getdi. Qaraca qız da kölgədə uzandı və bir azdan sonra şirin yuxuya getdi. Ayı bir müddət sakit uzandı. Sonra durub zəncirini dartmağa başladı. Kolun budağı ayının gücünə davam etməyib qondu. Ayı özünü asudə görüb bir müddət kolluqda gəzdi, sonra üzünü meşəyə tərəf tutub getdi.

Yusif iki saatdan çox idi ki, kəndə getmişdi. Qaraca qız yuxudan hələ oyanmamışdı. Axırda Yusif sərxoş halda, o tərəf-bu tərəfə yırgalana-yırgalana gəlib çıxdı. Qaraca qızı yatmış görüb və ayını bağladığı yerdə tapmayıb, ayağı ilə qızı elə bərk vurdu ki, biçarə dik atıldı.

- De görüm, ayı hanı, mürtəd qızı mürtəd.

Qaraca qızın qorxudan dili tutulub cavab verə bilmədi.

- Hələ dayan, qoy ayını tapım, sənin payını sonra verəcəyəm.

Yusif kola diqqətlə baxıb gördü ki, ayını bağladığı budaq qopub və özü də yoxdur. Bundan anladı ki, ayını oğurlamamışlar, özü kolu qoparıb meşəyə qaçmışdır.

- Düş qabağıma, ayı meşəyə qaçmışdır, gedək tapaq.

Qaraca qız titrəyə-titrəyə yola düşdü. Yusif yol üzünü gah Qaraca qızı söyüb qorxudurdu, gah da öz-özünə danışırdı. Onlar meşəni xeyli dolandılar, amma ayıdan bir əsər görmədilər. Birdən Qaraca qızın qulağına ayının bağirtısı gəldi.

- Eşidirsənmi, əmi, bu tərəfdən ayının bağirtısı gəlir.

- Heç zad eşitmirəm, yalan deyirsən.

- Bax, bax, yenə bağırır.

Bu dəfə Yusifin özü də eşitdi:

- Doğru deyirsən, bağıran ayıdır.

Hər ikisi səs gələn tərəfə üz qoydular. Ancaq səs meşəyə düşdüyünə görə ayının yeri yaxın görünürdü, amma həqiqətdə xeyli uzaq idi. Axırda gəlib ayını tapdılar. Ayı zənciriylə ağaca dolaşmış dartınır və bağırırdı. Yusif ona çatan kimi hirsindən və acığından ayını azad etmədən əvvəl, əlindəki ağac ilə onu döyməyə başladı. Ayının bağirtəsi meşəni başına götürmüşdü. Axırda ayı dartınıb xaltanı başından çıxartdı və ildırım kimi özünü Yusifin üstünə atdı. Bir dəqiqə keçmədi ki, qızmış ayı sahibini parçaladı. Qaraca qız bunu gördükdə dəhşətli bir hal ilə qaçmağa başladı. Ancaq qorxudan özünü itirib, yol əvəzinə meşənin ortasına tərəf qaçdı. Bir azdan sonra ayı Yusifin meyitini buraxıb Qaraca qızın dalınca düşdü. Bunu gördükdə zavallı qızın bədəninə titrəmə düşdü və var gücü ilə qaçmağa başladı. Getdikcə ayı Qaraca qıza yaxınlaşırdı. Bu halda Qaraca qızın qabağına bir uçurum dəre çıxdı. Qaraca qız dərədən endikdə ayı özünü ona çatdırdı. Ancaq ayı enişə aşağı qaça bilmədiyindən dərənin içinə yumbalandı. Qaraca qız fürsət tapıb özünü dərənin döşündəki mağaraya saldı. Bu mağaranın ağzı enli idi, amma içəri getdikcə daralırdı. Ayı dərənin dibinə kimi yumbalandı. Sonra ayağa qalxıb, üzüyuxarı dırmaşmağa başladı. Bəllidir ki, ayının dal ayaqları qısa olduğu üçün enişə pis enir, yoxuşu isə asan dırmaşa bilir. Ayı axtarır mağaranı taparaq içəriyə soxuldu. Qaraca qız sürünə-sürünə özünü mağaranın dar yerinə yetirdi. Ayı isə dar yerə soxula bilmədi. Bir az donquldanıb mağaranın ağzında yatdı.

Qaraca qız tərpənməyə də qorxurdu. Ancaq onun qorxusu nahaq idi, çünki indi ayının hirsə yatmışdı, ona dəyməzdi və bəlkə də onun orada olmasına şad olardı.

İki saatdan artıq idi ki, Qaraca qız mağaranın içində uzanıb qalmışdı. Biçarə qız ayının qorxusundan özünü mağaranın deşiyinə elə pərçim etmişdi ki, tərpənməyə də imkanı yox idi. Bir tərəfdən mağaranın içindəki havanın azlığı, digər tərəfdən də ayının vahiməsi yazıq qızı bihuşluq halına salmışdı. Ayı isə fısıldaya-fısıldaya yatmışdı. Birdən ayı oyanıb donquldamağa başladı. Bu halda Qaraca qızın qulağına çoxlu it səsi gəldi. Ayının da donqultusu artdı. Çox çəkmədi ki, itlər hürə-hürə mağaranın ağzını aldılar, ancaq cürət edib içəri girə bilmədilər. Bir azdan sonra at üstündə ovçular qışqıra-qışqıra gəlib çıxdılar. Bunlar mağaranın içindən ayının nərilisini eşidib, tüfənglərini hazırladılar və itləri içəri qışkırdılar. İtlərin bir neçəsi cürətlənib mağaranın içərisinə soxuldu. Ancaq çox çəkmədi ki, yenə zingildəyə-zingildəyə geri qayıtdılar. Onlardan bir-ikisi yaralanmışdı. Bu haldan ovçular bayırdan:

- Axtar, bas, Xallı, bas, Gümüş, bas, - deyər qışkırdılar. İtlər cürətlənib yerə özlərini içəri soxdular və ayı ilə tutaşdılar. Ayı bir müddət onlar ilə boğuşandan sonra mağaradan sıçrayıb çıxdı. Bu halda üç güllə birdən onun üzərinə açıldı. Bunların zərbindən biçarə ayı boğanaqdan yığılan ağac kimi, yerə sərilirdi.

Ovçuların biri:

- Afərin mənim gülləm.
- Xeyr, Hüseynqulu ağa, səhv edirsən, ayını öldürən mənim gülləmdir.
- Bağışla, Səlim bəy, mən ayını başından atmışam, yəqin ki, onu yıxan mənim gülləmdir.

- Səbr edin, əzizlərim. Bu saat məlum olar, - bunu deyib, əvvəlki adam atdan düşdü və nöqərlərin köməyi ilə ayının cəmdəyini o yan bu yana çevirib diqqətlə baxmağa başladı:

- Əzizlərim, heç bəhs etməyin, üçümüzün də gülləsi ayıya dəymişdir. Sonra üzünü nöqərlərinə tərəf tutub dedi:

- Cəld ayının dərisini soyun, Rəhim bəy, sənə demədimmi ki, ayısız bu ovdan qayıtmayacağam. Elə öz meşəni tərif edib mənə məsxərə edirdin ki, sizin meşənizlə dovşan da tapılmaz. Bəs bu nədir?

Bu halda Rəhim bəy ayıya diqqət ilə baxıb dedi:

- Yenə də, Hüseyinqulu ağa, öz fikrimdə möhkəm durmuşam. Bu ayı meşə ayısı deyil. Əldə bəslənmiş ayıdır.

- Elə iş ola bilməz. Onu haradan bildin?

- Budur, bax, ayının boyun tüklərini zəncir aparmışdır. Səlim bəy, doğrumu deyirəm?

Səlim bəy baxıb Rəhim bəyin sözünü təsdiq etdi. Bundan sonra bəylər qaqqıltı ilə gülməyə başladılar. Hüseyinqulu ağa əvvəl dostlarının sözünü zarafat hesab etdi, amma sonra özü də diqqət ilə baxdıqda şəkkə düşdü. Bu halda ov tulalarına qoşulmuş Qara köpək mağaraya girdi, bunun dalınca başqa itlər də getdilər və yenə içəridə hürüşmə başladı. Bunu gördükdə Hüseyinqulu ağa dedi:

- Deyəsən, mağarada yenə ayı var.

Bəylər tüfənglərini hazırlayıb mağaranın ağzını kəsdilər. Bu zaman qara köpək Qaraca qızın ayağından tutub itlərin arasından sürüyə-sürüyə mağaradan bayıra çıxardı. Bəylər bunu gördükdə təəcüb edib heyrətdə qaldılar. Qara köpək Qaraca qızı buraxdı, amma o, hərəkətsiz qalıb ayağa qalxmadı. Bəylər Qaraca qızın üstünü aldılar. O, səif bir hal ilə gözlərini açdı; lakin harada olduğunu anlamadı.

Hüseyinqulu ağa ondan soruşdu:

- Qız sən kimsən? Bu mağarada nə qayıırıydın?

Qaraca qız cavab vermədi. Rəhim bəy dedi:

- Hüseyinqulu ağa, görmürsənmi ki, qız hələ lazımınca özünə gəlməmişdir. Nə sual edirsən. Mən əhvalatı onsuz da anlayıram. Qızın sifətindən və libasından qaraca qızı olduğunu duymursanmı? Bu ov etdiyimiz ayı da əldə bəslənmiş qaraçı ayısıdır. Ancaq sahibi harada qalmış, burası mənim üçün aşkar deyildir.

Səlim bəy qıza diqqətlə baxıb dedi:

- Hə, bu qızı mən görmüşəm. Məşhur oxuyan və oynayan Qaraca qızıdır, sahibi də qaraçı Yusifdir. Üç ay bundan qabaq ona nə qədər pul və xələt vəd etdimsə də, bu qızı mənə satmadı, indi yaxşı əlimə düşübdür. Siz öləsiniz gündə qonaqlıq edib sizə böyük kef verəcəyəm.

Hüseyinqulu ağa bunu eşitdikdə dedi:

- Demək, o kefi mən verə bilmərəm? Əslinə baxsan qız mənə çatar, çünki mənim köpəyim tapmışdır.

Bəylərin arasına bəhs düşdü. Səlim bəy dedi:

- Hüseyinqulu ağa, özün yaxşıca bilirsən ki, arvadın Pəricahan xanım qaraçı qızını evinə qoymaz, nə üçün bəhs edirsən?

- Nə üçün qoymur? Ev sahibi odur, yoxsa mən? Bundan əlavə qızı Piri kişiyyə verəcəyəm ki, o saxlasın.

Bəylər buna razı oldular. Hüseyinqulu ağa qızı nöqərlərinə tapşırırdı. Bəylər yənə ov etməyə başladılar, lakin dörd saata qədər meşəni dolanıb bir tülkü və üç dovşandan başqa əllərinə bir ov keçirə bilmədilər. Ona görə ovu tərk edib yola düşdülər.

Qaraca qız özünə gəlib yol uzununu başına gələn əhvalatı ala-yarımçıq nağıl etdi. Hüseyinqulu ağa onun atasız yetim olduğunu eşidib dedi:

- Çox gözəl oldu, indi heç kəs qızı məndən ala bilməz.

Axşam vaxtı Hüseyinqulu ağa öz dostları Rəhim bəy və Səlim bəy ilə bərabər evlərinə gəldilər. İtlərin hüzməyi, ovçuların səsləri, nöqər və mehtərlərin qışqırığı bir-birinə qarışmışdı. Ağca xanım bu səs-küyə mürəbbiyəsindən (mürəbbiyə - tərbiyəçi qadın) izinsiz bayıra çıxdı. Kənarda durmuş Qaraca qızı görüb ona yaxınlaşdı. Qaraca qız və Ağca xanım nəzərlərini bir-birinə salıb bir müddət diqqətlə baxışdılar. Bu iki uşağın arasında böyük fərq vardı: birinin ata-anası bəyzadə, o birininki isə yoxsul idi. Biri zəif, sərif, hər bir işdə özgəyə möhtac olduğu halda, o biri polad kimi sağlam bədənli, az yaşında çox görmüş, öz zəhməti ilə məişət edən bir uşaq idi. Birinin baxışı sanki özgələri köməyə, o birinin nəzəri isə hamını qovğaya çağırırdı.

Ağca xanım zəif əlini Qaraca qıza uzatdı, o da kobud barmaqları ilə onun əlini sıxdı. Ağca xanım bu sıxmağa davam etməyib qışqırdı, sonra güldü.

Bir az çəkmədi ki, şirin söhbətə başladılar. Bu vaxt Hüseyinqulu ağa Qaraca qızını unudub otaqda bəylər ilə ov bəhsinə girişmişdi. Ağca xanım ilə Qaraca qızın söhbəti çox çəkmədi. Pəricahan xanım otağından həyəətə endi və qızını Qaraca qız ilə söhbət edən görüb çox bərk acıqlandı və mürəbbiyəsini çağıraraq dedi:

- Nə üçün öz vəzifənizi unudursunuz, xanım? Baxın tərbiyə verdiyiniz qız kiminlə dostluq etmişdir. Otağına aparın. Bu gecə şamsız qalacaqdır.

Mürəbbiyə, gözü yaşlı Ağca xanımın əlindən tutub otağına apardı. Qaraca qıza da Pəricahan xanım - dalımca gəl, qaraçı qızı, - deyib Hüseyinqulu ağanın otağına apardı və rişxənd ilə dedi:

- Bu şahzadə qızını haradan tapıb gətirmisən. Qızın ilə tanış olub çox şirin söhbət edirdilər.

Hüseyinqulu ağa əhvalatı ona nağıl edib dedi:

- Pəricahan, qızına yazığın gəlsin, gör yoldaşsızlıq, onu nə hala salmışdır. Qoy bu qız ilə oynasın, atlansın, qol-qanadı açılsın, bədəni bərkisin, kefi açılsın. Bu qız qaraçı qızı deyildir və olsa da nə eybi vardır. Xanımın yanında qaravaşı olmazmı?! Mürəbbiyəsi yanında olacaqdır. Bir pis şey edərlərsə tərbiyə edib qoymaz.

Bu sözlər Pəricahan xanıma əsla təsir etmədi:

- Sən mənə söz vermişdin ki, tərbiyə məsələsinə qarışmayacaqsan. İndi nə üçün sözümdə davam etmirsən? Bu qız buradan gedəsidir, artıq söz lazım deyil.

- Xeyr, bu qız burada qalasıdır, - deyə Hüseyinqulu səsini ucaltdı.

- Sənə deyirəm, bu qız bu saat buradan gedəsidir. Yoxsa, mən burada qalmaram, - deyə Pəricahan xanım qəzəbləndi.

Səlim bəy fürsəti fəvqə verməyib dedi:

- Onda verin mən aparım.

Hüseyinqulu ağa dedi:

- Səlim bəy, heç vaxt ona razı olmaram. Necə ki, sizə demişəm, elə də edəcəyəm. Qaraca qız bağbanım Piri babanın yanında olacaqdır.

Pəricahan xanım dedi:

- Bu şərtlə mən də razıyam. Ancaq Ağca xanımla bilmərrə əlaqəsi olmayacaqdır, çünki ondan pis xasiyyət götürər.

Bu şərtlə aparıb Qaraca qızı Piri kişiyyə tapşırdılar.

Piri kişinin daxması ağalığın böyük meyvə bağının içində idi. Piri kişi yetmiş yaşında, yumşaq təbiətli bir qoca idi. Heç bir kəsi yox idi, özü də Hüseynqulu ağanın rəiyyəti olub onun atası zamanından bu bağa bağbanlıq edirdi. Piri kişi həmişə bağda ömür sürüb, işi düşməsə ağalığ qapısına gəlməzdi.

Xidmətçilər Hüseynqulu ağadan qorxub hüzurunda titrəyirdilər. Lakin Piri kişi kimsədən qorxmazdı və bacardığı qədər qulluqçuları ağaların zülmündən mühafizə edərdi. Ona görə onu başqa nöqərlər sevirdi. Qaraca qızın saxlanmaq üçün Piri kişiyyə verilməsi onu çox şad etdi. Öz komasında Qaraca qız üçün yer hazırladı; onu yedirib rahat etdi. Qaraca qız yatağına girib bir müddət yata bilmədi. Sonra Piri kişidən soruşdu:

- Baba, o xanım, qızını nə üçün mənimlə oynamağa və söhbət etməyə qoymur?

- Qızım, onlar bəydirlər, biz rəiyyət, onlar ağadırlar, biz nöqər. Bizimlə onların nə yoldaşlığı. Qızım, sən Ağca xanımla yaddan çıxar. O sənə yoldaş deyildir.

Qaraca qız bu sözlərlə sakit olmayıb düşünürdü:

- Mən Ağca xanıma nə etdim ki, anasının mənə acığı tutdu. Bu gecə ona yemək verməyəcəklər. Yazıq ac qalacaqdır. Anam sağ olanda mənə də naharsıq qoyardı, ancaq mən nadinclik edərdim. Bu ki, heç zad etməmişdi.

Qaraca qız fikrini bir yerə çıxarmamış yuxuya getdi. O gecəsi həmin fikirlər Ağca xanımla da sakit etməzdi. Nə anasının, nə mürəbbiyəsinin nəsihətini anlamırdı:

- Nə səbəbə mən o qızla oynayıb danışa bilmərəm? Mən bəy qızı olanda nə olar? Mənə nə üçün şamsız qoydular? Qaraca qız çox təəcüblü şeylər danışdı. O deyirdi ki, sənə qaval çalmaq, oynamaq öyrədəcəyəm. Ah nə üçün anam mənə qoymadı ki, onunla çoxluca danışsam.

Ağca xanım yorğanı başına çəkib gizlincə ağlamağa başladı və bir azdan sonra yuxuya getdi.

Piri kişi hələ uşaqlıqdan gün çıxmamış yuxudan durmağı adət etmişdi. İndi də tezdən qalxıb ocağı qaladı, özü kimi ömrü keçmiş, hisdən qaralmış caydanı su ilə doldurub ocağa qoydu və daxmadan çıxdı ki, bağı dolansın.

Piri kişi bu bəslədiyi bağı çox sevirdi. Buradakı ağacların çoxunu özü öz əli ilə əkib-becərmişdi. O ətrafda bitən bir meyvə ağacı yox idi ki, bu bağda olmasın. Hüseynqulu ağanın bu bağı mülkədarlar arasında xeyli şöhrət qazanmışdı. Hüseynqulu ağaya qonaq gələndə, o öz qonaqlarını bağına tamaşa etməyə aparardı.

Bağı oğrudan qorumağa Piri kişinin bircə köməkçisi vardı. O da Qaraca qızı mağaradan çıxaran Qara köpək idi. Qara köpək çox heybətli və hünərli bir it idi. Onun qorxusundan heç kəs bağa dolana bilməzdi. Bu köpəkdə bir qəribə hal vardı. Hər kəs ki, Piri kişiyyə düşmən idi, köpək onu sevməyib, yaxına qoymazdı. Piri kişi bir yeni şəxs ilə tanış olanda, Qara köpək o adama quyruq bulayıb yaxınlaşsaydı,

Piri kişi onu özünə dost hesab edərdi. Əksinə, o adama dişlərini ağardıb mırıldasaydı, onu özünə düşmən bilərdi. Qara köpəyin bu hissini Piri kişi dəfələrlə imtahan etdiyi üçün belə deyərdi:

- Dost-düşmərimi Qara köpəklə tanıyıram.

Piri kişi Qara köpəyi heç vaxt zəncirləmirdi. Gecə və gündüz Qara köpək asudə idi. Bununla belə, Qara köpək bağdan kənara çıxmazdı. Ancaq bəzi vaxt Hüseynqulu ağa ova getdikdə o da həvəslənib ov tulalarına qoşulardı; bu vaxt onu geri qaytarmaq üçün gərək Piri kişi özü gələydi, yoxsa kimsəyə qulaq asmazdı.

Piri kişi komadan çıxdıqda qapını açıq qoymuşdu. Bu halda Qara köpək içəri girib, evdə bir adamı yatmış gördü. Qulaqlarını şəkildə heybətli bir halət ilə ona tərəf yönəldi. Sonra Qaraca qızı tanıyıb quyruğunu buladı və irəli gəlib yanında uzandı. Əlini yalamağa başladı. Bu vaxt Qaraca qız gözlərini açdı və hələ yuxulu olduğu üçün Qara köpəyi tanımayıb qışqırdı. Bunun səsinə Piri kişi cəld içəri girib dedi:

- Qızım, nə üçün qışqırdın? Kimdən qorxdun?

- Baba, burada ayı var.

- Yox, qızım, Qara köpəkdir, qorxma burada ayının nə işi var?! Sonra Qara köpəyə:- çəkil, - deyib onu bayıra qovladı.

- Yat, qızım, hələ tezdür.

- Yox, baba, daha yuxum gəlmir, mən həmişə tez dururam.

- Çox yaxşı edirsən, qızım, adam gərək səhər tezdən dura ki, bədəni sağlam ola.

Qaraca qız paltarını geyib dedi:

-Baba, əl-üzümü harada yuyum?

-Budur, daxmamızın yanından su axır, get orada yu.

Qaraca qız üzünü yumağa getdi. Piri kişi də süfrəni salıb pendir, çörək və yağ qoydu, sonra çaydandan iki fincan çay töküüb süfrəyə qoydu. Bu vaxt Qaraca qız üzünü yuyub içəri girdi.

-Al, qızım, üzünü sil, otur çay içək.

Piri kişi Qaraca qıza dəsmal verdi. Qaraca qız da əl-üzünü qurudub süfrəyə oturdu, hər ikisi yeyib-içməyə məşğul oldular.

Çaydan sonra Piri kişi Qaraca qıza dedi:

-Dur qızım, gün qızmamış həm bağımızı gəzək, həm də ağalar üçün meyvə dərək.

Piri kişi özü bir səbət götürdü və Qaraca qıza da bir cəvərən verdi. Evdən bayıra çıxdıqda Qara köpək də onlara qarışdı. O, quyruğunu bulaya-bulaya Qaraca qıza yanaşdı. Qaraca qız onun başını sığallayıb cəvərəni onun boynundan asdı. Qara köpək başını bulayıb cəvərəni yerə saldı. Qaraca qız götürüb yenə boynuna keçirdi. Qara köpək bu dəfə də başını əyib cəvərəni yerə saldı. Piri kişi dedi:

-Qızım, zəhmət çəkmə, Qara köpək azadəliyə öyrənmişdir, o, təlimə yatmaz.

-Yox, baba, yatar, bir gör onu necə öyrədəcəyəm.

Bunu deyib Qaraca qız Qara köpəyib qabağında çöməldi və onun gözlərinə baxarkən dedi:

-Qaraca köpəyim, ağıllı köpəyim, cəvərəni götür. Qaraca qız cəvərəni yenə onun boynuna saldı. Bu dəfə Qara köpək cəvərəni yerə salmayıb Qaraca qızın üzünə baxa-baxa yanınca getdi. O da sevincək dedi:

-Afərin, Qaraca köpəyim! Baba, gördünmü?

-Görürəm, qızım və çox da təəcüb edirəm. Qara köpək indiyə qədər məndən başqasının əmrinə tabe olmamışdı. İndi isə hətta cəvərəni də aparır.

-Hələ bu nədir ki, baba, gör ona nələr öyrədəcəyəm. Mən qaraçı dəstəsində olan zaman ayını, meymunu və qeyri heyvanları öyrədəndə görmüşəm, ancaq, baba, heyvanı əzizləyə-əzizləyə öyrətməlidir, yoxsa, döymək ilə bir şey olmaz. Amma qorxutmağın eybi yoxdur. Bax, Yusif ayını döydü, o da onu parçaladı.

Piri kişi Qaraca qızın əhvalatını balaca eşitmişdi.

İndi isə Qaraca qızın kim olduğunu, bu vaxta qədər necə yaşadığını ona ətraflı nağıl etdirdi. Qaraca qızın ürək yandırıcı faciəsindən rəhmdil Piri kişi xeyli qəmgin oldu və ürəyində bu yetim uşağa məhəbbəti artdı.

Səhərin saf gözəl havası, kolların və meyvələrin ətri, quşların nəğmələri insana zövq-səfa verirdi. Belə təbiət içində yaşamış Piri kişiylə baxanda adam onun yetmiş yaşında olduğuna inanmırdı.

Onlar gəlib almaliğa çatdılar. Qırmızı ətirli almaları gördükdə, Qaraca qızın gözləri parladı.

-Baba, nə gözəl almalaradır.

-Qızım, bağıımızda hər cür meyvə var, dərib yeməyi qadağan etmirəm, ancaq ac qarına yeməyəsən, yoxsa azarlasan. İndi sən ağaca çıx, almaları dər, mən də səbətə yığım.

Qaraca qız tez ağaca dırmaşdı, almaları dərib yerə tökməyə başladı. Ağzını da bikaq qoymurdu. Bir azdan sonra Piri baba dedi:

-Qızım, daha bəsdir, düş gedək bir qədər armud, üzüm və hulu yığaq.

Qaraca qız düşdü. Almalardan cəvərəninə qoyub yenə Qara köpəyin boynuna asdı. Armudluğa gedərkən birdən Qara köpək cəvərəni yerə atıb ildırım kimi götürüldü. Qaraca qız tökülmüş almaları yığarkən baxıb gördü ki, bir balaca pişik qaçır. Qara köpək də istəyir onu tutsun. Bunu görcək Qaraca qız cəld qalxıb yüyürə-yüyürə Qara köpəyi geri çağırırdı. Lakin nə qədər qışqırırsa, o, pişikdən əl çəkmədi. Piri baba da çağırırdı, Qara köpək onun də sözünə qulaq asmadı. Qara köpək az qalmışdı ki, onu tutsun, pişik cəld armud ağacına dırmaşıb özünü qızmış köpəkdən xilas edə bildi. Qaraca qız bu işdən xeyli şad olub əllərini bir-birinə vura-vura qaqqıltı ilə gülməyə başladı.

-Dızz, qara köpək, dızz, necəsən, tuta bildinmi, - deyə Qara köpəyə yanıq verdi.

Qara köpək isə işi belə gördükdə ağacın dibində elə həşir etməyə başladı ki, sanki bu saat pişiyi səsi ilə qorxudub yerə salacaqdı. Yazıq pişik hərçəndi hündürdə idi və əl çatan yerdə deyildi. Lakin bununla belə, titrəyə-titrəyə, gözlərini Qara köpəkdən çəkə bilmirdi. Qaraca qız özünü ağaca yetirib dırmaşmağa başladı. Pişik onu görüb oturduğu budaqdan yuxarı çıxmırdı. Qaraca qız ona yaxınlaşıb gördü ki, xallica bir gözəl pişik balasıdır. Piri kişi də Qaraca qızın almalarını cəvərənə doldurub armud ağacının dibinə gəldi. Bu halda qara köpək bir qədər sakit olmuşdu. Amma yenə də gözləri ağacda idi.

-Baba, bax, nə gözəl pişik balasıdır, bunu aparıb evimizdə saxlayacağam.

-Çox yaxşı, qızım, apar. İndi o, armudları da dər, sonra düş.

Qaraca qız armudları dərib, pişiyi qucağına alaraq yerə düşdü. Qara köpək əvvəl bir qədər özünü rahatsız saxladı, sonra Qaraca qızın səyilə bilmərrə sakit oldu və

axırda pişiyə də dəyməyib onunla dostluq binasını qoydu. Meyvələr hazır olduqda Piri baba dedi:

-İndi bunları ağalığa aparmaq lazımdır. Qapıya kimi mənə kömək et, sonra mən özüm apararam.

-Baba, məgər mən ağalığa gedə bilmərəm?

-Yox, qızım, getsən Pəricahan xanıma xoş gəlməz, elə bilər ki, onun əmrindən çıxırıq.

Qaraca qız Piri kişini bağın qapısına kimi ötürüb, öz xal-xal pişiyini qucağına aldı, bağı gəzməyə başladı. Çəpərin qırağı ilə gedərkən, Qaraca qız gördü ki, Ağca xanım da mürəbbiyəsi ilə skamyanın üstündə oturub kitab oxuyur. Görünürdü ki, Ağca xanım kitabı fikirlə oxumur və oxuduğunu da sevmirdi. Bu halda bir gözəl kəpənək gəlib Ağca xanım oturduğu skamyanın üstünə qondu. Ağca xanım gizləncə kəpənəyi tutmaq istədisə də, lakin tuta bilmədi. Bunu mürəbbiyə görüb çox acığı tutdu və hirsli Ağca xanımın əlindən tutub evə apardı.

Qaraca qız bir müddət dayandı ki, görsün Ağca xanım yenə bağçaya çıxacaqmı. Bir azdan sonra mürəbbiyə yalnızca gəlib skamyanın üstündə əyləşdi və kitab oxumağa məşğul oldu. Qaraca qız duydu ki, o, Ağca xanımı evə salıb dustaq etdi. Bu işdən rəhmdil Qaraca qızın nə qədər Ağca xanıma ürəyi yanıb yazığı gəldisə, bir o qədər də, mürəbbiyəyə düşmənçiliyi artdı.

Ağalıq evi təzə qayda ilə tikilmiş iki mərtəbə gen-bol bir imarət idi. Bundan başqa, evin baş tərəfində üç balaca otaqdan ibarət bir qədim tikili də vardı. Bu Hüseynqulu ağanın babasından qalma köhnə bir imarət idi. Bu evin pəncərələri xırda və rəngbərəng şüşələrdən ibarət idi. Bu evlərdə heç kəs olmurdu. Həmişə iki otağın ağzı bağlı olardı. Orada Hüseynqulu ağanın babasından qalma əntiq şeyləri saxlanırdı. Ancaq üçüncü otaq qədim yaraqlar və zinətli şeylər ilə bəzənib Hüseynqulu ağa üçün açıq saxlanırdı. Burada Hüseynqulu ağa nahardan sonra uzanıb bir az rahatlıq edərdi. Bu otağın bircə dənə pəncərəsi vardı, o da qeyri pəncərələr kimi yana açılmayıb, yuxarı çəkilirdi. Onun xırdaca və rəngbərəng şüşələri içəriyə bir o qədər işıq buraxmazdı, ona görə də otağın içi qanarlıq idi. Bu otaq ağalıqda "Baba otağı" adı ilə məşhur idi. Axır vaxtlarda Ağca xanım müqəssir olduqda, onu tənbeh üçün bu otağa salırdılar.

Qaraca qız çəpər uzununu gəlib evin başına çatdıqda gözləri nağıl etdiyimiz Baba otağına sataşdı. Pəncərənin abı, yaşıl, qırmızı, sarı və qeyri rəngli şüşələri Qaraca qızın diqqətini cəlb etdi. Çəpər hündür olduğundan Qaraca qız bu otağı yaxşı görə bilmirdi. Ona görə də bir ağaca çıxdı ki, oradan baxsın. Bunu Ağca xanım içəridən görürdü. Barmağı ilə şüşəni döydü ki, özünün orada olduğunu Qaraca qıza bildirsin; birdən şüşə cingilti ilə sınıb yerə töküldü. Bundan hər ikisi qorxuya düşdü. Qaraca qız ağacdən yerə düşmədisə də, yarpaqların qalın yerində özünü gizlətdi. Bir azdan sonra Ağca xanım sınaq şüşənin yerindən baxıb yavaşcadan Qaraca qızı çağırırdı. O da özünü ona göstərüb dedi:

-Ağca xanım, səni orada mürəbbiyənmi dustaq eləmiş?

-Bəli, onu sən haradan bildin?

-Mən bayaq çəpərin arasından güllü bağçaya baxırdım, sən də kitab oxuyurdun. İstəyirdin kəpənəyi tutasan, mürəbbiyənin sənə acığı tutdu, dustaq etdi.

-Doğru deyirsən, anamın və mürəbbiyəm Mariya İvanovnanın acığı tutanda mənə buraya salırdılar. Ah, sən nə xoşbəxt uşaqsan. Mənim kimi dustaq olmayıb özün üçün bağda azad gəzirsən.

-Sən də həmişə dustaq olursan ki, qeyri vaxtlarda mənim kimi gəzirsən.

-Yox, mən heç kəs ilə oynamağa qoymular, gəzəndə həmişə Mariya İvanovna yanımda olur. Mən onunla gəzməyi sevmirəm.

Qaraca qız dedi:

-Nə etməli, səni mənimlə oynamağa qoymurlar.

-O qucağındakı nədir, - deyə Ağca xanım soruşdu.

Qaraca qız xallı pişiyi ona göstərüb dedi:

-Bu pişik balasını bu sabah bağdan tapmışam.

-Ah, nə gözəl pişikdir, - deyə Ağca xanım köksünü ötürdü.

-İstəyirsən, sənə bağışlayım.

-Çox yaxşı, gətir bu deşikdən ver.

-Oraya nə tövr gəlir, qapıdan gəlsəm mənə görərlər və qoymazlar.

-Gör çəpərdən keçə bilirsənmi?

-Yaxşı, görüm keçə bilirəmmi, -deyə Qaraca qız ağacdən düşüb çəpərdən keçməyə yol axtarmağa başladı. Gəzərkən çəpərin altından su arxının yolunu gördü, bu deşikdən Qaraca qız xeyli çətinliklə evin dal həyətinə çıxdı. Sonra gizləncə gəlib pəncərənin qabağına çıxdı. Ağca xanım sevinə-sevinə dedi:

-Haradan keçdin?

-Su arxının deşiyindən. Al, gör nə yaxşı pişikdir.

Ağca xanım pişiyi alıb bağrına basdı. Qaraca qız deşikdən içəri baxıb dedi:

-Nə gözəl otaqdır, nə çox yaraq asılmışdır.

Ağca xanım dedi:

-Mən buranı sevmirəm, özüm də qorxuram. Pəncərəni aç bilsəydim sən də gələrdin, burada söhbət edərdik. Ancaq onu yuxarı qaldırmaq lazımdır. Mənim də gücüm çatmır. Qoy görüm, Mariya İvanovna qapını daldan bağlamış ya yox. Bunu deyən Ağca xanım qapını çəkdi, qapı açıldı.

-Ah, nə yaxşı oldu, tez ol gəl!

Qaraca qız ətrafına baxa-baxa cəld içəri girdi. Hər ikisi sevinərək bir-birini qucaqladı. Sonra da şirin söhbət etməyə başladılar.

Bu vaxt Mariya İvanovnanın oxuduğu kitab xeyli maraqlı olduğundan başı qarışıb, Ağca xanımı bir saat əvəzinə iki saat dustaq etdiyindən xəbəri yox idi. Lakin bu unudulmağa Ağca xanım çox şad idi. O, Qaraca qızı vaxtında qaçırmaq üçün tez-tez qapıya çıxıb baxırdı ki, görsün mürəbbiyəsi gəlirmi. Bir dəfə də çıxanda anasını yanında hazır gördü. Bu ittifaqdan Ağca xanımın rəngi qaçıb bədənində titrəmə düşdü. Özünü elə itirmişdi ki, anasının sualına cavab verə bilmirdi. Pəricahan xanım Baba otağını açıq görüb fikir etdi ki, Hüseyinqulu ağa içəridə olar, bu qəsd ilə oraya girmək istədikdə Ağca xanım lap özünü itirib onun qabağını kəsdi:

-Ana, buraya girmə, girmə - deyə özü də ağlamağa başladı.

Pəricahan xanım təəccübdə ikən Mariya İvanovna gəlib çıxdı və ondan qızının dustaq olmağını bildi. Pəricahan xanım, mürəbbiyə və onların arxasınca Ağca xanım otağa girdilər. Pəricahan xanım pişiyi görüb soruşdu:

-Bundan ötrümü qorxdun? Nə gözəl pişikdir, bunu saxlamağa sənə izin verirəm.

Ağca xanım Qaraca qızı içəridə görməyib bir qədər ürəkləndi, Qaraca qız isə divanın altına girib gizlənmişdi. Hər üçü otaqdan çıxıb qapını bağladılar bə nahar yeməyinə getdilər. Qaraca qız qapısı bağlı evdə qaldı.

Xanımlar gedəndən sonra Qaraca qız cəld divanın altından çıxıb qapıya tərəf yüyürdü ki, bir kəs gəlməmiş buradan getsin. Lakin qapını daldan cəfdələnmiş görüb məyus qaldı. Sonra pəncərəni çəkmək fikrinə düşdü, amma nə qədər çalışdısa, bir şey bacarmadı, çünki pəncərənin yuxarıdan iki nazik dəmir mil ilə bağlı olduğunu anlamayıb, ancaq var gücü ilə yuxarı qaldırırdı. Xeyli çalışdıqdan sonra Qaraca qız ümitsiz divanın üstündə oturdu. O, xeyli təşvişdə idi, çünki bilirdi ki, bu sirrin üstü açılrsa Pəricahan xanım onu buradan qovub qızına da böyük tənbeh edəcəkdir. Bir az oturandan sonra Qaraca qız yenə pəncərəni çəkmək fikrinə düşdü, bu səfər diqqət yetirdikdə, nəzəri dəmir millərə sataşdı, dərhal qalxıb onları çıxartdı və sonra pəncərəni çəkməyə başladı. Pəncərə hərçənd ağır idi, amma Qaraca qız da qüvvətli idi. O, pəncərəni qaldırıb altından cəftə ilə bənd elədi. Sonra pəncərədən çıxıb qapını açdı. Pəncərəni saldı, bayıra çıxıb qapını bağladı, gəldiyi deşikdən bağar girib komalarına getdi.

Bu vaxt Ağca xanım Qaraca qız barəsində artıq dərəcədə iztirabda idi. Boğazından əsla çörək getmirdi, fikri müdam Qaraca qızın yanında idi. Hətta qəsdən şorbanı süfrəyə tökdü ki, bəlkə onu tənbeh edib yenə Baba otağına salalar, lakin bu hiylə onu muradına çatdırmadı; çünki Pəricahan xanım qızının rəngi qaçdığını görüb təşvişə düşdü:

-Qorxma, qızım, eybi yoxdur, xörəyi süfrəyə qəsdən dağıtmadın ki, özü töküldü. Yoxsa, qızım, azarlamısan?

Bunu deyib Pəricahan xanım əlini qızının alınına qoydu:

-Doğrudan da qızdırman var. Bir az şorba iç, sonra yatacaqsan. Daha bu gün heç yerə çıxmıyacaqsan.

Bu əhvalatdan Ağca xanım daha da artıq təşvişə düşüb dedi:

-Yox, ana, mən azarlı deyiləm. Məni yatacaq otağına göndərmə.

Hüseynqulu ağa üzünü arvadına tərəf tutub dedi:

-İndi sap-sağ qızı azarlı edəcəksən.

-Rica edirəm, mənim tərbiyə verməyimə qarışmayasan.

-Nə üçün, mən ata deyiləm?

-Atasan, amma nadansan. Nadan atadan qız nə tərbiyə götürə bilər?

Hüseynqulu ağa cəld yerindən qalxıb acıqlı-acıqlı yumruğunu masaya elə bərk vurdu ki, boşqablar bir-birinə dəydi: -Sus! Tezlik ilə sənə göstərəm ki, bu evin sahibi mənəm... - Bunu deyib Hüseynqulu ağa qabağındakı boşqabı götürüb yera çaxdı və hirsli, yemək otağından çıxdı.

-Get, piyan soldat, - deyə Pəricahan xanım bağırdı.

Bu hadisədən yazıq Ağca xanım titrəyərək göz yaşını tökməyə başladı. Pəricahan xanım mürəbbiyə dedi:

-Bu qızı otağına apar, soyundurub rahat et. Sonra geyin bəzi şeylər almaq üçün şəhərə gedəcəyik.

Dayə Ağca xanımla getdi. Pəricahan xanım da öz otağına getdi.

Bir azdan sonra Pəricahan xanım mürəbbiyə ilə faytona minib yola düşdü.

Anası gedəndən sonra Ağca xanım bir müddət otaqda qalıb pəncərədən baxdı, oradan dəmir yol stansiyası görünürdü. Vağzal Hüseynqulu ağanın mülkündə tikilmişdi. Hərdən bir Ağca xanım öz mürəbbiyəsi ilə oraya gəzməyə gedərdi. Birdən vaqon fit verdi.

-Hə, anamgil getdi. Bir də axşam çağı gələcəklər, indi gedim Qaraca qızı dustaqlıdan xilas edim. Bunu deyib, Ağca xanım cəld geyindi və çıxıb Baba otağına tərəf getdi. Oraya yetişdikdə gördü ki, otağın qapısı cəftəlidir. Yavaşca qapını açıb içəri girdi. Gördü ki, atası divanın üstündə uzanıb sığara çəkir və ondan başqa da içəridə kimsə yoxdur. Bu ittifaqa Ağca xanım həm şad oldu və həm də təəccüb etdi. Bu vaxt atası onu gördü.

-Hə, qızım dustaqlıdan qaçmısan. Çox da yaxşı etmişən. O, dəli ananın sözlərinə qulaq asma, gəl bir az ata-bala söhbət edək.

Ağca xanım atasının belə mehriban rəftarından istifadə edərək, onun qucağına atıldı. Sonra başını əyib divanın altına baxdı və Qaraca qızı orada görməyib mat qaldı. Hüseynqulu ağa soruşdu:

-Qızım, nə üçün mat qalmısan? Söhbət elə görək nə var, nə yox?

Ağca xanım soruşdu:

-Ata, sən çoxdanmı buradasan?

-Nahardan sonra gəldim, qızım.

-Sən gələndə qapı açıq idimi?

-Yox, mən özüm açdım.

-İçəridə kim vardı?

-İçəridə bax, bu xallı pişik vardı, - bunu deyərək Hüseynqulu ağa dal tərəfində qıvrılıb yatmış pişiyi ona göstərdi. -Qızım, bundan ötrümü soruşdun?

Ağca xanım pişiyi alıb dedi:

-Yox, ata, bundan ötrü soruşmuram.

-Bəs kimdən ötrü soruşursan?

Ağca xanım cavab verməyib fikrə getdi.

-Qızım nə üçün fikrə getdin? Uşaq atasından söz gizlətməz.

Ağca xanım bilirdi ki, atası, arvadının açığına Qaraca qızla oynamağa ona izin verir. Ona görə sirri açmaq istədi. Atasının boynunu qucaqlayıb dedi:

-Ata, anama deməzsən ki, söyləyim?

-Demərəm, qızım, söylə.

Ağca xanım əhvalatı ona söyləyib soruşdu:

-Ata, bəs Qaraca qız buradan necə çıxmışdır?

-İndi mənəm Piri kişi ilə işim var. Sən də mənəmlə gedərsən, orada Qaraca qız ilə oynayarsan və həm də onun buradan necə çıxmasını özündən soruşarsan. - Bunu deyən Hüseynqulu ağa divanın üstündən qalxdı.

Ağca xanım şadlığından bilmirdi ki, nə etsin.

Hüseynqulu ağa qızı ilə bağı gəzirkən gəlib Piri kişinin daxmasına çatdı. O vaxt Piri kişi qapısında oturub səbət hörürdü. Qaraca qız da arxada qabları yuyub daxmaya girirdi. Qaraca qız Hüseynqulu ağanı görüb qorxuya düşdü. O, içəridən döşək gətirib yaşıl otların üstünə saldı. Hüseynqulu ağa oturdu və üzünü qızlara tutub dedi:

-Siz də gedin bağda oynayın.

Qaraca qız qavalanı götürüb Ağca xanım ilə gəzməyə və oynamağa getdilər. Ağca xanım və Qaraca qız əl-ələ verib bağda qaçmağa və oynamağa başladılar. Ağca xanım başına gələni Qaraca qıza nağıl etdi, o da Baba otağından necə çıxdığını ona söylədi. Bunlar öz aralarında söz qoydular ki, mümkün olduqca Baba otağında görüşsünlər. Qaraca qız Ağca xanıma qaval çalıb, mahnı oxumağı və oynamağı öyrədirdi. Axırda hər ikisi göy otun üstündə oturub söhbət etməyə başladılar. Ağca xanım bu halda çox şad idi. Ancaq anasının bir neçə saatdan sonra qayıtması yadına düşdükcə ürəyi sıxılırdı.

Bir azdan sonra Hüseyinqulu ağa Piri kişi ilə gəlib qızlar oturduğu yerə çıxdılar.

Bunlar qızları götürüb arı pətəklərinin tamaşasına getdilər. Qızlar arıların işləməsinə çox həvəslə baxırdılar. Piri kişi bir pətəyə çatdıqda dedi:

-Bu pətəyin arıları çox vurağandılar, qızlarım, bunlardan özünüzü gözləyin.

Bir başqa pətəyə çatdıqda gördülər ki, buranın arıları pətəyin ağzında qarışqa kimi qaynaşırlar. Bunu gördükdə Piri kişi dedi:

-Yaxşı vaxtda gəlmişik, bu saat buranın arısı beçə verəcəkdir. - Sonra üzünü Qaraca qıza tərəf tutub dedi. - Qızım, qaçaraq get, evimizdən o gün sənə göstərdiyim ağ torbanı götür gəl.

Qaraca qız yüyürərək getdi, bir azdan sonra arılar pətəkdən dəstə-dəstə çıxıb uçmağa başladı. Piri kişi onların dalınca düşdü. Axırda arılar bir gilə ağacının budağına qondular. Bir dəqiqə keçmədi ki, biri-birinin üstünə qonaraq üzüm salxımı kimi ağacdən sallandılar. Bu zaman Qaraca qız torbanı gətirdi. Hamı ağacın altında hazır oldu. Piri kişi Ağca xanıma dedi:

-Ağca xanım, hər yuvada bircə dişi arı olar, ona şah deyərlər. Bir yuvada iki şah olanda dava olur. Yeni doğmuş şah məcbur olur uçub başqa yuva arasın. O vaxt onun dalına yeni törəmiş arılar düşürlər. Bax, gör yeni şahın qoşunları onu nə cür əhatə etmişlər. İndi biz onu tutub təzə arı səbətində salmalıyıq. Onda arılar da onun başına cəm olacaqlar.

Bu sözlərdən sonra Piri kişi üzünü Qaraca qıza tərəf tutub dedi:

-Qızım, çıx ağaca və bu sallanan arıları torbanın içinə salıb ağzını büz.

Qaraca qız pişik kimi ağaca dırmaşmağa başladı. Ağca xanım Piri kişidən soruşdu:

-Baba, o arılar Qaraca qızı sancmazlarmı?

-Yox, xanım, arını incitməsən və onlardan qorxmasan adamı sancmazlar.

Qaraca qız arı dəstəsini torbaya salıb ağzını büzdü. Piri kişi dedi:

-İndi, qızım, budağı silkələ, arılar, torbaya tökülsün, ya da budağı sındır, torbanın içində qalsın.

Qaraca qız budağı sındırdı və aşağı endi. Piri kişi torbanı ondan aldı. Hamı arılığa gəldi. Piri kişi torbadakı arıları bir boş pətəyə boşaltdı.

-Ağca xanım, bu pətəyi sənənin adına saxlayacağam və balı da öz ixtiyarında olacaqdır. Haçan könlün bal istədi, gələrsən, kəsib verərəm.

Bundan Ağca xanım çox şad oldu. Hüseyinqulu ağa dedi:

-Qızım, bu da sənənin arın, indi gəl gedək, bir azdan sonra anan gələcəkdir.

Axşam çağı Pəricahan xanım Mariya İvanovna ilə şəhərdən gəlib çıxdı. Pəricahan xanım Ağca xanımı çox şad və yanaqları qızarmış görüb dedi:

- Bax, qızım, mənə qulaq asıb evdən bayıra çıxmadın, ona görə sağalıb rəngin özünə gəldi. Gör qızım sənə nə qədər şeylər gətirmişəm.

Ağca xanım, anası gətirdiyi gözəl kuklalara, başqa oyun şeylərinə və şirin yeməli şeylərə baxıb çox şad oldu. Bu vaxt Ağca xanımın arzu etdiyi bir şey varsa, o da bu şeyləri Qaraca qıza göstərib onunla bölüşmək idi. Bu da ancaq Baba otağında mümkün idi.

Ağca xanımın təbiəti çox həlim idi, özü də sözə baxan bir qız idi. Lakin Qaraca qız ilə görüşmək arzusu onda o qədər artıq idi ki, mürəbbiyəsinin əmrindən qəsdən çıxıb tez-tez özünü Baba otağına saldırırdı.

Ağca xanımın gündən-günə sağlam olmağı anasını nə qədər şad edirdisə, bir o qədər də mürəbbiyəsinin əmrindən çıxıb özünə tənbeh etdirməyi onu qəmgin edirdi. Bu barədə Pəricahan xanım ərinə şikayət edəndə, Hüseynqulu ağa rişxəndlə deyirdi:

- İki böyük arvad bir balaca uşağı tərbiyələndirə bilmirsinizmi. Mən sizə məsləhət görürəm ki, onu tez-tez Baba otağına salıb dustaq edəsiniz.

Bu kimi hallarda Hüseynqulu ağa qızına acıqlanıb Baba otağına göndərirdi və gizlin Qaraca qıza xəbər verərdi.

Piri kişi Qaraca qızın Ağca xanım ilə gizlin görüşüb dostluq etməsinə əsla razı deyildi. O bilirdi ki, quduz bəyzadələrdən başqa, qeyrilərini insan dərəcəsinə qoymayan Hüseynqulu ağa bu yetim qızı arvadının acığına Ağca xanımın yanına buraxır. O biri tərəfdən Piri kişi düşünürdü ki, bu sirr açıldıqda Pəricahan xanım Qaraca qızı qovacaq. Piri kişinin bir də narasılığı onda idi ki, Hüseynqulu ağa ziynətli qaraçı libası tikdirib Qaraca qıza geyindirirdi və öz qonaqlıqlarında oynadırdı. Bunun üstündə Piri kişinin Hüseynqulu ağaya çox acığı tuturdu. Lakin qızı onun əlindən almaqdan aciz idi. Piri kişinin fikri yanlış deyildi. Belə ki, bir dəfə Hüseynqulu ağa böyük qonaqlıq edib çox adam çağırmışdı. Bu qonaqlıqda oxuyub-çalan dəstəsi də vardı. Hüseynqulu ağa Qaraca qızın dalınca nökrər göndərdi ki, gəlib oynasın. Bu vaxt Qaraca qıza soyuq dəydiyinə görə yerdə yatırdı. Piri kişi qızı getməyə qoymadı. Bu ittifaqdan sərxoş ağa artıq dərəcədə qəzəbnak olaraq, ikinci dəfə nökrəri göndərdi ki, qızı yerdən qaldırıb gətirsin. Piri kişi əlacsız qaldıqda Qaraca qız qalxıb qaraçı paltarını geydi və qavalanı əlinə alıb yola düşdü.

Qaraca qızın özünün də oynamağa meyli çox idi. O, rəqs etməyi olduqca sevərdi. Odur ki, məclisə mübarizə istəyən pəhləvan kimi atıldı. Bir məharətlə oynamağa başladı ki, bütün danışıq və səs kəsildi. Qaraca qız elə coşmuşdu ki, orada olan adamlar onun gözündən itmişdi. Ancaq öz ustadı olan Yasəmən gözünün önündə durmuşdu. Birdən Qaraca qız elə bir tərzdə fırlandı ki, baxanların nəzərində bir şar kimi göründü. Qəflətən Qaraca qız bir dizi üstə çökərək əlinin birini qaval ilə yuxarı tutub; o birini belinə qoydu.

Rəqsi belə bitirmək Qaraca qızın adəti idi. Qaraca qız qonaqlar tərəfindən gurultulu alqışlandı. Sonra hamı rica etdi ki, bu oyunu bir də təkrar etsin. Qaraca qız qəbul etmədi, hətta Hüseynqulu ağanın da sözünə baxmadı. Hamının ümidi kəsilmişdi ki, birdən Ağca xanım ortaya çıxıb çalğıcılarla həmin rəqsi çalmağı əmr

etdi. Hamı təəcüb ilə ona baxırdı. Çalğıcılar çaldılar, Ağca xanım da oynamağa başladı. Bunun oynamağı gözəl və qaydalı idi. Hər hərəkətindən məlum edirdi ki, bu Qaraca qızın şagirdidir. Bir-iki dövrə vurandan sonra Qaraca qızı çağırdı, o da dərhal sıçrayıb ortalığa girdi və hər ikisi qabaq-qabağa oynamağa başladı. Bu xəbər bir anda ağalığ xidmətçilərinə yayıldı. Onlar dəstə ilə yüyürüb qapının ağzında tamaşa etməyə başladılar. Bu xəbər Pəricahan xanıma da çatdı. O da tamaşaya gəldi. Ancaq o, qızının oynamağına əsla şad olmayıb acığından bilmirdi ki, nə etsin.

Qızlar oynamaqlarını bitirdilər, hər tərəfdən onları alqışladılar. Hüseyinqulu ağa fərəhlənib qızını bağrına basdı. Bəylər onu tərif edib başını sığalladılar.

Bir azdan sonra Pəricahan xanım qulluqçusunu göndərüb Ağca xanımı yanına çağırtdı. Hüseyinqulu ağa duydu ki, arvadı qızını tənbeh etmək üçün çağırır. Bu fikir düz də çıxdı. O biri otaqdan Pəricahan xanımın bağırtısı gəlirdi. Hüseyinqulu ağa səbr edə bilməyib qonaqlardan üzr istədi və Pəricahan xanımın yanına gəlib gördü ki, Ağca xanım hönkürtü ilə ağlayır və Pəricahan xanım da qışqırır:

- De görüm, bu oynamağı sənə kim öyrətmişdir?

Hüseyinqulu ağa dedi:

- Buyur, cavabını mən verim, bunu Qaraca qız öyrətmişdir. Sözü nədir?

- Qaraca qız onu harada görürdü ki, öyrətsin? Mən onunla görüşməyi qadağan etməmişdimmi?

- Sən etmişdin, lakin mən etməmişdim. Bu evin sahibi mənəm, yoxsa sən? Kimin həddi var bundan sonra mənim əmrimdən çıxsın....

Pəricahan xanım indiyə qədər ərini bu dərəcə hirsli görməmişdi.

- İndi ki, belədir, daha mən bu evdə nə üçün oturmuşam?

- Özün bilirsən, oturursan - otur, gedirsən - get. Bunu bilməlisən ki, bundan sonra mən öz istədiyim kimi davranacağam.

O biri otaqdan bəylər onun səsini eşitdilər. Rəhim bəy və Səlim bəy onun ailəsinə məhrəm olduqları üçün onları sakit etməyə gəldilər. Hüseyinqulu ağanı çəkib o biri otağa apardılar. Bu ittifaqdan qonaqlar pərişan olub bir-bir dağılmağa başladılar.

Ancaq Rəhim bəy və Səlim bəy qaldılar ki, ər ilə arvadı barışdırıb, getsinlər. Bunlar istədiklərinə çatdılar. Hüseyinqulu hirsli yatdıqdan sonra arvadına dedi:

- Nə üçün razı olursan Ağca xanım oynasın, oynamağın nə zərəri var ki?

Səlim bəy dedi:

- Pəricahan xanım, mənim qızım Ağca xanım kimi oynamaq bilsəydi, onun başına dolanardım. Amma nə etməli ki, atası kimi şüursuz çıxıb, ayaq atmağı da bilmir.

Rəhim bəy dedi:

- Uşaq tayfası Ağca xanım kimi oynamağa, gülməyə yaranmışdır. Yoxsa mənim qızım kimi qaradiməzdən nə fayda.

Pəricahan xanım onun sözünü kəsərək dedi:

- Mən demirəm ki, qızım oynamaq bilməsin, lakin mən deyirəm ki, Mehdi ağanın nəvəsi Ağca xanıma bir qaraçı qızı ilə yoldaş olub, oturub-durmaq yaraşmaz. Bu ittifaqdan sonra, mən Ağca xanımı burada qoya bilməyəcəyəm. Mən irəliki kimi şəhərə köçəcəyəm və qızımı da pansiona (pansion - ümumi

yataqxanası olan orta məktəb) verəcəyəm. Hüseyinqulu ağa burada qalsın, çünki şəhərdə yaşamağı sevmir.

Hüseyinqulu ağa buna razı oldu.

Sabahısı günü Ağca xanım anası ilə şəhərə köçdü. Yazıq qızçığaz istəkli dostu Qaraca qızla görüşə bilmədi. Ağca xanımın şəhərə köçməsi Qaraca qıza böyük təsir etdi. Bir tərəfdən Ağca xanımın ayrılıq həsrəti, o biri tərəfdən də onun atasının arasına ədavət düşməsi Qaraca qızı çox qəmgin edirdi. Onu şad edən bir şey varsa, o da qonaqlıqda zühür edən ittifaqdan sonra Hüseyinqulu ağanın günlərini dostu Səlim bəy və Rəhim bəygildə keçirib öz evində az görünməsi idi ki, beləliklə də Qaraca qızı özü də oynamağı tərk etmişdi. O, günlərini bağda keçirirdi. Yoldaşı da Qara köpək idi. Bu it Qaraca qızla elə dost olmuşdu ki, yanından iraq (iraq - uzaq) olmaq istəmirdi. Qaraca qız da onu elə öyrətmişdi ki, hər istədiyini edirdi. Piri kişi həmişə bunları bir yerdə görəndə, gülüb deyirdi:

- İki qara yaxşı tapışmısınız.

Bir ittifaqdan sonra Qaraca qızın Qara köpəyə məhəbbəti daha da artmışdı. Belə ki, bir gün Qaraca qız moruq yığmaq qəsdı ilə cəvərəninə götürüb meşəyə getmişdi. Qara köpək də yanında idi. Meşə Hüseyinqulu ağanın mülkündə idi. Qaraca qız azmaqdan və meşə heyvanlarından qorxmurdu, çünki hər iki halda qara köpəyin onu xilas edə biləcəyini anlayırdı. Meşədə cəvərəni moruq ilə doldurub evə tərəf üz qoydu. Meşənin içindən dəmir yolu gedirdi. Qaraca qız yolu keçdiyi zaman ayağı büdrəyib yığıldı və moruğu yola töküldü. Bunu yığan vaxt vaqon qatarı göründü. Qaraca qızın başı moruğunu yığmağa qarışıb qatarın gəlməsindən xəbəri yox idi. O vaxt Qara köpək meşədən yola çıxdı və Qaraca qızı başı aşağı moruq yığan və qatarı iti gələn görüb ildirəm kimi götürüldü və Qaraca qıza elə döş vurdu ki, o da, özü də dərəcəyə uçdular. Qaraca qızın sağ ayağı kola ilişib qanadı. Bunun ağrısından və Qara köpəyin belə hərəkətindən acıqlanıb qışqırdı. Amma başını yuxarı qaldırıqda vaqon qatarının keçdiyini gördü. Qaraca qız anladı ki, ağıllı köpək onu bu tövr ölümdən qurtarmışdır. Ona görə də dərhal acığı yatdı və Qara köpəyin başını sığallayıb, onu əzizlədi. Sonra yola çıxdı ki, görsün cəvərəni necə olmuşdur. Gördü ki, ondan ancaq qırılıb yerə tökülmüş çöplər qalmışdır. Qaraca qız ölümdən qurtarmasına çox şad olub, cəvərənin tələf olmasına bir qədər də yanmadı.

Bu xəbər gedib şəhərə də çatmışdı. Ağca xanım dostu Qaraca qızın ölümdən xilas olmasına çox şad olub atasına yazdığı məktubun içində bir şahı iriliyində zərli bir kağız da qoymuşdu ki, bu da mənim tərəfimdən Qara köpəyə bəxşis olsun.

Yayın axır günləri idi. Ağca xanımın pansiona girməsinə az qalmışdı. O, anasından rica etdi ki, bu axır günlərini kəndlərində keçirməyə izin versin, Pəricahan xanım razı olub dedi:

- Yaxşı, qızım, mən özüm də sənənlə bərabər oraya gedəcəyəm ki, bir az rahat olaq. Yoxsa, burada gəlib-gedənlərin əlindən bir dəqiqə asudə deyiləm. Ancaq Ağca, şərtim budur ki, o qaraçı qızı ilə tamamilə əlaqəni kəsməlisən. Sən bəy qızısan, elə rəiyyət qızı ilə oturub-durmaq sənə yaraşmaz. O günü atan şəhərə

gəlmişdi, özü tutduğu əməldən peşman olmuşdur. O, deyirdi ki, mən arvadımın acığına Ağca Qaraca qızla görüşdürürdüm. Yoxsa, qızımı öz qaravaşılə dostluq etməsinə heç mən də razı deyiləm. Bağın meyvəsi dəridikdən sonra Piri kişini də, Qaraca qızı da qovacağam.

Bu xəbərdən Ağca xanım qəmgin və pərişan oldu. O, indi kəndə getməsinə şad deyildi. O idi ki, səhəri günü anası onu yuxudan qaldırırdıqda dedi:

- Ana, mən kəndə getmək istəmirəm.

- Nə üçün, dünən sən özün demirdinmi? Qalx, tənbellik etmə.

Ağca xanım istər-istəməz qalxıb geyindi. Pəricahan xanım kəndə gələcəklərini teleqrafla Hüseyinqulu ağaya xəbər verdi.

Qatar stansiyada dayandıqda Ağca xanım pəncərədən atasını görüb çağırdı. Vaqondan endikdə Ağca xanım Qaraca qızı kənardə durmuş gördü. Pəricahan xanımın başı şeylərinə qarışmışdı. Nökərlər şeyləri alıb faytona yığırdılar. Ağca xanım bundan istifadə edərək, gizlincə, Qaraca qızın yanına qaçıb onunla görüşdü.

- Tez ol, get, xanım bizi burada görməsin, yoxsa yenə açığı tutar, - deyə Qaraca qız Ağca xanımı tələsdirdi.

- Doğru deyirsən, sonra görüşərik, - deyə Ağca xanım ata-anasına yanaşdı və faytona minib yola düşdülər.

Ağalar qapıya çatdıqda xidmətçilər həyətdə cərgə ilə düzülüb zalım xanımın qorxusundan tir-tir əsirdilər. Bunların içində Piri kişi də vardı. Pəricahan xanım Qaraca qızı orada görməyib, qızının ürəyini ondan soyutmaq üçün rişxənd ilə dedi:

- Qızım, bu da dostun Qaraca qızın vəfası, gör səni necə tez yadından çıxarmış.

Ağca xanım anasının bu tənəsinə səbr edib sirrini üstünü açmadı. Sabahkı günü Mariya İvanovna da gəlib çıxdı. Ağca xanımın buraya gəlməkdə məqsədi Qaraca qız ilə gün keçirmək idi. O da mümkün olmadığından çox bikeyf və qəmgin idi.

Qaraca qız da qəmgin idi. Komadan çıxmaq istəmirdi. Gün çıxıb qalxmışdı. Qaraca qız oyanmışdısa da, hələ yerindən qalxmamışdı.

- Qızım, nə çox yatmışsan, sən heç belə gecikməzsən, azarlı deyilsən ki? - deyə Piri kişi soruşdu.

- Yox, baba, azarlı deyiləm, amma durmağa heç könlüm yoxdur.

Piri kişi komanın qapısını açıb dedi:

- Qızım, bax gör nə gözəl günəş çıxmış. Belə havalarda ancaq tənbellər yatar.

Qaraca qız qalxıb aram ilə geyinməyə başladı. Sonra əl-üzünü yuyub çay içməyə məşğul oldu. Çaydan sonra bayıra çıxdı. Həqiqətdə günəş xeyli parlaq idi. Bağı gəzərkən Qaraca qızın gözünə qarışqa yuvası sataşdı. Bu qarışqaların içində qanadlıları da vardı. Onlar qalxıb havada uçurdular. Gah bu yuvanın, gah da o yuvanın ağzında qaynaşırdılar. Piri kişi Qaraca qıza yaxınlaşıb dedi:

- Qızım, nəyə baxırsan?

- Qarışqalara baxıram, baba. Bunların içində qanadlıları da var. Baba bu nə üçün?

- Qızım, onların qanadlırı həmişəlik deyildir, onlar töküləcəkdir. Bu gün qarışqaların toy günüdür. Maya tutandan sonra onların dişlərinin qanadı quruyub düşəcək.

Qaraca qız babasından qarışqa toyu eşitcək, əllərini bir-birinə vurub qaqqıltı ilə gülməyə başladı. Piri kişi də ona qoşulub gülməyə başladı.

- Bəli, qızım, qarışqaların toyudur. Get qavalını gətir, çal, onlar da səndən razı qalsınlar.

Piri babanın bu fikri Qaraca qıza xoş gəldi. O, qaçaraq komaya gedib qavalını gətirdi. Çalıb-oynamağa başladı. Piri kişi bu işdən şad oldu.

Bu vaxt Ağca xanım mürəbbiyəsi ilə bağçada oturmuşdu. Mariya İvanovna kitab oxuyurdu. Ağca xanım da evcik tikirdi. Çiçəkləri dərib onu bəzəyirdi. Bu zaman onun qulağına Qaraca qızın nəğməsinin səsi gəldi. Onu görmək üçün çəpərin qırağına gəldi. Ağca xanım, Qaraca qızın çəpərin yanında oxuduğu mahnını dinləyərkən, qıvrılıb özünü günəşə verən zəhərli bir ilan atılıb Ağca xanımın çılpaq qolundan sancdı. Ağca xanım qışqıraraq özünü mürəbbiyəsinin üstünə atdı. Bunun qışqırığına anası və xidmətçilər töküldülər. Mariya İvanovna özünü itirib Ağca xanımı bağçada tək qoyub evdən su gətirməyə qaçdı. Ağca xanım da qışqıra-qışqıra onun dalınca yüyürməyə başladı.

- Qızım, qavalını çalma, görək o ağalıqdan gələn səs nədir, - deyə Piri baba Qaraca qızı dayandırdı.

- Baba, bu səs Pəricahan səsidir, - deyə Qaraca qız ildırım kimi götürüldü. Həyəət çatdıqda gördü ki, Ağca xanımın biləyindən qan axır və Pəricahan xanım da ağlayaraq xidmətçilərə yalvarır:

- Aman, sizə qurban olum. Tezəcə bir Ağcanın yarasını sorub, ilanın zəhərini yerə tökünüz.

Lakin heç kəs bu qorxulu işə cürət edib qədəm qoymurdu.

Qaraca qız Pəricahan xanımdan bunu eşitcək Ağca xanımın qolundan zəhəri sorub yerə tökməyə başladı. Hamı qorxulu bir halda buna təəccüb edirdi.

Pəricahan xanım Qaraca qızın saçlarını öpərək deyirdi:

- Qaraca qız, mənə rəhmin gəlsin, qızımı ölməyə qoyma.

Qaraca qız isə Pəricahan xanımın naləsinə əsla fikir verməyib öz istəkli dostunu ölümdən xilas etməyə səy edirdi. Bir azdan sonra Qaraca qız nə qədər sordusa daha yaradan qan gəlmədi. Ağca xanım yaradan bir o qədər şikayət etmirdi, yaradan yuxarı qaytan ilə möhkəm bağlanmış yerdən şikayət edirdi:

- Ana, qaytanı aç, qolumu kəsir.

- Yox, qızım, olmaz. Onda zəhər bədəninə yayılıb səni öldürər. Səbr et, bu saat şəhərə teleqram vuracağam. Atan həkim gətirsin, - bunu deyən Pəricahan xanım bir teleqram yazdı və nökrə verdi ki, aparıb stansiyadan vursun. Ağca xanımın qolunu bağlayan zaman Piri kişi gəlib çıxdı. Əhvalatdan xəbərdar olub xeyli iztirab ilə Qaraca qızın üzünə baxdı.

- Baba, gördünmü başımıza nə gəldi? - deyə Pəricahan xanım şikayətləndi.

- Bəli, gördüm. Onu da gördüm ki, öz balanı ölümdən xilas etmək üçün bu atasız-anasız yetimi bəlaya salmışsan, - deyə Piri kişi sərt nəzər ilə onun üzünə baxdı.

- Baba, nə deyirsən? Qaraca qıza heç bir şey olmamış.

- Yaxşı bax, xanım.

Bu vaxt Qaraca qız dedi:

- Baba içərim yanır. Mənə su ver içim.

- Gəl qızım, gedək. Görüm sənə nə çarə edə bilərəm. Sonra üzünü xidmətçilərə tutub dedi:

- Cəld gedib mənim komamdan qatıq gətirin, ayran edib qızı içirdin.

- Baba, bu saat, -deyə xidmətçilər yüyürüşdülər.

- Baba, sənə yalvarıram, Qaraca qızı aparma. Qoy burada yatsın. Teleqram vurmuşam, Hüseynqulu ağa şəhərdən həkim gətirəcəkdir, - bunu deyən Pəricahan xanım onun qabağını kəsdi.

- Çəkil, sən indiyə kimi bu qızı ağalığın ətrafında dolanmağa qoymamısan ki, bəyzadə qızına pis xasiyyətləri təsir edər. İndi də mən onun bu zülm yuvasında qalmasına razı deyiləm. - Bunu deyərək Piri baba Qaraca qızın əlindən tutub apardı.

Piri kişi Qaraca qızı soyundurub rahat etdi. Ona tez-tez ayran verirdi. Lakin Qaraca qızın dişinin dibi qanadığı üçün yaranı sorduqda zəhər tüpürcəklə onun qanına yerimişdi. Bununla belə, Piri baba Qaraca qızdan ümidini kəsməmişdi. Lakin öz canına özgə uğrunda fəda etmiş qızcığazın həyatı bitmək üzrə idi.

- Baba, mən ölsəm, məni o bağımızın yanındakı göy təpədə basdırın. Oranı mən çox sevirəm. Oradan hər yer görünür. Orada hər cür çiçək var.

- Qorxma, qızım, həkim gəlib, sənə dərman verəcək. Sən də sağalacaqsan, uzun yaşayacaqsan. Mən qoca babanı o dediyin göy təpədə basdıracaqsan.

Hüseynqulu ağa həkim ilə gəlib çıxdı. Həkim Ağca xanıma baxdıqdan sonra dedi:

- Ağca xanımın heç bir qorxusu yoxdur. İlanın zəhəri bədəninə yayılmamış rəf olunmuş, azacıq hərarəti var. Dərman verərəm yaxşı olar.

Bu xəbərdən ata və ana çox şad oldular. Sonra həkim ilə bərabər Piri babanın daxmasına getdilər. Qaraca qızın qanla dolmuş gözləri yumulmuşdu. Həkim ona baxdıqdan sonra dedi:

- Xəstənin halı çox ağırdır, çünki soran zaman zəhəri udmuşdur, o qanına qarışıb bədəninə yayılmışdır. Sağalması çətindir.

Bu xəbərdən Piri kişi məyus olub dedi:

- Həkim, öz balasını ölümdən xilas etmək üçün başqa bir balanı ölümə verən qadına nə deyərlər?

- Sus, qoca köpək, mənim qızımı bir qaraçı qızına taymı edirsən, - deyə Hüseynqulu ağa bağırdı.

Həkim onları sakit edib, gətirdiyi dərmanı Qaraca qıza içirtirdi və Piri kişi yə tapşırırdı ki, bundan xəstəyə tez-tez versin.

- Baba, məyus olma. Qız çox sağlamdır. Ümidvaram ki, sağalar, - deyə həkim ağalar ilə bərabər getdi.

Piri baba daxmanın qapısını açıb Qaraca qızın başı tərəfində oturdu. Sonsuz qoca Qaraca qıza artıq dərəcədə məhəbbət bağlamışdı. Qaraca qız onun əski komasına yeni bir həyat, yeni bir şölə gətirmişdi. İndi o şölə sönür. Ona da səbəb tam uşaqlığından zülmünü çəkdiyi ağaları olmuşdu.

Qaraca qız qan ilə dolmuş gözlərini açdı, axır nəfəsində günəşin şəgəqinq bir müddət baxdı, sonra gülümsündü, gözlərini yenə yumdu. Qaraca qız öldü!...

- Daxmanın blbl uçub getdi, - deyə Piri baba göz yaşı tkd.

Üç şahzadə

Biri var idi, biri yox idi, bir padşah var idi. Bu padşah çox pul xərcləyib oğlanlarını oxutmuşdu. Oğlanlar öz zamanlarının dərslərini irəvan eləyib elm dəryası olmuşdular. Günlərin bir günündə xəbər çıxdı ki, oğlanlar dərslərini qurtarıb gəlirlər. Di şəhər bəzəndi, dəsgah... Oğlanlar gəldilər. Bir neçə gün keçəndən sonra, padşah bir gecə böyük oğlunu yanına çağıraraq dedi:

- Oğul, daha oxuyub dərslərinizi qurtardınız, elə mən də qocalmışam, istəyirəm sabahdan padşahlığı verəm sənə, ortancıl qardaşını sənə vəzir, kiçik qardaşını da vəkil təyin eləyirəm.

Oğlan doğrudan da çox ağıllı oğlan idi, dedi ki:

- Dədə, mən təzə gəlmişəm. Bütün ömrümü qürbətdə keçirmişəm. Ona görə də camaatı, vilayəti necə dolandırmaq lazımdı, hələ bacarmaram.

Padşah oğlundan heç belə cavab gözləməirdi. Elə ki, bunu eşitdi, dedi:

- Get, ancaq qardaşlarına bu barədə heç bir söz demə!

Belə deyib oğlunu mürəxxəs elədi. Sabahı gecə ortancıl oğlunu çağıraraq dedi ki:

- Oğul, istəyirəm padşahlığı verəm sənə, böyük qardaşını vəzir, kiçiyi də vəkil təyin eləyəm.

Oğlan dedi:

- Yox, bunu mən qəbul eləməyəm. Məndən böyük qardaşım var, padşahlıq ona verilməlidir. O, dura-dura mən padşah olaram.

Padşah bunu da mürəxxəs eləyib tapşırırdı ki, qardaşlarına bir söz deməsin.

Üçüncü gecə kiçik oğlunu çağıraraq ona da haman sözləri dedi, o da cavab verdi ki:

- Böyük qardaşım dura-dura mən padşahlığı qəbul eləməyəm.

Padşah bunu da mürəxxəs eləyib tapşırırdı ki, qardaşlarına bu barədə heç bir söz deməsin. Qardaşlar üçü də bu işdən pəcmürdə olmuşdular. Axırda ki, özlərini saxlaya bilməyib məsələni açdılar. Baxdılar ki, padşah üçünə haman sözləri deyib. Fikirləşdilər ki, indi ki, biz onun sözünü rədd eləmişik, bizə bundan sonra pis nəzərnən baxacaq. Yaxşısı budu ki, biz də hələlik hirsli soyuyanacan çıxacaq səyahətə.

Di padşaha adam göndərdilər, padşah razılıq verdi. Tədarük görüldü, lazım olan şeylər hazırlandı, oğlanlar üçü də dədələrinin görüşünə gəldilər. Padşah böyük oğlunun alnından öpüb dedi:

- Get, oğul, ancaq yadında qalsın, qabağına çıxan qisməti təpikləmə...

Ortancıl oğlunun alnından öpüb dedi:

- Gördün ki, bir məqsuda çatacaqsan, ona çatmaq üçün tələsmə!

Kiçik oğlunun alnından öpüb dedi:

- Həmişə dara düşəndə qocaların məsləhətinə qulaq as!

Oğlanların üçü də görüşüb, atları minib yola düşdülər. Gəlib yetişdilər bir özgə padşahın vilayətinə. Bir neçə vaxt qaldılar burda, bunların kamalları şəhərdə hamını heyran elədi. Bu şöhrət axırda gedib bu məmləkətin padşahına çatdı.

Padşah bunların üçünü də qonaq çağırırdı. Di bir az söhbət eləyəndən sonra yemək gəldi. Padşah ayağa qalxıb dedi:

- Mən ac deyiləm, siz özünüz necə ki, kefinizdi yeyin, məni bağışlayın!

Padşah bunu deyib o biri otağa keçdi. Onun məqsədi ayrı idi. O, istəyirdi ki, onları tək qoyub, özü onlara tamaşa edib görsün, doğrudan necə adamlardı. Odu ki, qapının dalında əyləşib onları seyr eləməyə başladı. Böyük oğlan ortadakı qızarmış quzudan bir az kəsib elə ağzına qoycaq tüpürdü yerə. O biriləri soruşdular ki:

- Nə olub?

Böyük qardaş üzünü turşudub dedi:

- Bu quzu əti deyil, it ətidir.

Padşah bunu eşidib hirsləndi ki, onlar necə cəsarət eləyib onun ətini it ətinə oxşadırlar. Elə istəyirdi ki, girib onları tutdursun, bu halda ortancıl qardaş əlini uzatdı şəraba. Şərabdən bir stəkan töküb ağzına yaxınlaşdırcaq, tüpürdü yerə.

Soruşdular:

- Nə oldu?

Dedi:

- Bu şərab deyil, insan qanıdır.

Kiçik oğlan dedi:

- Yaxşı, aşpazdan əmələ gəlmiş bicedən daha bundan artıq nə gözləmək olar ki?

Padşah bunu eşidəndə lap dəli oldu. Vaxt elədi ki, hirsindən bağı çatlasın. Bir istədi ki, üçünün də boynunu vurdura. Ancaq bir az fikir eləyib öz-özünə dedi:

- Yaxşısı budu, çağırım bir aşpazdan, şərabçıdan soruşum, sonra.

Çağırıldı aşbazı:

- De görüm, bu gün bişirdiyin quzunu hardan almışdın?

Aşpaz dedi:

- Şah sağ olsun, çoban sürüdən gətirmişdi.

Padşah əmr elədi çoban gəldi.

- Bu quzunu hardan gətirmişdin?

- Şah sağ olsun, sürüdən.

- Çoban, bu quzudan it əti tamı gəlir, bir əməlli fikirləş!

Çoban bu sözü eşidəndə başladı yarpaq kimi tir-tir titrəməyə.

Padşah dedi:

- Qorxma, de görüm bu nə işdi?

Çoban dedi:

- Padşah sağ olsun, həmin quzu anadan olandan iki gün sonra anasını qurd parçalamışdı. Biz fikirləşdik ki, ta bu böyüyüb bizə qoyun olmayacaq. Odu ki, ötürdük başına. Elə çəpindən həmin otlaqda bizim, üzdən iraq itimiz də qancıqlamışdı. Bir gün mən gəlib gördüm ki, həmin quzu iti əmir, ta buna heç fikir vermədim. Siz indi it ətinin tamı deyəndə yadıma düşdü, o yəqin o quzu olacaq.

Padşah baxdı ki, böyük oğlanın dediyi doğru çıxdı. Onun mürəxxəs eləyib çağırıldı şərabçını. Soruşdu ki:

- Bugünkü şərabi hardan gətirmişdin?

- Meyxanadan, qibleyi-aləm sağ olsun!

- Bu şərab haranın üzümündəndi?

- Güllü bağı.

- Bu bağı kim saldırıb?

- Sənin rəhmətlik atan.

- Bilmirsən, o bağı yeri qabaqca nə imiş?

- Şah sağ olsun, o bağın yeri qabaqca qəbiristanlıq idi. Sənin rəhmətlik atan oranı sökdürüb üzüm bağı elədi.

Padşah baxdı ki, ortancıl oğlanın dediyi də doğru çıxdı. Öz-özünə fikirləşdi, yaxşı, bunlar doğru oldu. Amma xırdanın hökmən boynunu vurduracağam. Çünki ta mən heç vəchlə aşbazdan əmələ gəlmiş bic deyiləm. Atam bəlli, anam bəlli. İstədi cəlladı çağıra, sonra fikirləşdi, yaxşı, bunların ikisinin də sözü düz çıxdı. Bəlkə elə bu da düzdü, oldu-oldu da... Qoy bir anamdan soruşum.

Qılıncı çəkib girdi anasının yanına ki:

- Ana, düzün de görüm, mənim atam kimdi?

Arvad dedi:

- Buy, ay bala, bu nə sözdü? Sənin atan bu vilayətin padşahı Aslan şah. Bu nə sözdü soruşursan?

- Yox ana, düzün deməsən, bax bu qılıncdı, sənin canın. Mənə deyiblər ki, mən padşah oğlu deyiləm, aşbaz oğluyam.

Arvad gördü ki, iş xarabdı, kimsə əhvalatı bilib, ona xəbər verib. Ona görə də çar-naçar əhvalatın düzünü açıb deməyə vadar oldu. Dedi:

- Bala, indi ki, bilirsən, bil, ta allahdan gizlin deyil, səndən nə gizlin. Mənim həmişə qızım olurdu, heç oğlum olmurdu, Aslan şah da oğlan istəyirdi. Bir gün yenə allahın məsləhəti ilə mənim və`dəm keçdi. Sancım başlayan günü şah mənə dedi: - Əgər bu dəfə də qızın olsa səni öldürəcəyəm. İşin çəpindən uşaq yenə qız oldu. Mən düşdüm qarın ağrısına. Mənim bir yaxşı dayəm var idi. Gəlib gizlincə mənə dedi ki, bu gecə aşbazın bir oğlu olub, gəl uşaqları onunla dəyişdirək. Sən həmin o uşaqsan.

Padşahın gözləri heyrətindən bərəlib lap dörd oldu. - Bəs mənim əsil atam, anam necə oldu?

- Sənin əsil atan, anan da, mənim əsil qızım da o böyük taunda öldülər.

Padşah daha heç bir söz deməyib çıxdı. Lap mat qalmışdı. Oğlanların dediklərinin hamısı doğru olmuşdu. Bir baş gəldi oğlanların yanına, əyləşdi, başladı söhbətə:

- Mən buna lap mat qalmışam. Siz çörək yeyəndə mən qapının deşiyindən qulaq asırdım. Sizin sözlərinizin hamısını eşitdim.

Oğlanlar qızardı.

Padşah dedi:

- Yox, qızarmayın! Məsələ burasındadı ki, dedikləriniz lap düz çıxdı. İndi mən bir şeyə mat qalmışam ki, siz bunları hardan bilirsiniz?

Böyük oğlan dedi:

- Şah sağ olsun, mən quzunun ətindən yeyəndə dedim ki, bu it ətidi. Çünki gördüm ki, bu qoyun əti tamı vermir. Demək bu başqa heyvan olacaq. Sürüdə də itdən başqa heyvan olmaz. Odu ki, dedim bu yəqin it əti olacaq.

Padşah ortancıla dedi:

- Yaxşı, hələ sən hardan bildin ki, şərab insan qanıdı?

- Şah sağ olsun, mən şərabı ağzıma alcaq mənə bir cür iy basdı. Mən ondan bildim ki, bu insan qanı olacaq.

Padşah üzünü tutdu kiçik oğlana ki:

- Yaxşı, bəs sən niyə hələ elə başından yekə qələt elədin?

Oğlan dedi:

- Şah sağ olsun, düzdü, mənim dediyim yaxşı söz deyil. Ancaq məsələ burasındadı ki, elə deyəsən elədi ki, var. Axır hərçənd ki, biz sənə demişik ki, biz tacir oğluyuq, amma yalan demişik. Biz səndən də böyük bir padşahın oğluyuq. Bizim atamız gələn qonaqlarla oturur, durur, söhbət edər, amma heç xörək haqqında danışmaz. Amma sənin söhbətin elə bu barədə oldu ki, ay nə bilim küftəbozbaşı belə bişirirlər, dolmanı belə bişirirlər, plovun yağını nə vaxt tökərlər, qayğanağın şirəsini nə vaxt vururlar. Mən gördüm ki, sən xörəkdən başqa heç bir söhbət eləmirsən, fikirləşdim ki, yəqin bunun aşbazla bir qarışığı var.

Gecə padşah böyük oğlanı çağırıb dedi: - Oğlan, görürəm sən bir ağıllı, kamallı oğlansan. Mən də ta qocalmışam. Övlad qismindən yaxşı bir qızım var. Gəl elə onun kəbinini kəsdirim sənə, padşahlığı da verim sənə, mən bu qoca vaxtımda bir az rahatlanım.

Oğlan məsələni qardaşlarına açdı, onlar razı olmadılar.

Böyük oğlan dedi:

- Yox, dədəm mənə deyib ki, qabağına çıxan qisməti təpikləmə! Bu bir qismətdi ki, mənim qabağıma çıxıb. Mən qalacağam.

Atalarının sözü onların da yadlarına düşdü. Hamısı razılaşdılar. Qırx gün, qırx gecə toy elədilər, padşah qızı da, tacı da verdi oğlana. Qardaşları bununla görüşüb yola düşdülər. Bir neçə gün gedəndən sonra gəlib iki yolun ayrıcına çatdılar. Öpüşdülər, görüşdülər, ortancıl oğlan bir yolnan, kiçik oğlan da bir yolnan getməyə başladılar. Kiçik oğlan getməkdə olsun, biz görək ortancıl oğlanın başına nə gəldi.

Ortancıl oğlan gedib, gedib bir şəhərə çatdı. Şəhərin meydançasına çatanda gördü ki, camaat yığışıb divara vurulmuş bir şəklə baxırlar. Yaxınlaşdı, baxdı ki, bir qız şəkli. Amma qız nə qız... Elə bir qızdı, elə bir qızdı ki, yemə, içmə xətti-xalına, gül camalına tamaşa elə!

Orada duranlardan birinə yanaşıb soruşdu:

- Qardaş, bu nə şəkildi?

- Yəqin ki, sən bu şəhərə təzə gəlmisən?

- Bəli.

- Bu bizim padşahın qızının şəkli.

- Bəs bura niyə vurublar?

- Ərə vermək üçün.

Oğlan bir könüldən min könülə vuruldu bu qıza. Soruşdu ki:

- Bəs yaxşı, axı mən anlamıram, bunu bura niyə vurublar? Niyə alan yoxdu ki, belə müştəri axtarırlar?

- Yox, istəyən çoxdu. İndiyə kimi bir çox pəhləvanlar, bir çox şahzadələr gəlib bu qızı istəyiblər. Ancaq burda gizlin bir sirr var ki, o qızı istəmək üçün saraya girənlərin biri də qayıdıb eşiyə çıxmır. Bu saat bütün bu şəhər camaatı bu qıza aşıqdi. Ancaq bu işin qorxusundan bir adam cəsərət eləyib elçi göndərə bilmir.

Oğlan dedi.

- Bu qızı mən alacağam.

Kişi gülümsünüb dedi:

- Yazıqsan oğlan! Sən yaxşı bir cavansan, özünə hayıfın gəlsin, bu sevdadan vaz keç!

Oğlan dedi:

- Yox, hər nə təhər olsa, mən gərək bu qızı alam.

Kim ona nə dedisə beyninə girmədi. Sabahısı günü düz birbaşa getdi padşahın yanına.

- Padşah sağ olsun, mən gəlmişəm sənin qızını almağa.

Padşah çox razılıqla onu qəbul elədi. Ancaq dedi ki:

- Doğrudu, axırda bir oğlan bir qızın, bir qız bir oğlanındı. O da doğrudu ki, mənim qızım mənim sözümdən çıxmaz. Ancaq mən onun sonrakı bədbaxtlığına bais olmaq istəmirəm. Sən çox da mənim xoşuma gəlirsən. Bəlkə heç qızın xoşuna gəlməyəcəksən. Ya elə qız özü sənin xoşuna gəlməyəcək. Mənim şərtim budu. Səni sabah qızımnan ötürərəm bir otağa. Orda bir-iki saat bir-birinizlə söhbət edərsiz. Əgər ikiniz də bir-birinizi bəyənsəniz, ondan sonra baş üstə!

Oğlan bu təklifə lap ürəkdən razı oldu. Özü də çox şad oldu. Daha bundan yaxşı nə ola bilər ki?..

Sabahısı oğlanı gətirdilər qızın otağına. Qız nə qız. Huri, mələk. Şəkildəkindən beş qat gözəl, şəhla gözlü, şirin sözlü, hilal qaşlı, balınc döşlü, fındıq burunlu, açıq alınlı, güləbətın ətəyi, dili bal pətəyi, dişləri siçan dişi kimi, ta nə deyim, gəl mənə gör, dərdimdən öl...

Oğlan huş-bihuş yerində dayandı. Nazənin məxmər döşəyin üstündən qalxıb süd kimi ayaqlarını fərşin üstünə basa-basa oğlana tərəf gəlməyə başladı. Oğlan ta lap özünü itirdi. Elə handa-handaydı ki, yıxılsın, şümşad qollar Hindistan ilan kimi dolandı oğlanın boynuna. Oğlan ayıldı, tez dala çəkildi, qız irəlilədi. Qız güclə onu qucaqlamaq istəyirdi. Oğlanın gözləri kəlləsinə çıxmışdı. Elə az qalırdı ki, qucaqlayıb o güləbətın dodaqlardan doyunca özünü sirab eləsin, birdən atasının sözü yadına düşdü:

«Gördün ki, bir məqsuda çatacaqsan, ona çatmaq üçün tələsmə!..» Oğlan elə bil ki, yuxudan ayıldı. İlan vurmuş adamlar kimi yerindən tullanıb, dala qaçdı. Qız qovdu, oğlan qaçdı, qız qovdu, oğlan qaçdı, axırda oğlan gördü ki, yox, bunun əlindən qurtarmayacaq, özün vurdu qapıya, qapı da bağlı... Çəkildi dala, qız hən-hün eləyib bunu tutuncan oğlan qapıya bir təpik çəkdi, qapı sındı. Oğlan bayıra tullandı. Baxdı ki, əlində yalın qılinc bir adam orda hazır durub. Bayaq ha yıxılıb özündən getdi. Bu əhvalatdan üç gün keçmiş oğlan yuxudan ayılıb özünü ipək yorğan-döşəkdə gördü. Yanında da bir çox dava-dərman var idi. Baxdı ki, başı yaman ağrıyır. Əlini atdı başına, gördü ki, başını səritdiyib bağlayıblar. Lap məəttəl qalı. Bu vaxtı bir də nə gördü. Qız barmaqlarının ucunda yavaş-yavaş girdi evə. Daha bu halı necə ki, lazımdı deyə demirəm. Həftə keçdi, gün keçdi, oğlan yaxşı oldu. Ta bir adama ki, öz məşuqəsi dava-dərman verə, bir naxoş ki, öz yari-nazəninin əlindən dərman içə, əlbət ki, sağalar. İndi yavaş-yavaş oğlan başlamışdı gəzməyə.

Bir gün yenə oğlan qızla oturmuşdular bağda, padşah gəldi bunların yanına. Oğlan ondan soruşdu:

- Şah sağ olsun, mən axı bir şeyə məəttəl qalmışam. Mən yıxılan günü, əlində qılinc qapıda durub mənə qorxudan kim idi.

Padşah gülüb dedi:

- Mən qızımı bir halal süd əmmiş namuslu adama ərə vermək istəyirdim. Ona görə də belə bir qənir götürdüm. Kim mənim qızımı gəlib istəyirdisə, mən onu salırdım qızımın yanına. Özüm də əlimdə qılınc qapının deşiyindən baxırdım. Qıza da tapşırırdım ki, oğlanla mazaq eləyib onu dingildətsin, necə ki, sən özün də bunu gördün. Elə ki, qız belə eləyirdi, oğlanın əlbəhəl halı dəyişib ayrı fikirlərə düşürdü. Əlbəhəl namussuz adam olduğunu bilirdim. Mən də əlimdəki qılıncı başını bədənindən ayıraraq yer üzünü belənçik nakəslərdən təmizləyirdim. Amma sən doğrudan da halal süd əmmiş adamsan. Çünki qız nə qədər sənə soxuldu, sən qaçdın.

Oğlan dedi:

- Çünki mənim atam mənə vəsiyyəət eləyib ki, «elə ki, gördün bir məqsuda çatmaq üçün tələsmə».

Padşah toy eləyib qızı verdi ona, padşahlığı da ona tapşırıb qoca günlərində hərəmxanasına çəkildi. Bu da burda öz keyfində olsun, biz görək kiçik oğlan nə oldu.

Kiçik oğlan gedib-gedib bir şəhərə yetişdi. Bir gün şəhəri gəzə-gəzə lap çıxdı qırağa. Qabağına bir gözəl dam-daş çıxdı. Evin pəncərəsindən bir qız baxırdı, bir qız baxırdı ki, getmə gözümdən, gedərəm özümdən. Oğlan bir ürəkdən min ürəyə qıza elə vuruldu ki, heç məcnun da bu boyda vurulmamışdı. Axşamacan qaldı orda. Gecə çıraqlar yanandan sonra gəldi şəhərə, amma elə fikri oradaydı. Gecə düşdüyü hicrədəki yoldaşına dərini açdı. O adam əhvalatı buna danışdı.

Deməgincə bu qız padşahın qızı imiş. Padşah onu kimə vermək istəyibsə qız getməyib, ona görə də padşah onu dədə malından məhrum eləyib, evindən qovub. O da həmişə o dam-daşı tikdirib özün də tilsimbənd eləyib oturub orda. İndi o tilsimi açmağa nə qədər pəhləvanlar gəlibsə, düşüb qalıblar orada.

Oğlan dedi:

- Mən o qızı alacağam.

Şəhər getdi padşahın yanına. Padşah onu lap yaxşı ürəyi istəyən kimi qəbul eləyib dərini soruşdu, oğlan öz fikrini dedi.

Padşah dedi:

- Mən lap ürəkdən buna şadam. Ancaq vallah onun ixtiyarı mənim əlimdə deyil. O olub bir çəpəl sehrkun.

Oğlan dedi:

- Mən onun tilsimini sındıraram. Ancaq necə ki, sən onun atası, başının sahibi, əvvəl sənənin yanına gəlmişəm.

Oğlan ordan çıxıb soraqlaşdı, öyrəndi, bu şəhərdə lap qoca bir adam tapıb onun yanına getdi. Qoca ona dedi:

- Bala, o tilsimi sındırmaq üçün bircə yol var. O da budu ki, qızın iki qarabaşı var. Bunlar həftədə bir gün gəlib bazardan lazım olan şey-şüy alıb aparırlar. O qarabaşlardan birini gərək pul gücünə aldadıb tilsimin sirrini öyrənəsən. Oğlan gedib kəsdi bazar yolunun üstünü. Qızları axır ki, aldadıb, tilsimin sirrini öyrəndi. Sabahısı gedib padşaha məlum elədi ki, mən bu gün tilsimi sındıracağam.

Bunu deyib üz qoydu şəhərin qırağına, qızın dam-daşına tərəf. Şəhərin əhalisi əhvalatı eşidib yığıldılar bura. Oğlan altdan geyinib üstədən qıfıllandı, iki şaqqa ət

götürüb girdi evə. Baxdı ki, qarabaşların dediyi kimi pilləkanın qabağında bir aslan, bir də bir qaplan bağlanıb. Qızların öyrətdiyi kimi ətin bir parçasını aslana, o birini qaplana atdı, ayaq qoydu pilləkana. Qapıdan keçəndə göydən asılmış sehirlilə qılinc aşağı endi. Tez yanındakı divarda duran düyməni basdı. Qılinc sındı, düşdü yerə. Girdi evə. Baxdı ki, hər tərəf od alıb yanır. Odun içindən də bir əcdaha buna həmlə eləyir. Qızların öyrətdiyi kimi özün atdı əcdahanın üstünə. Yapışıb boğazından bunu boğdu. Hər tərəfi tüstü bürüdü. Tilsim sındı. Camaat çöldə durub oğlana heyifsilənirdilər. Bir də gördülər ki, oğlan budu qız qucağında çıxdı balkona. Camaatdan bir gurultu qopdu ki, ta nə təhər. Qız düşdü, gəldi atasının bərabərinə. Onun əlindən öpüb dedi:

- Ata, sən mənə hər yoldan keçənə vermək istəyirdin, mən də buna razı deyildim. İndi bu oğlan, deyəsən, elə mən axtardığımdı. Sən urusqat versən, mən bu oğlana üç sual verərəm, cavablarını qaytara bilsə, gedərəm buna.

Padşah razı oldu. Qız oğlana dedi:

- İndi get, mənim sorğularımı gözlə!

Sabahısı-gün qız oğlana bir zümrüd göndərdi. Oğlan getdi bazara, bir dənə zəbərəcəd alıb qoydu bunun yanına, qaytardı dala. O biri gün qız oğlana bir dənə almaz göndərdi. Oğlan almazı bir daş altından, bir daş üstündən qoyub əzdi, bir dəsmala bağlayıb qaytardı dala. Üçüncü gün qız oğlana bir brilyant göndərdi. Oğlan gedib bazara, ondan da qiymətli brilyant aldı, iki dənə də yaqut, hamısını bir yerdə göndərdi qıza.

Qız atasına xəbər göndərdi ki, oğlan suallara cavab verib. Kəbin kəsildi, toy oldu. Elə ki, toy qurtardı, padşah oğlanı da, qızı da yanına çağıraraq soruşdu:

- Yaxşı, iş qurtardı, indi sən mənə de görüm, bu tilsimi necə sındırdın?

Oğlan dedi:

- Mənə atam tapşırırmışdı ki, çətinliyə düşəndə qoca adamların məsləhətinə qulaq as! Odu ki, mən də bir qoca tapıb onun məsləhətiylən tilsimi sındırdım.

Padşah üzünü qızına tutub dedi:

- Bəs sən nə sual verdin, o sənə nə cavab verdi?

Qız dedi:

- Mən birinci dəfə ona bir dənə zümrüd göndərdim ki, mən atam-anam üçün zümrüd kimi bahalıyam, sən mənə ala bilməzsən.

Oğlan dedi:

- Mən sənə fikrini anladım. Odu ki, bir dənə zəbərəcəd alıb göndərdim ki, çox da qoltuqların şişməsin. Elə mən də ata-anam üçün zəbərəcəd kimi qiymətliyəm.

Qız dedi:

- Mən ikinci dəfə bir almaz göndərmiş dedim ki, mən almaz kimi bərkəm, sən mənim arzularımı yerinə yetirə bilməzsən.

Oğlan dedi:

- Mən başa düşdüm, ona görə də almazı əzib sənə göndərdim ki, əgər sənə arzuların hadağadan çıxsa, o arzuları mən beləcə əzərəm.

Qız dedi:

- Sonra mən bir dənə brilyant göndərdim ki, mən brilyant kimi gözələm.

Oğlan dedi:

- Mən başa düşdüm. Odu ki, ondan da qiymətli bir brilyant alıb sənə göndərdim ki, elə mən də gözələm. Ancaq yanına da iki yaqut qoydum ki, indi gör bizim kimi iki gözəldən iki dənə də yaqut kimi oğlan dünyaya gəlsə, nə qiyamət olar...

Padşah bunların ağıl-dərrakəsini görüb yavaşca durdu ayağa, tacı götürüb qoydu oğlanın başına.

Qardaşlar bir neçə ildən sonra birləşib getdilər atalarının yanına. Ataları böyük dəsgahla onların qabağına gedib gətirdi evə. Əhvalatı biləndən sonra onların alnından öpüb dedi:

- Mən onda qəsdən elə elədim ki, siz çıxıb, gedib özünüzə çörək axtarasınız. Çünki öz əli ilə qazanmayıb ata malına göz tikənlər axırda bədbəxt olurlar.